

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

FRİG YOLU'NUN TURİZM VE KÜLTÜR ROTASI
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed KAVAK

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı

İZMİR

2019

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**FRİG YOLU'NUN TURİZM VE KÜLTÜR ROTASI
AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed KAVAK

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Elçin DOĞAN GÜRBÜZER

Turizm Rehberliği Anabilim Dalı
Rekreasyon ve Turist Rehberliği Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Frig Yolu’nun Turizm ve Kültür Rotası Açısından Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Muhammed KAVAK

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Muhammed Kavak

Numarası : 92160001480

Anabilim Dalı : Turizm Rehberliği Anabilim Dalı

Tez Başlığı (Türkçe) : Frig Vadisinin Turizm ve Kültür Rotası Açısından Değerlendirilmesi: Eskişehir
Örneği

Tez Başlığı (İngilizce) : Evaluation of Phrygian Valley in Terms of Tourism and Cultural Routes: The
Case of Eskişehir

Tez Savunma Tarihi : 21. 01.2019

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık: Frig Yolu'nun Turizm ve Kültür Rotası Açısından Değerlendirilmesi

Tez Başlığı Değişikliği İngilizce Yeni Başlık: Evaluation of Phrygian Way in Terms of Tourism and Cultural
Route

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Dr. Öğr. Üyesi Elçin Doğan Gürbüz

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Semra Günay Aktaş

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. İsmail Gezin

Karar : Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

ÖNSÖZ

Türkiye’de alternatif turizm kapsamında önemli bir çekim merkezi olacağını düşündüğüm ve doğa, tarih ve kültürü bir arada sunan Frig Yolu, her geçen gün yerli ve yabancı yürüyüşçüler tarafından tercih edilmeye devam etmektedir. Özellikle kırsal kalkınmaya ve kırsalda turizm bilincinin aşılmasında önemli katkıları olan Frig Yolu’nun ilk kez bu çalışma ile birlikte bilimsel olarak ele alınması nedeniyle kendimi şanslı ve mutlu hissetmekteyim. Türkiye’nin en uzun yürüyüş ve bisiklet yollarından biri olan Frig Yolu kültür rotasını kapsamlı bir şekilde ele alan bu tez çalışmasının gelecek çalışmalar için yardımcı bir kaynak olmasını umuyorum.

Muhammed KAVAK

İzmir

21.01.2019

ÖZET

Türkiye’de kültür rotalarının sayısı artmakla birlikte 2018 yılı itibarıyla uluslararası standartlarda geliştirilen toplam 21 kültür rotası bulunmaktadır. Bu rotalardan birini de 2013 yılında tamamlanan ve bu çalışmanın konusu olan Frig Yolu oluşturmaktadır. Frig Yolu, sahip olduğu birçok doğal ve kültürel varlıklar ile hem yurt içinden hem de yurt dışından birçok turistini çekmektedir. Bu çalışmanın amaçları, Frig Yolu’nu kültür rotası kavramı kapsamında ele alarak bu rota üzerinde bulunan Frigler ve ardından gelen diğer uygarlıklar tarafından inşa edilen kültürel varlıklar ile doğal güzellikler hakkında ayrıntılı bilgiler sunmak ve bunun yanında Frig Yolu’nu yürüten turistlerin demografik özelliklerini, seyahat alışkanlıklarını, seyahat motivasyonlarını, genel memnuniyet düzeylerini ve davranışsal niyetlerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra Frig Yolu’nu yürüten turistlere yönelik bir yapılandırılmış soru formu düzenlenmiştir. Frig Yolu’nu yürüten 236 kişiden elde edilen veriler kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Yapılan araştırma sonucunda Frig Yolu rotasını yürütenlerin kendilerini gezgin olarak tanımlayan, eğitim ve gelir düzeyi yüksek, ağırlıklı olarak orta yaş grubunda, genellikle arkadaş gruplarıyla 1-2 gün konaklayan ve daha önce Türkiye’deki diğer kültür rotalarını yürüten turistlerden oluştuğu görülmüştür. Frig Yolu’nun yeni sayılabilecek bir kültür rotası olmasına karşın katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından beklentileri karşılayan, tekrar ziyaret edilmek istenen ve başkalarına tavsiye edilmek istenen bir rota olduğu ortaya çıkmıştır. Frig Yolu’nu yürüten turistlerin seyahat motivasyonlarının ise sakinlik arayışı, deneyim arayışı, kişisel gelişim, dünyayı tanıma ve bağımsız seyahat etme boyutlarında incelenebileceği tespit edilmiştir. Bu boyutların turistlerin demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu araştırmanın, turizm alanındaki karar vericiler açısından, alternatif turizm kapsamında yeni bir çekim merkezi sayılabilecek Frig Yolu ile ilgili etkili kararlar alınmasında ve uygulamaya dönük somut adımlar atılmasında yardımcı bir kaynak olması planlanmaktadır. Bunun yanı sıra turizm alanında faaliyet gösteren işletme sahiplerine ve girişimcilere hedef pazarı daha iyi tanımaları ve buna uygun olarak ürün

geliştirmelerine yardımcı olacak bilgileri sunması bakımından uygulamaya dönük katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür Rotası, Kültürel Miras, Dağlık Frigya Bölgesi, Frig Yolu, Seyahat Motivasyonu, Seyahat Alışkanlıkları.

ABSTRACT

While the number of the culture routes in Turkey increase, there are 21 culture routes developed in international standards. One of these routes is the Phrygian Way which was completed in 2013 and becomes the subject of this study. Having many natural and cultural values, Phrygian Way has attracted the attention of many tourists both domestically and from abroad. The purposes of this study are to present detailed information about the cultural assets built by Phrygians and the other following civilizations and about the natural beauties by considering Phrygian Way in the context of cultural route, and besides that to reveal demographic characteristics, travel habits, travel motivations, general levels of satisfaction and behavioral intentions of tourists walking the Phrygian Way. Within this context, a questionnaire form was prepared for the tourists walking the Phrygian Way, after conducting the related literature survey. Data obtained from 236 people walking Phrygian Way were analyzed extensively. As a result of study, it was seen that the people walking the Phrygian Way consist of tourists identifying themselves as traveller, having high levels of education and income, mainly in middle age group, usually staying 1-2 days with a group of friends and walked other cultural routes in Turkey before. Although Phrygian Way can be considered as a new route, it has been revealed as a route to meet the expectations, to be visited again and to be recommended to others by the majority of the participants. It has been determined that the travel motivations of the tourists walking the Phrygian Way can be examined under the headings of seeking peace, seeking experience, personal development, recognizing the world and traveling independently. These factors were determined to show statistically significant differences according to demographic characteristics of the tourists. This study will be a helpful source for effective decision-makers and for taking concrete steps towards implementation about Phrygian Way, which can be considered as a new center of attraction in the context of alternative tourism, for decision makers in the field of tourism. In addition to this, it will provide practical contributions to business owners and entrepreneurs active in the field of tourism by presenting information helpful to better understand the target market and to develop products accordingly.

Key Words: Cultural Route, Cultural Heritage, Mountainous Phrygia, Phrygian Way, Travel Motivations, Travel Habits.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KÜLTÜR ROTASI	3
1.1.1. Kültür Rotası Kavramının Tanımı	3
1.1.2. Kültür Rotası Kavramının Tarihsel Gelişimi	5
1.1.3. Avrupa ve Dünyadaki Başlıca Kültür Rotaları ve İlgili Kuruluşlar	10
1.1.4. Türkiye’deki Başlıca Kültür Rotaları.....	14
1.1.5. Kültür Rotalarının Sınıflandırılması	19
1.1.6. Kültür Rotası Programlarının Genel Amaçları.....	20
1.2. FRİG YOLU KÜLTÜR ROTASI.....	22
1.2.1. Frigler, Frig Coğrafyası ve Tarihçesi.....	23
1.2.2. Frig Dini, Ana Tanrıça Matar ve Tapınım Alanları.....	26
1.2.3. Frig Mitosları	27
1.2.3.1. Dünyanın İlk İnsanları Frigler	29
1.2.3.2. Gordion Düğümü: Çözen Asya’nın Hakimi Olacaktır!.....	30
1.2.3.3. Dokunduğu Altın Olan Kral Midas	31
1.2.3.4. Eşek Kulaklı Midas	31

1.2.3.5.	Kybele ve Attis Efsanesi.....	33
1.2.4.	Dağlık Frigya Bölgesi.....	34
1.2.5.	Frig Yolu'nun Ana Rotaları ve Parkurları	37
1.2.6.	Frig Yolu ve Çevresinin İklimi ve Jeolojisi	45
1.2.7.	Frig Yolu ve Çevresinin Flora ve Faunası.....	46
1.2.8.	Frig Yolu Üzerinde Bulunan Kale, Nekropol ve Sunak Alanları.....	48
1.2.9.	Frig Yolu'nun Eskişehir Ayağındaki Doğal ve Kültürel Varlıklar.....	51
1.2.9.1.	Yazılıkaya-Midas Anıtı	54
1.2.9.2.	Bitmemiş Anıt	57
1.2.9.3.	Sümbüllü Anıt	57
1.2.9.4.	Han Yeraltı Şehri.....	58
1.2.9.5.	Balıkdamı Sulak Alanı	59
1.2.9.6.	Pessinus Antik Kenti	60
1.2.9.7.	Nasreddin Hoca	62
1.2.9.8.	Gordion Antik Kenti	62
1.2.10.	Frig Yolu'nun Kütahya Ayağındaki Doğal ve Kültürel Varlıklar.....	65
1.2.10.1.	Himmet Baba Kümbeti ve Solon'un Mezarı (Aslanlı Mezar)	67
1.2.10.2.	Gerdekkaya Mezar Anıtı	68
1.2.10.3.	Areyastis/Arezastis Anıtı	69
1.2.11.	Frig Yolu'nun Afyonkarahisar Ayağındaki Doğal-Kültürel Varlıklar	70
1.2.11.1.	Afyonkarahisar'daki Peribacaları ve Doğal Oluşumlar	72
1.2.11.2.	Kırkinler Kaya Yerleşimi	74
1.2.11.3.	Ayazini Ören Yeri (Metropolis) ve Avdalaz Kalesi.....	74
1.2.11.4.	Köhnüş Vadisi, Aslantaş ve Yılantaş Anıtları.....	76
1.2.11.5.	Maltaş Anıtı.....	77
1.2.11.6.	Burmeç Anıtı.....	77
1.2.11.7.	Aslankaya Anıtı	78
1.2.11.8.	Emre Gölü ve Memeç Kayalıkları	80
1.2.11.9.	Bahşayış/Bahşiş Anıtı	81
1.3.	TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU KURAMLARI	82

1.3.1.	Seyahat Motivasyonları Teorileri.....	86
1.3.1.1.	İtme-Çekme Teorisi.....	86
1.3.1.2.	Sunlust-Wanderlust Teorisi.....	87
1.3.1.3.	Psikosentrizm-Allosentrizm Teorisi	87
1.3.1.4.	Seyahat Kariyeri Merdiveni Teorisi	89

İKİNCİ BÖLÜM

FRİG YOLU'NUN TURİZM VE KÜLTÜR ROTASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1.	ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	90
2.2.	ARAŞTIRMANIN AMACI.....	91
2.3.	ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	92
2.4.	ÇALIŞMA EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ	93
2.5.	ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMASI.....	94
2.6.	ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ.....	94
2.7.	ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	95
2.8.	BULGULAR	95
2.8.1.	KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ	95
2.8.2.	KATILIMCILARIN KENDİLERİNİ TANIMLAMA ŞEKLİ	96
2.8.3.	KATILIMCILARIN SEYAHAT ALIŞKANLIKLARI.....	97
2.8.3.1.	Katılımcıların Türkiye’de Bulunan Diğer Kültür Rotalarını Yürüme Durumuna İlişkin Dağılım.....	98
2.8.3.2.	Katılımcıların Frig Yolu’na Ulaşım Şekline İlişkin Dağılım.....	99
2.8.3.3.	Katılımcıların Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Tercih Ettiği Konaklama Türlerine İlişkin Dağılım.....	99
2.8.3.4.	Katılımcıların Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Dahil Olduğu Etkinliklere İlişkin Dağılım	100
2.8.4.	KATILIMCILARIN GENEL MEMNUNİYET DÜZEYLERİ VE DAVRANIŞSAL NİYETLERİ.....	100

2.8.5. FRIG YOLUNU YÜRÜYEN TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNE AİT AÇIMLAYICI FAKTÖR ANALİZİ SONUÇLARI.....	101
2.8.6. KATILIMCILARIN SEYAHAT MOTİVASYONLARINA İLİŞKİN FAKTÖR ANALİZİ.....	102
2.8.7. FRIG YOLU'NU YÜRÜYEN TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE BAĞLI OLARAK DEĞİŞİMİ	105
2.8.7.1. Frig Yolu'nu Yürüyen Turistlerin Seyahat Motivasyonlarının Cinsiyete Bağlı Olarak Değişimi.....	106
2.8.7.2. Frig Yolu'nu Yürüyen Turistlerin Seyahat Motivasyonlarının Medeni Duruma Bağlı Olarak Değişimi	107
2.8.7.3. Frig Yolu'nu Yürüyen Turistlerin Seyahat Motivasyonlarının Yaşa Bağlı Olarak Değişimi	109
2.8.7.4. Frig Yolu'nu Yürüyen Turistlerin Seyahat Motivasyonlarının Gelir Duruma Bağlı Olarak Değişimi	112
2.8.7.5. Frig Yolu'nu Yürüyen Turistlerin Seyahat Motivasyonlarının Mesleklerine Bağlı Olarak Değişimi	114
2.8.7.6. Frig Yolu'nu Yürüyen Turistlerin Seyahat Motivasyonlarının Eğitim Düzeylerine Bağlı Olarak Değişimi	118
TARTIŞMA	121
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	127
KAYNAKÇA	143
EKLER.....	151
TEŞEKKÜR	153
ÖZGEÇMİŞ.....	154

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Kùltür Rotası Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	9
Tablo 2: Avrupa Kùltürel Rotalar Enstitüsü Sertifikalı Kùltür Rotaları	11
Tablo 3: Dünyanın Sosyal Medyada (Instagram) En çok Bilinen Yürüyüş Rotaları.....	13
Tablo 4: Türkiye’de Yer Alan Kùltür Rotaları	14
Tablo 5: Turizm Gelişim Koridorları	18
Tablo 6: Kùltür Rotalarının Sınıflandırılması	20
Tablo 7: Frig Yolu’nun Afyonkarahisar Bölümünde Yer Alan Parkurlar	41
Tablo 8: Frig Yolu’nun Kütahya Bölümünde Yer Alan Parkurlar	42
Tablo 9: Frig Yolu’nun Eskişehir Bölümünde Yer Alan Parkurlar	43
Tablo 10: İtme ve Çekme Kuramı.....	87
Tablo 11: Plog’ın Teorisine Göre Seyahat Gùdùleri	88
Tablo 12: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı	95
Tablo 13: Katılımcıların Kendilerini Nasıl Tanımladıklarına İlişkin Dağılım	96
Tablo 14: Katılımcıların Seyahat Alışkanlıklarına İlişkin Bulgular	97
Tablo 15: Katılımcıların Türkiye’de Bulunan Kùltür Rotalarını Yürüme Durumu.....	98
Tablo 16: Katılımcıların Frig Yolu’na Ulaşım Şekli	99
Tablo 17: Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Tercih Edilen Konaklama Türleri	99
Tablo 18: Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Dahil Olunan Etkinlikler.....	100
Tablo 19: Katılımcıların Memnuniyet Düzeyleri ve Davranışsal Niyetlerine İlişkin Dağılım.....	101
Tablo 20: Araştırmada Kullanılan Motivasyon Ölçeği için Kaiser-Meyer-Olkin ve Barlett Testi Sonuçları.....	102
Tablo 21: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları .	102
Tablo 22: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları	106
Tablo 23: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Medeni Duruma Göre t-Testi Sonuçları	108
Tablo 24: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Yaşa Göre Değişimi	109

Tablo 25: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Yaş'a Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları	111
Tablo 26: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Gelir Durumuna Göre Değişimi	112
Tablo 27: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Gelir Durumuna Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları	114
Tablo 28: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Mesleklerine Göre Değişimi	114
Tablo 29: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Mesleklerine Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları	117
Tablo 30: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Eğitim Düzeylerine Göre Değişimi	118
Tablo 31: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Eğitim Düzeyine Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları	120
Tablo 32: Araştırmanın Hipotez ve Alt Hipotezlerinin Kabul/Ret Durumu.....	125

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye Kültür Rotaları Derneğine Bağlı Rotaların Dağılımları.....	16
Şekil 2: Avrupa'dan Türkiye'ye Yürüyoruz projesi, Eryurt ve Clow, 2016, s. 16.	17
Şekil 3: Avrupa'dan Türkiye'ye Yürüyoruz Projesinin Tamamlanması Halinde Via Francigena Kültür Rotasının Kavuşacağı Yeni Güzergah	18
Şekil 4: Frig Yolu'nun Ana Rotaları ve Bağlantı Yolları	38
Şekil 5: Frig Yolu'nun Dağlık Frigya Bölgesinde Kalan Kısmı.....	39
Şekil 6: Frig Yolu'nun Geçtiği Güzergah	40
Şekil 7: Frig Yolu'nun Yazılıkaya ve Gordion Arasındaki Güzergahı Yansıtan Harita.	52
Şekil 8: Frig Yolu'nun Yazılıkaya'dan Başlayan ve Gordion'a Uzanan Güzergahı	53
Şekil 9: Charles Texier Tarafından Yapılan Midas Anıtı'nın Gravürü.....	56
Şekil 10: Yazılıkaya-Midas Anıtı	56
Şekil 11: Bitmemiş Anıt-Küçük Yazılıkaya	57
Şekil 12: Sümbüllü Anıt.....	58
Şekil 13: Han Yeraltı Şehri ve Hüsrev Paşa Camii.....	59
Şekil 14: Sivrihisar İlçesine Bağlı Balıkdamı	60
Şekil 15: Pessinus Yakınlarındaki Tekören'de Ortaya Çıkarılan Frig Eserleri	61
Şekil 17: Gordion Antik Kenti ve Midas Tümülüsü	64
Şekil 18: Frig Yolu'nun Yenice Çiftliği-Yazılıkaya Arasındaki Güzergahı Yansıtan Harita.....	66
Şekil 19: Kümbet Köyü'nde Bulunan Himmet Baba Kümbeti ve Solon'un Mezarı.....	67
Şekil 20: Gerdekkaya Anıtı.....	68
Şekil 21: Areyastin-Arezastis Anıtı	69
Şekil 22: Frig Yolu'nun Seydiler ve Yazılıkaya Arasındaki Güzergahı Yansıtan Harita	71
Şekil 23: Afyonkarahisar'daki Peribacaları ve Kaya Yerleşimlerinin Dağılımı.....	73
Şekil 24: Seydiler Kasabası'ndaki Kuztepe Peribacası Oluşumları.....	73
Şekil 25: Kırkinler Kayalıkları.....	74
Şekil 26: Ayazini ve Avdalaz Kalesi	75
Şekil 27: Aslantaş ve Yılantaş Kaya Mezarı.....	76

Şekil 28: Maltaş Anıtı ve İlk Eskizi	77
Şekil 29: Burmeç Anıtı	78
Şekil 30: Aslankaya Anıtı ve Çizimi.....	80
Şekil 31: Emre Gölü ve Memeç Kayalıkları	81
Şekil 32: Bahşayış Anıtı.....	81
Şekil 33: Turist Davranışlarını Anlamanın Yol Haritası.....	83
Şekil 34: Turistin Destinasyona Yönelik Genel GÜdülenme/Motivasyon Süreci.....	85

KISALTMALAR

ICOMOS: International Council of Monuments and Sites- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

TDK: Türk Dil Kurumu

ÇEKÜL: Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı

FRİGKÜM: Frigya Kültürel Mirasını Koruma ve Kalkınma Birliği

UNWTO: United Nations World Tourism Organization-Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü

EPA: Kültürel Rotalar İle İlgili Genişletilmiş Kısmi Anlaşma-The Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes

GİRİŞ

Kültür rotası kavramı, 1980'lerde Avrupa'da ortaya çıkmış ve günümüze kadar dünyada yaygınlaşmakla birlikte özellikle kültürel miras alanlarına yönelik bütüncül bir yaklaşımı ifade etmektedir. Ülkelerin sahip oldukları doğal ve kültürel miras alanlarını sistematik bir şekilde koruma ve turizme kazandırarak tanıtma amacı, kültür rotalarının gelişmesini sağlamıştır. Birden fazla doğal ve kültürel varlığı bir rota ağı içerisinde ele alarak kitle turizmine alternatif olarak turistlerin hizmetine sunmayı hedefleyen kültür rotaları, 1993 yılında ilk kültür rotası olan Santiago de Compostela'nın UNESCO Dünya Miras Listesine girmesi ile birlikte tüm dünyada dikkat çeken bir konu olmuştur.

Dünyada ilk olarak 1987 yılında Santiago de Compostela Yolu ile başlayan ve gün geçtikçe tüm dünyada sayıları artan kültür rotaları, Türkiye'de ilk olarak 1999 yılında Likya Yolu ile birlikte geliştirilmeye başlanmıştır. Türkiye'de sayıları 20'nin üzerinde olan kültür rotaları, farklı bir turizm çeşidi kapsamında değerlendirilerek bir turistik ürüne dönüştürülmekte ve özellikle doğaseverlerin ilgisini çekmektedir. Bu kültür rotalarından biri olan Frig Yolu da son yıllarda Türkiye'deki önemli kültür rotaları arasına girmiştir. 506 km'lik uzunluğu ve dört farklı ilden geçmesi ile birlikte özellikle Frig Uygarlığı döneminden kalan kültürel varlıklar, antik yollar ve Frig Vadilerini kapsayan Frig Yolu, yerli ve yabancı birçok turistin ilgisini çekmektedir.

Sahip olduğu yüksek turizm potansiyeli ile yakın zamanda önemli bir çekim merkezi olacağı düşünülen Frig Yolu, bir kültür rotası olarak 2013 yılında geliştirilmiştir. UNESCO'nun Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alan Dağlık Frigya Bölgesi ve Gordion Antik Kenti'nden geçen Frig Yolu, sahip olduğu doğal ve kültürel güzellikler ile özellikle doğa yürüyüşü yapan turistlerin ilgisini çekmektedir. Bu öneminden dolayı Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin demografik özelliklerinin, seyahat alışkanlıklarının ve seyahat motivasyonlarının bilinmesi etkili turizm politikalarının oluşturulmasında kamu otoritelerine ve turistik işletme sahiplerine fayda sağlayacaktır.

Çalışmanın amacı, Frig Yolu'nun ana rotaları ve parkurları üzerinde yer alan doğal ve kültürel varlıklar hakkında ayrıntılı bilgiler sunmak ve Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin demografik özellikleri, turist profilleri, seyahat alışkanlıkları, seyahat motivasyonları, genel memnuniyet düzeyleri ve davranışsal niyetlerini ortaya çıkarmaktır. Araştırmada Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının

demografik özelliklerine bağlı olarak anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu şekilde Frig Yolu ile ilgili kamu otoriteleri ve turizm işletmecilerine mevcut durum hakkında önemli bilgiler sunulacağı düşünülmüştür. Bu çalışmanın, özellikle alternatif turizm kapsamında ilgi çeken Frig Yolu'nu ele alan ilk bilimsel çalışma olması araştırmanın önemini arttıran en önemli unsurlardan birisidir.

Bu tez çalışması iki bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde kültür rotası kavramının tarihsel gelişimi, dünyada ve Türkiye'deki örnekleri incelenmiş, Frig Yolu kültür rotası hakkında, rotanın temasını oluşturan Frig uygarlığı ve antik yolların yanı sıra üç ana rota üzerindeki önemli doğal ve kültürel varlıklar hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuş ve son olarak turistlerin seyahat motivasyonları ve memnuniyetlerine yönelik ilgili literatür taranarak tezin kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde araştırmanın yöntemi, amacı, önemi, evren ve örnekleme, araştırmanın hipotezleri, verilerin toplanması, verilerin analizi ve araştırmanın sınırlılıkları açıklanmıştır. Ardından araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Tartışma bölümünde araştırma sonucunda elde edilen sonuçlar, literatürdeki diğer araştırma sonuçları ile karşılaştırılarak farklılık ve benzerlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç ve öneriler kısmında araştırmanın sonuçları bir bütün şeklinde özetlenmiş, alan uygulayıcılarına ve araştırmacılara yönelik birtakım öneriler sunulmuştur. Özellikle Frig Yolu'nun doğa ve kültür turizmi odaklı turistik kullanımlarının geliştirilmesi ve Frig Yolu'nun bir kültür rotası olarak değerlendirilmesine yönelik olarak birtakım öneriler getirilmiş ve tur operatörleri, seyahat acentaları ve Frig Yolu'nu yürümek isteyenlere yönelik çeşitli örnek tur programları sunulmuştur. Son olarak Frig Yolu ile ilgili gelecekte yapılacak araştırmalara yönelik birtakım öneriler yer almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın birinci bölümünü tezin kuramsal çerçevesi oluşturmaktadır. Bu kapsamda önce kültür rotası kavramı çeşitli yönleriyle ele alınmakta, Avrupa ve Türkiye’deki kültür rotalarının gelişimi ve mevcut rotalar hakkında bilgiler verilmektedir. Daha sonra bir kültür rotası olarak Frig Yolu rotası, rotanın parkurları ve rotanın temasını oluşturan Frig uygarlığının arkeolojik kalıntıları ve antik yollara dair ayrıntılı bilgiler sunulmaktadır. Son kısımda ise turistlerin seyahate çıkma motivasyonları, motivasyon kuramlarına yönelik olarak literatür taraması yer almaktadır.

1.1. KÜLTÜR ROTASI

Kavram olarak ortaya çıktığı 1980’li yıllardan günümüze kadar kültür rotası kavramı, birçok ülkede farklı amaçlar ile değerlendirilmektedir. Ülkelerin sahip olduğu doğal ve kültürel miras alanlarının sürdürülebilir koruma anlayışıyla geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlamak için bu alanları, geçmişte kullanılan yol ağı ya da özellikle tanıtım ve turizme kazandırmak amacıyla sonradan geliştirilmiş yol ağları ile destekleyerek bir kültür rotası aracılığıyla ilgi çekmesi hedeflenmektedir. Kültür rotalarının bu öneminin daha iyi bilinebilmesi için öncelikle kavramın tanımını incelemek ardından da kültür rotası kavramının tarihsel gelişim süreçlerini, dünyada ve ülkemizde örneklerini, sınıflandırılmasını ve son olarak ise bir kültür rotasının geliştirilmesinin ardındaki genel amaçların ele alınması gerekmektedir.

1.1.1. Kültür Rotası Kavramının Tanımı

Kültürel ve doğal miras ile ilgili farkındalık yaratma ve geçmişin izlerini günümüze taşıma, koruma, tanıtma ve geçmişle olan bağı irdelememizi sağlama fırsatı sunan kültür rotaları, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Kültür rotası kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle kavramla ilişkili ifadelerin kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Bu çalışmada, öncelikle “kültür” ve “rota” deyimlerini detaylı bir şekilde ele aldıktan sonra kültür rotası kavramına değinilecektir.

Kültür kavramı, çok kapsayıcı ve yaygın bir terim olmasından dolayı tanımlanması güç bir ifadedir. TDK (2011) sözlüğünde kültürün birden fazla tanımı bulunmaktadır. Bunlardan en kapsayıcı olanı insan ve toplum ilişkisine vurgu yapmıştır: “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” şeklinde tanımlanmıştır. Kesin bir tanımı olmamakla birlikte kültür, antropolojinin temel kavramlarından biridir (Tekeli, 2009, s. 26). Antropolojik yaklaşımla ele alınırsa kültür kelimesinin kökeni olan Latince “colere” fiili, ekip biçmek, işlemek, düzenlemek vb anlamlarda kullanılan bir deyimdir (Özlem, 2010, s. 158). Tanım olarak ise kültür, “bireylerin toplum içinde yaşayarak oluşturduğu bir şey” şeklinde açıklanabilir (Tekeli, 2009, s. 26). Uygur (2006, s. 17) çalışmasında, insanın zorunluluktan ötürü kendine kültür yarattığını ve kültür üretilip kültürce üretildiğini vurgulamıştır.

Rota deyimini ise dar anlamda fiziki olarak yol anlamında kullanımının yanında daha kavramsal ve genel anlamda alanların veya coğrafi bölgelerin kimliğinin farklı biçimlerini alan, ortak tema paylaşan bir ağ olarak da kullanılmaktadır (European Institute of Cultural Routes, 2015, s. 14). Bu tanımından farklı olarak TDK sözlüğünde (2011) rota, “bir gemi veya uçağın gidiş yönü, izleyeceği yol” ve “görüş veya tutuma göre gidilen, izlenen yol” şeklinde tanımlanmıştır.

Kültür rotası kavramına yönelik yapılan ilk tanımlama çalışmaları, UNESCO ve ICOMOS uzmanlarının bulunduğu “Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Kültürel Rotalar” adlı toplantıda gerçekleşmiştir (Karataş, 2011). Toplantıda kültür rotası kavramı yerine miras rotası kavramı kullanılmıştır: “Miras rotası, zamanda ve mekanda rota boyunca, eylemlerin etkileşimini yansıtan, bölge veya ülkeler arası çok yönlü bir diyalog ve değişimden önemini alan somut unsurların bileşimidir” (UNESCO, 1994). Bu tanım, daha sonra kültür rotası kavramına yönelik yapılacak tanımlamalar ve çalışmalar için bir nirengi noktası niteliği taşımıştır (Durusoy, 2016, s.35). Kültür rotalarının daha kapsamlı bir tanımı ICOMOS tarafından 2008 yılında yayımlanan Kültür Rotaları Tüzüğü’nde yer almaktadır ve bu tanım uluslararası geçerliliği olan bir nitelik taşımaktadır (ICOMOS, 2008; Durusoy, 2016, s. 36):

Kara, su veya başka bir ortamda bulunup fiziksel olarak tanımlanabilen ve aynı zamanda kendine özgü çekiciliklere ve tarihi özelliğe sahip olan, insan etkileşimleri dolayısıyla oluşmuş, önemli zaman süreçleri boyunca insanlar, ülkeler, bölgeler ve hatta kıtalar arasındaki çok boyutlu ve sürekli mal, fikir ve bilginin karşılıklı hareketini ve değişimini halen yansıtan, bu süreci ilişkide bulunduğu somut ve somut olmayan kültürel miraslara yansıtıp karşılıklı etkileşim sağlayan, tarihsel bağlantıları ve varlığı ile ilişkili kültürel özellikleri hareketli bir sistemle bütünleştiren bir çeşit iletişim rotasıdır.

Bir diğer tanımda ise kültür rotası kavramı, içerisinde doğal, kültürel ve/veya tarihsel miras öğelerini bulduran, geçmişten bugüne özgün haliyle kullanılan veya koruma, kalkınma ve turizm açısından değerlendirmek amacıyla sonradan oluşturulmuş, bölgesel, ulusal veya uluslararası nitelikte olabilen geçmiş ile bağlantı kurulan bir yol ağı olarak tanımlanmıştır (Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma-ÇEKÜL Vakfı, 2015, s. 12). Avrupa Konseyi'nin kültür rotası tanımına göre ise kültür rotası, ortak Avrupa değerlerini anlama ve onlara saygı göstermede uluslararası bir öneme sahip olmasıyla tarihi yolları temel alan bir güzergahın ya da güzergahlar dizisinin geliştirilmesini ve teşvikini amaçlayan bir kültürel ve eğitimsel miras ve turizm işbirliği projesidir (European Institute of Cultural Routes, 2015, s. 15).

1.1.2. Kültür Rotası Kavramının Tarihsel Gelişimi

Kültür rotası kavramı, kültürel mirası korumaya yönelik olarak ele alınan tartışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır ve ulusal sınırları aşan, ortak paydada evrensel miras değerlerini yeni bir koruma etiği çerçevesinde ele alan bir modeldir (ICOMOS, 2008). Dolayısıyla bu noktada kültür rotası kavramını daha iyi anlayabilmek için öncelikle kültürel miras kavramına değinmek gerekmektedir.

Kültürel miras kavramı geçmişten günümüze kadar tanım ve kapsam bakımından farklılıklar göstermiştir. 1964 yılında Venedik Tüzüğü ve 1972 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Miras Sözleşmesi ile birlikte kültürel miras kavramı, obje odaklı ve tek yapı (anıt vb) ölçeğinde görülen tanımından çıkarak daha geniş bir kapsamda değerlendirilmiştir

(Aksoy ve Enlil, 2013). 1789 yılındaki Fransız Devrimi ve ardından ortaya çıkan ulus-devletleşme sürecinde milletler, kurdukları devletlerin uzun bir geçmişe sahip olduğunu ve geçmişlerine dair bilgiyi bugüne taşıdığını düşündükleri için anıtsal obje yaklaşımıyla ulusun kültürel mirasını temsil edecek en iyi örnekleri seçmeye özen göstermişlerdir (Aksoy ve Enlil, 2013). Fakat küresel bir köy haline gelen gezegenimizde (Boniface and Fowler, 2003) doğal ve kültürel mirasın, insanlığın ortak mirası olduğu bilinci yaygınlaştığı için bu yaklaşım giderek terk edilmektedir (Tekeli, 2009, s. 27).

Kültürel miras yaklaşımında yaşanan en önemli ve etkili gelişme, 1972 yılında UNESCO Genel Kurulunda kabul edilen Dünya Mirası Sözleşmesi aracılığıyla, insan eliyle inşa edilmiş alanların ve doğa ile insanın birlikte yarattığı eserlerin de kültürel miras kapsamına alınmasıdır (Aksoy ve Enlil, 2013). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme ile birlikte UNESCO üye devletlere, kendi toprakları üzerinde bulunan doğal ve kültürel mirası saptamak, korumak, sergilemek ve gelecek nesillere iletmek gibi görevler yüklemiştir (UNESCO, 1972). Kültürel miras yaklaşımındaki bu değişimler ile birlikte somut olmayan kültür mirası, yaşayan toplulukların mirası ve bir mekanın fiziki dokusu, ambiyansı, peyzaj alanları ve endüstri gibi farklılıkları da kapsayacak şekilde kültürel miras kavramının içeriği genişlemiştir. Ayrıca kültürel miras kavramının 1980'lerden itibaren ulus merkezli yaklaşımı aşarak insanlığın ortak mirası anlayışı geliştirilmiş ve böylece tüm insanlar evrensel değere sahip mirasların paydaşları olmuşlardır (Aksoy ve Enlil, 2013, s. 5).

Kültürel miras ile yakından ilişkili olan kültür rotalarının dünya çapında bilinirliğini sağlayan ve kurumsallaşmasında en önemli payı olan kurum, kurucuları arasında Türkiye'nin de bulunduğu Avrupa Konseyi'dir. Avrupa Konseyi, aynı zamanda kuruluş amacı olan, Avrupa kültürel benliğinin oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunmak için kültür rotalarını bir araç olarak görmektedir. Avrupa Konseyi'nin kültür rotalarına bakış açısı Avrupalı değerleri korumaya dönüktür (Durusoy, 2016, s. 37):

Kültürel rotalar; Avrupa değerlerini temsil eden bir özellik ışığında hayata geçirilmeli, tarihi bir rota veya yeni oluşturulan turizm odaklı bir yolu takip etmeli, kültürel mirası koruyup geliştirmeli, Avrupalılar arasında

kültürel ve eğitimsel anlamda güçlü bir iletişim sağlamalı, sanatsal aktivitelerle desteklenmeli ve sürdürülebilir kültürel turizme katkı vermelidir.

Avrupa Konseyi, Kültürel Rota Sertifikası'nı yalnızca tematik ve ülkeler arasında kültür bağı kuran, ülkeler arası ağlara sahip rotalara vermektedir. Bu ağların da muhakkak araştırma misyonunun bulunması, eğitimsel etkinlik düzenlemesi, genç Avrupalılar açısından değişim sağlaması, yaratıcılığı geliştirmesi ve turizmi teşvik etmesi gerekmektedir (European Institute of Cultural Routes, 2015).

Kültür rotası kavramının ilk kez ortaya çıkması, 1984 yılında Avrupa Konseyi'nin üye ülkeleri, Avrupa Kültürel Rotalar Programı (European Cultural Routes Program) kurulması hususunda davet etmesiyle başlamıştır (Karataş, 2011, s. 10). Bu program kapsamında 1987 yılında Avrupa Konseyi, Avrupa'nın kültürel benliğinin oluşma sürecini yansıtmaya ve gelecek projeler için önemli bir örnek ve kaynak olması açısından Santiago de Compostela Hac Rotası'nı (The Santiago De Compostela Pilgrim Routes/The Way of Saint James) Avrupa Konseyi Kültürel Rotası olarak ilan etmiştir (Berti, 2015).

Avrupa Konseyi Kültürel Rota Sertifikası'na sahip olan Santiago de Compostela Hac Rotası'nın, 1993 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesiyle birlikte kültür rotası kavramı, uluslararası boyutta ilgi çekmeye (Durusoy, 2016, s. 28) ve üzerinde konunun uzmanları tarafından geniş bir katılımı tartışılmaya başlanmıştır (Karataş, 2011, s. 8). UNESCO ve ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) uzmanlarının değerlendirmelerinden sonra 1994 yılında yayınlanan "Kültürel Mirasımızın Parçası Olarak Rotalar - Routes As Part Of Our Cultural Heritage" başlıklı rapor (Durusoy, 2013, s. 14), kültür rotalarını kapsamlı bir şekilde tüm dünya ülkeleri açısından değerlendirilmesine ön ayak olmuştur.

Lüksemburg Büyük Dükalığı ve Avrupa Konseyi girişimiyle 1997 yılında kurulan Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü (The European Institute of Cultural Routes), kültür rotaları programlarının uygulayıcısı rolüyle ortaya çıkmıştır. Lüksemburg'da bulunan bu enstitü, yeni rotaların sürdürülebilir projeler olarak kurulmasında ve sertifikalandırılmasında yardımcı olma misyonu üstlenmektedir. Aynı zamanda kültür rotaları ile ilgili birçok konuda ilgililere yönelik eğitim düzenlemektedir (European

Institute of Cultural Routes, 2015). Kültür rotası programlarını sürdürülebilirlik açısından değerlendirmek ve gerekli teknik destek ve korumaya dönük politikalar geliştirmek amacıyla 1998 yılında ICOMOS yelerinin desteği ile ICOMOS Uluslararası Kültürel Rotalar Bilimsel Komitesi kurulmuştur (Durusoy, 2013, s. 14).

Kültür rotası kavramı ilk olarak 2005 yılında Dünya Miras Sözleşmesi'nin Yürütülmesine İlişkin Uygulama Rehberi içerisinde yer alan UNESCO Dünya Miras Listesi'ne adaylık sürecinde değerlendirilebilecek dört yeni miras kategorisi içerisine girmiştir (Karataş, 2011, s. 9). Bu kategoriler, Kültürel Peyzajlar (Cultural Landscape), Tarihi Şehir ve Şehir Merkezleri (Historic Towns and Town Centres), Kanallar (Canals) ve kültür rotası kavramı yerine kullanılan Miras Rotaları (Heritage Routes) şeklinde belirtilmiştir (UNESCO, 2005, s. 83). Bu gelişmenin ardından kültür rotası kavramının bilinirliği artmış ve ülkelerin kültürel mirası koruma ve turizm politikaları arasına girmeye başlamıştır. ICOMOS tarafından yayınlanan *Kültürel Rotalar Tüzüğü (The ICOMOS Charter on Cultural Routes)*, kültür rotalarına ilişkin ilk referans kaynak olması bakımından önem taşır (ÇEKÜL, 2015). Tüzükte rotalara ilişkin tanımlar, sınıflandırmalar, yöntemler, temel ilkeler ve kriterler bulunmaktadır (ICOMOS, 2008).

Avrupa Konseyi'nin sınırlı bütçesinin kültür rotası programları için yetersiz kalması neticesinde 2010 yılında Avrupa Konseyi'nin kurucu ülkelerinin imzalarıyla Kültürel Rotalar İle İlgili Genişletilmiş Kısmi Anlaşma'ya (The Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes-EPA) dair yasa teklifi kabul edilmiş ve 2011 yılında yürürlüğe girmiştir (European Institute of Cultural Routes, 2015). Kültür rotası programlarının bu anlaşma çerçevesinde düzenlenmesi daha güçlü fon destekleriyle etkinliğini devam ettirmesini sağlamaktadır. 2018 yılı itibariyle bu anlaşmayı imzalayan 32 ülke bulunmaktadır. Türkiye ise Avrupa Birliği ile ilişkilerin gelişmesi ve kültür turizminin büyümesine katkı sağlayacağı dşnesiyle 2018 yılında bu anlaşmayı imzalamıştır. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye'deki kültür rotalarının uluslararası kültür rotası ağlarına bağlanacağı ve ülkeler arasında işbirliği halinde yeni rota programlarının düzenleneceği öngörülmektedir.

Kültür rotası kavramının Türkiye'de bilinir hale gelmesi doğa yryşs Kate Clow ve ekibi tarafından 1999 yılında planlanıp kültür turizmine kazandırılan *Likya Yolu* kültür rotası aracılığıyla sağlanmıştır (Durusoy, 2016, s.31).

Likya Yolu, Türkiye'nin ilk kültür rotası olma özelliğini taşımaktadır ve bu rotanın ardından ülkemizde kültür rotalarına olan ilgi artmıştır (Clow, 2015). Türkiye'de kültür rotalarına ilişkin örgütlenmeler ise ilk defa 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle kurulan Kültür Rotaları Derneği ile başlamıştır. Dernek, Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü ve Dünya Yürüyüş Yolları Ağı (World Trails Network) gibi uluslararası oluşumlarla işbirliği içerisinde ve Türkiye'deki kültür rotalarının tanıtımını yapan, uluslararası standartlar getiren ve özellikle yeni kültür rotalarının oluşturulmasında yardımcı olan bir kuruluştur (Clow, 2015, s. 263).

Türkiye'de özellikle kültürel mirasın korunması ve geleceğe taşınması konusunda politikalar üretmesi ile bilinen ÇEKÜL Vakfı tarafından 2015 yılında yayımlanmış olan ve kültür rotası kavramının bir çerçevesinin belirlendiği *Kültür Rotaları Planlama Rehberi* isimli rehber kitap, bütüncül bir yaklaşımla kültür rotası kavramının gelişmesi, uluslararası kuruluşların geliştirdiği tanımlar, yurtdışından uygulama örnekleri, işbirliği modelleri ve rota planlamasına yönelik kavramsal bir altyapı çalışması sunması açısından oldukça önemlidir (ÇEKÜL Vakfı, 2015).

Tablo 1: Kültür Rotası Kavramının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

1984	Kültür rotaları ile ilgili ilk çalışma olarak görülen Avrupa Konseyi'nin Avrupa Kültürel Rotalar Programı'nın başlatılması için konsey üyelerini davet etmesi başlangıç noktasıdır.
1987	Dünyanın geliştirilmiş ilk kültür rotası olan Santiago de Compostela Hac Yolu, ilk Avrupa Kültürel Rotası sertifikası alan rota oldu.
1993	Santiago de Compostela Hac Yolu, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girdi ve böylece kültür rotaları tüm dünyanın ilgisini çekmeye başladı.
1994	<i>Kültürel Mirasımızın Bir Parçası: Kültürel Rotalar</i> isimli toplantıda, kültür rotaları ile ilgili tanımlamalar yapılmaya çalışılmış ve toplantı sonucunda kültür rotalarına dair ilk belge yayınlandı.
1997	Avrupa Konseyi ve Lüksemburg Büyük Dükalığı ortaklığı sonucunda kültür rotaları ile ilgili ilk resmi kurum olma özelliği taşıyan Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü kuruldu.

1998	Kültür rotalarına yönelik daha kapsamlı çalışmaların yapılması amacıyla ICOMOS Kültürel Rotalar Uluslararası Komitesi kuruldu.
2002	Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü tarafından hazırlanan ve halen aktif olan bir web sitesi (http://culture-routes.net/) oluşturuldu.
2005	Kültür rotaları, UNESCO tarafından dört miras kategorisinden biri olarak tanımlandı ve Dünya Miras Sözleşmesi'nin Yürütülmesine İlişkin Uygulama Rehberi içerisinde yer aldı.
2008	Kültür rotalarına ilişkin çerçeve sunan ve ilk referans kaynak olarak görülen ICOMOS Kültürel Rotalar Tüzüğü yayınlandı.
2010	Avrupa Konseyi'nin kurucu ülkelerinin imzalarıyla Kültürel Rotalar İle İlgili Genişletilmiş Kısmi Anlaşma, 2011 yılında yürürlüğe girdi.
2012	Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın desteğiyle Kate Clow ve ekibi öncülüğünde Türkiye Kültür Rotaları Derneği kuruldu.
2015	ÇEKÜL Vakfı tarafından Türkiye'de kültür rotalarına yönelik hazırlanan ilk kitap olan <i>Kültür Rotaları Planlama Rehberi</i> yayımlandı.
2018	Türkiye ile Avrupa Konseyi arasında Kültürel Rotalar İle İlgili Genişletilmiş Kısmi Anlaşma imzalandı. Türkiye bu anlaşmayı imzalayan 31. Ülke oldu.

1.1.3. Avrupa ve Dünyadaki Başlıca Kültür Rotaları ve İlgili Kuruluşlar

Avrupa'da özellikle 1987 yılı ve sonrasında dini, ticari, askeri, mimari, doğal, simgesel temaya sahip birçok kültür rotası geliştirilmiştir (Durusoy, 2016, s. 26). Baştemur (2013, s. 5-6) çalışmasında, Avrupa Konseyi'nin kültür rotası programlarını düzenleme amaçlarını beş maddede ele almıştır:

1. *Avrupa'nın kültürel kimliğinin, Avrupa vatandaşlığının farkındalığını arttırmak; paylaşılan değerlere anlaşılır bir form vererek temelinde kültür rotaları aracılığıyla tarihin etkilerini takip ederek ortak Avrupa kültürünü paylaşmak ve geliştirmek,*
2. *Avrupa tarihinin daha iyi anlaşılması yoluyla kültürlerarası ve dinler arası diyalogun desteklenmesi,*

3. Yaşam kalitesini artırma amacı, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmenin kaynağı olarak kültürel ve doğal mirası geliştirmek ve korumak,
4. Sürdürülebilir gelişme vizyonu ile kültür turizmine öncelik vermek,
5. Avrupalıların boş zaman aktivitelerinde, kültürel turizme yönelmeleri için özel mekanlar oluşturmak.

Avrupa Konseyi desteğiyle kurulan Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü'ne göre bir kültür rotasının Avrupa Konseyi üye ülkelerinden en az üç tanesini kapsaması, rota temasının Avrupa kültürünü temsil etmesi ve tarihi bir boyutu olması gerekmektedir (Eryurt ve Clow, 2016, s. 21). Avrupa Konseyi tarafından kurulan Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü, Avrupa'daki kültür rotalarının uygulanmasını ve devamlılığını sağlayan kurumdur. 2018 yılı itibarıyla enstitüye bağlı 31 kültür rotası bulunmaktadır. Farklı temalar ile Avrupa'nın hafızasını, tarihini ve mirasını yansıtan bu kültür rotaları (European Institute of Cultural Routes, 2015), Tablo 2 üzerinde görülmektedir.

Tablo 2: Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü Sertifikalı Kültür Rotaları

YIL	KÜLTÜR ROTASI	GEÇTİĞİ ÜLKELER
1987	Santiago de Compostela Hac Rotası (Aziz James Yolu)	İspanya, Belçika, İtalya, Portekiz, Fransa, Litvanya, Almanya ve Polonya
1991	Hansa	15 Ülke
1993	Viking Rotası	13 Ülke
1994	Via Francigena	İngiltere, Fransa, İtalya, Vatikan ve İsviçre
1997	Endülüs Miras Rotası	Mısır, Lübnan, İspanya, İtalya, Fas, Tunus, Ürdün, Portekiz
2003	Fenikeliler Rotası	Fransa, İtalya, İspanya, Hırvatistan, Lübnan, Tunus, Yunanistan ve Malta
2003	Pireneler Demir Rotası	İspanya, Fransa ve Andorra
2004	Avrupa Mozart Yolu	Avusturya, Fransa, Hollanda, Belçika, Almanya, Slovakya, İtalya ve İsviçre
2004	Avrupa Yahudi Mirası Rotası	Türkiye dahil 19 ülke
2005	Aziz Martin'in Seyahat Rotası	10 ülke
2005	Avrupa Kluni Siteleri	İspanya, Fransa, Polonya, Almanya, Portekiz, İsviçre, İtalya ve İngiltere

2005	Zeytin Ağacı Rotası	Türkiye dahil 18 ülke
2005	Kral Yolu (Via Regia)	Belçika, Ukrayna, Litvanya, İspanya, Fransa, Polonya ve Almanya
2007	Transromanica-Avrupa Mirasının Romanesk Rotası	İspanya, Fransa, Avusturya, Sırbistan, Portekiz, Romanya, İtalya ve Almanya
2009	Iter Vitis Rotası	19 ülke
2010	Sistersiyen Manastırları Rotası	11 ülke
2010	Avrupa Mezarlıklar Rotası	20 ülke
2010	Tarih Öncesi Kaya Sanatı İzleri	Azerbaycan, İrlanda, Portekiz, Fransa, İtalya, İspanya, Gürcistan ve Norveç
2010	Avrupa Tarihi Termal Kasabaları Rotası	Türkiye dahil 15 ülke
2010	Aziz Olav Yolu	Danimarka, Norveç ve İsveç
2012	Avrupa Seramik Rotası	Fransa, İtalya, İngiltere ve Hollanda
2013	Avrupa Megalitik Kültür Rotası	Danimarka, İngiltere, İspanya, Almanya, Hollanda, İsveç ve Portekiz
2013	Huguenot and Waldensian Yolu	Fransa, İtalya, Almanya ve İsviçre
2014	Atrium	Arnavutluk, Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan ve İtalya
2014	Yeni Sanat Akımı Ağı	16 ülke
2014	Habsburg Yolu	Avusturya, Almanya, İsviçre ve Fransa
2015	Roma İmparatorları ve Tuna Şarap Rotası	Bulgaristan, Romanya, Sırbistan ve Hırvatistan
2015	İmparator V. Charles Rotası	10 ülke
2015	Napolyon Destinasyonu	13 ülke
2015	Robert Louis Stevenson İzinde	Belçika, İrlanda, İngiltere ve Fransa
2016	Genişletilmiş Bölgenin Müstahkem Kasabaları	Belçika, Fransa, Almanya ve Lüksemburg

Kaynak: Council of Europe, 2018, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2018 Erişim adresi:

<https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme>

Avrupa Kültürel Rotalar Enstitüsü dışında dünya çapında kültür rotaları ile ilgili faaliyetler yürüten bir diğer önemli kurum ise Birleşmiş Milletlere bağlı UNESCO'dur (Eryurt ve Clow, 2016, s. 23):

Bunlardan en prestijli olanı UNESCO'nun Dünya Mirası Komitesi'dir (WHC). WHC, rotaları dini rotalar (hac yolları), ticari faaliyetler (ipek, tuz, baharat vb), askeri eylemler (Napoleon'un rotası, Hannibal'ın Alpler'i Geçişi, Haçlı Seferleri vb) spor etkinlikleri (Rom Yarışı, Paris-Pekin rallileri vb), tarihte yalnızca bir kez olmuş ancak iz bırakmış özel anlar ya da olaylar (Odyssey, Rus seferi vb) ve yüzyıllar, binyıllar boyunca defalarca tekrar etmiş, düzenli rotalar olmak üzere çeşitli kategorilere ayırır.

UNESCO'nun yanı sıra Dünya Yürüyüş Yolları Ağı (World Trails Network), dünya çapında yürüyüş rotası dernekleri, rota destekçileri, yürüyüş meraklıları ve profesyonellerini bir arayan getiren bir kuruluştur ve aynı zamanda tüm yürüyüş rotalarının iyileştirilmesi için küresel bir katılım ve örgütlenme konusunda yardımcı olmaktadır (Eryurt ve Clow, 2016).

Uluslararası boyutta bağımsız seyahat eden gezginlerin başvurdukları önemli bir bilgi kaynağı sayılan *Lonely Planet* dergisi tarafından, sosyal medya (instagram) üzerinden yapılan bir araştırmaya göre dünyada en çok bilinen ve ziyaret edilen yürüyüş rotaları Tablo 3 üzerinde gösterilmektedir. Buna göre ilk 10 ülke arasında Türkiye'den Likya Yolu en çok ziyaret edilen rotalar arasına girmiştir.

Tablo 3: Dünyanın Sosyal Medyada (Instagram) En çok Bilinen Yürüyüş Rotaları

Sıra	Yürüyüş Rotası	Ülke
1	Apalaş (Appalachian) Yolu	ABD
2	Inca Yolu	Peru
3	Annapurna Circuit	Nepal
4	West Highland Yolu	İskoçya
5	John Muir Yolu	ABD
6	GR20	Fransa
7	Tour du Mont Blanc	Fransa
8	Likya Yolu	<i>Türkiye</i>

9	Te Araroa	Yeni Zelanda
10	Tongariro Alpine Crossing	Yeni Zelanda

Kaynak: Lonely Planet, Erişim tarihi, 21 Ekim 2018.

1.1.4. Türkiye’deki Başlıca Kültür Rotaları

Türkiye’de kültür rotası kavramı özellikle son on yılda bireysel yürüyüşçüler, yürüyüş kulüpleri, yerel yönetim ve kalkınma ajansları tarafından tüm yürüyüş rotaları ve rota projeleri için yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Eryurt ve Clow, 2016, s. 41). Türkiye, 2018 yılının başında Kültürel Rotalar Üzerine Genişletilmiş Kısmi Anlaşma’yı (The Enlarged Partial Agreement on Cultural Routes-EPA) imzalamasına rağmen Türkiye’de resmi kurumlar tarafından uygulamaya koyulan herhangi bir kültür rotası bulunmamaktadır (Kuruç, 2018). Ancak 2012 yılından itibaren bir sivil toplum kuruluşu olarak faaliyetlerini yürüten Kültür Rotaları Derneği tarafından yarı resmi olarak rotaların temsil edilmesi gerçekleştirilmektedir (Eryurt ve Clow, 2016, s. 21).

Türkiye’nin *Kültürel Rotalar Enstitüsü* görevini 2012 yılında kurulan Kültür Rotaları Derneği yürütmektedir. Derneğe bağlı 21 tematik kültür rotası bulunmaktadır. Bu derneğin web sayfasında (<http://culturerroutesinturkey.com/tr/>), Türkiye’de bulunan kültür rotalarının gezi ağları, gezi rehber kitapları, haritalar, yol işaretleri, GPS verileri vb. gibi bilgiler içeren paylaşımlar yer almaktadır (Durusoy, 2016, s. 32). Kültür Rotaları Derneği, İngiltere’nin en güneyi Canterbury’den Roma’nın en güneyine Brindisi’ye uzanan *Via Francigena* kültür rotasını, Balkanlar yolu ile İstanbul’a uzatmayı ve bu şekilde Türkiye’yi uluslararası kültür rotaları ağına dahil etmeyi hedeflemektedir (Clow, 2015). Tablo 4 üzerinde ise Türkiye’de Kültür Rotaları Derneği’nin web sayfasında yer alan kültür rotaları yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye’de Yer Alan Kültür Rotaları

YIL	KÜLTÜR ROTASI	GEÇTİĞİ İLLER	MESAFE
1999	Likya Yolu	Muğla-Antalya	540 km
2004	Aziz Paul Yolu	Isparta-Antalya	500 km
2011	Evliya Çelebi Yolu	Yalova, Bursa, Kütahya,	650 km

		Afyonkarahisar ve Uşak	
2013	Karia Yolu	Muğla-Aydın	820 km
2013	Frig Yolu	Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar ve Ankara	506 km
2009	Sultanlar Yolu	Viyana-Edirne-İstanbul	2100 km
2008	Hız. İbrahim Yolu	Şanlıurfa	170 km
-	Via Egnatia (Tarihi Roma Yolu)	Arnavutluk, Makedonya, Yunanistan ve Türkiye	-
2010	Hitit Yolu	Çorum	385
-	Gastronomi Yolu	Çorum	305 km
-	Ağrı Dağı	Ağrı	-
-	Kaçkarlar	Kaçkar Milli Parkı	-
2010	Küre Dağları	Küre Dağları Milli Parkı	762 km
2007	İstiklal Yolu	Ankara-Kastamonu	105 km
-	İdyma Yolu	Muğla	150 km
-	Sarıkamış Parkurları	Kars	-
-	Fethiye Yürüyüş Parkurları	Muğla	-
2009	Yenice Orman Yolları	Karabük	396 km
-	İki Deniz Arası	Karadeniz-Marmara	60 km
	Ephesus-Mimas Yolu	İzmir	709 km
2017	Hoşgörü Yolu	Kocaeli-Bursa	126 km

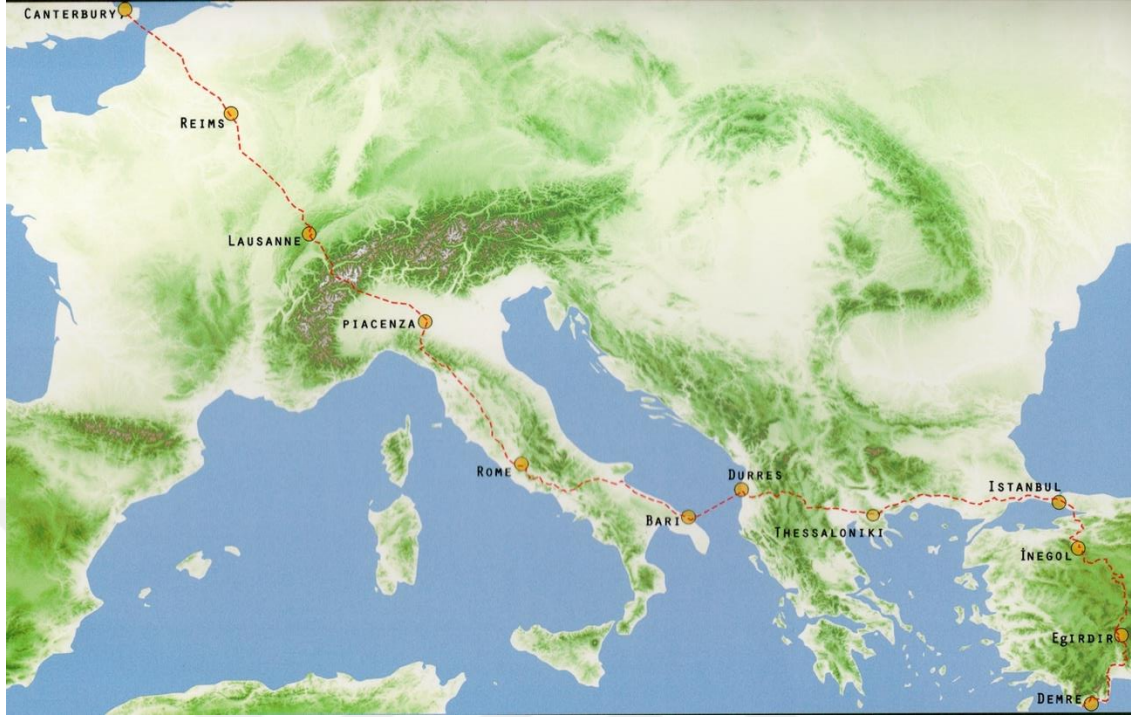
Kaynak: Kültür Rotaları Derneği, 2018, Erişim tarihi: 23 Mayıs 2018, Erişim adresi:

<http://cultureroutesinturkey.com/tr/tum-rotalar/>

Şekil 2: Avrupa'dan Türkiye'ye Yürüyoruz projesi, Eryurt ve Clow, 2016, s. 16.

Kültür Rotaları Derneği desteği ile hazırlanan *Avrupa'dan Türkiye'ye Yürüyoruz* projesi kapsamında Türkiye'den Balkanlara uzanacak güzergah Şekil 2 üzerinde de görüldüğü gibi en güneyden Likya Yolu ile başlayarak kuzeye doğru Aziz Paul Yolu, Frig Yolu, Evliya Çelebi Yolu ve Sultanlar Yolu üzerinden geçen bir güzergah ile Yunanistan'a uzanmaktadır. Bu güzergah Avrupa ülkelerinden Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'da sona eren Via Francigena kültür rotasına bağlanacak ve böylelikle Türkiye'deki kültür rotaları uluslararası bir kimlik kazanarak Avrupa Konseyi Kültürel Rotalar Sertifikası'na sahip olabilecektir. Bu proje tamamlandığında Şekil 3 üzerinde görüldüğü gibi bir güzergaha kavuşacaktır.

Şekil 3: Avrupa'dan Türkiye'ye Yürüyoruz Projesinin Tamamlanması Halinde Via Francigena Kültür Rotasının Kavuşacağı Yeni Güzergah (Eryurt ve Clow, 2016)

Türkiye'de kültür rotaları kategorisine girmeyen fakat benzer amaçları bulunan yedi tematik *Turizm Gelişim Koridoru*, Türkiye Turizm Stratejisi 2023 içerisinde yer almaktadır. Bu koridorların amacı, 2007 yılında belirlenen Türkiye Turizm Stratejisi 2023 hedefleri kapsamında belli bir güzergahın doğal ve kültürel dokusunun yenilenmesi ve belli temalara dayalı olarak turizm amacıyla geliştirilmesidir (Türkiye Turizm Stratejisi 2023, 2007). Kurulması düşünülen turizm koridorlarının 3-4 yıl içerisinde tamamlanması hedeflenmesine rağmen üzerinden 10 yılı aşkın sürenin geçmesine rağmen belirtilen hedeflere ulaşılamamıştır. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 kapsamında hedeflenen turizm gelişim koridorları Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5: Turizm Gelişim Koridorları

Turizm Gelişim Koridoru	Kapsadığı İller
Zeytin Koridoru	Bursa, Çanakkale ve Balıkesir
Kış Koridoru	Erzincan, Erzurum, Ağrı, Kars ve Ardahan

İnanç Koridoru	Mersin, Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin
İpek Yolu Koridoru	Sakarya, Bolu ve Ankara
Batı Karadeniz Kıyı Koridoru	İstanbul, Düzce, Bartın, Kastamonu, Zonguldak ve Sinop
Yayla Koridoru	Samsun, Ordu, Trabzon, Rize ve Artvin
Trakya Kültür Koridoru	Kırklareli, Edirne ve Tekirdağ

Kaynak: 2023 Türkiye Turizm Stratejisi, 2007.

1.1.5. Kültür Rotalarının Sınıflandırılması

Kültür rotalarını sınıflandırmak, rotaları daha iyi anlamak, çözümlmek, belgelemek ve yönetim süreçlerini tasarlamak bakımından (Durusoy, 2016, s.39) faydalı olduğu için başvurulan bir yöntemdir. Kültür rotalarının sınıflandırılmasının Avrupa Konseyi, ICOMOS ve UNESCO gibi kurumların çalışmalarında genel hatları ile açıklanmasına rağmen detaylı bir çerçevesi bulunmamaktadır (Kuruç, 2018). Bunun yanı sıra Türkiye’de kültür rotalarının sınıflandırılmasında en çok ÇEKÜL Vakfı (2015) tarafından yayınlanan Kültür Rotaları Planlama Rehberi ve Karataş’ın çalışması (2011) içerisinde yer alan sınıflandırma kullanılmaktadır.

Kültür rotalarını farklı şekilde sınıflandırmak (yürüyüş, bisiklet rotaları, tırmanış rotaları vb) mümkünse de tarihsellikleri bakımından iki ana kategoride değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki geçmişte insanların bizzat kullandıkları mevcut rotalar, ikincisi ise yapay olarak çeşitli amaçlarla geliştirilen rotalar şeklindedir (ÇEKÜL Vakfı, 2015). İlk başlıkta yer alan rotaların göç, inanç, ticaret, savaş rotaları ve tarihi şahsiyetlerin rotaları gibi farklı türleri söz konusudur. Örnek olarak ise ilk kültür rotası olan Santiago de Compostela Hac Rotası, İpek Yolu, Hz. İbrahim Yolu, Aziz Paul Yolu, İstiklal Yolu gibi rotalar verilebilir (Karataş, 2011, s. 22). İkinci başlıkta yer alan rotalar, güzergah üzerindeki çekim noktalarının doğal ve kültürel mirasını korumak, sürdürülebilir kalkınma sağlamak ve turizm etkinliklerini geliştirmek gibi amaçlarla sonradan geliştirilmiştir. Bu rotalar da tarihi, doğal ve her ikisinin bir arada olduğu tarihi ve doğal rotalar şeklinde gruplandırabilir (Karataş, 2011, s. 22). Tablo 6 üzerinde kültür rotalarının sınıflandırılması ve örnek rotalar yer almaktadır.

Tablo 6: Kùltür Rotalarının Sınıflandırılması

<i>Geçmişte Kullanılan Mevcut Rotalar</i>		<i>Çeşitli Amaçlarla Geliştirilmiş Rotalar</i>		
Göç, Ticaret, İnanç, Savaş Rotaları	Ünlü Şahsiyetlerin Rotaları	Tarihi Rotalar	Doğal Rotalar	Tarihi ve Doğal Rotalar
Santiago de Compostela Hac Rotası, İpek Yolu,	Evliya Çelebi Yolu, Aziz Paul Yolu,	Transromanica, Mozart Yolu,	Yenice Orman Yolu, Frig Yolu	Frig Yolu, Don Kişot Yolu

Kaynak: Karataş, 2011: 22.

1.1.6. Kùltür Rotası Programlarının Genel Amaçları

Kùltür rotası programlarında, başlangıçta kültürel mirasın korunması ve kültürler arası iletişimin sağlanması amacı güdülmekte ve nihai amaç olarak ise bu rotaları turizm olayına dahil ederek kültürel mirasın bulunduğu yerin kalkınması hedeflenmektedir. Kùltür rotası kavramına yönelik yaklaşımlar farklı olabilmektedir. Örneğin UNESCO kùltür rotalarını, kuruluş amacına uygun olarak daha geniş boyutta tüm dünya ülkelerinin eğitimsel, sosyal ve kültürel amaçlarına ulaşmakta kullanırken Avrupa Konseyi daha çok Avrupa Ülkü'süne ulaşmak için bir araç olarak kullanmaktadır (Moulin ve Boniface, 2001, s. 237). Avrupa Ülküsü deyiminden kasıt, kùltür rotalarını Avrupa kültürel benliğinin oluşmasında ve gelişmesinde araç olarak kullanmaktır. Kùltür rotalarının kullanımını çeşitli yönlerden Moulin ve Boniface (2001, s. 240) tarafından dört boyutta ele alınmaktadır:

1. Turistler: Rotalar, bir yerlere ulaşmayı sağlanması ve yol boyunca seyahat olanağı sunduğu için tercih edilir.
2. Sakinler: Ekonomik, sosyal ve kültürel fayda bakımından kaynak sağladığı için önemli sayar.
3. Tanıtıcılar ve Paydaşlar: Ticari, politik ve statü bakımından erişim ve varlık sağladığı için destekler.
4. Mekan: Gelir ve koruma bakımından farkındalık yaratmak ve turist ilgisini çekmek için kullanılır. Ayrıca sürdürülebilir koruma bakımından rotalar aracılığıyla mekanın yükümlülükleri paylaşılır.

Kültür rotası programları, miras alanlarında bulunan birden fazla varlığı sistematik bir şekilde bir araya getirerek bütüncül bir yaklaşım sağlar. Bir rota programı planlanırken genellikle aşağıdaki amaçlar göz önüne alınır (ÇEKÜL Vakfı, 2015, s. 24):

- *Doğal ve kültürel mirası bütüncül şekilde korumak, yorumlamak ve sunmak*
- *Tekil miras alanlarından öteye geçerek bölgesel kimliğin algılanmasını sağlamak*
- *Kırsal kesimin özgün değerlerini canlandırmak ve tanıtmak*
- *Geleneksel üretim, yerel mimari gibi kaybolmaya yüz tutmuş değerlerin ekonomik potansiyelini harekete geçirecek projeleri geliştirmek*
- *Kitle turizmi ve her şey dâhil turizm tiplerine alternatif yeni turizm alanlarını geliştirmek*
- *Sahil şeridi, hassas arkeolojik alanlar ve tarihi kent merkezleri gibi turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı noktalardaki baskıyı hafifletmek*
- *Hizmet sektörüne küçük ölçekli yatırım alanları yaratarak, bölgesel kalkınmayı desteklemek*
- *Yerel paydaşlar arasında yatay işbirliği zeminleri oluşturmak*
- *Yerel kesimde koruma bilincini geliştirmek, farkındalık yaratmak*
- *Alanı/bölgeyi deneyimleyecekler için nitelikli ve geliştirici bir seyahat deneyimi sunmak*

Kültür rotalarının genel olarak amaç ve önemlerine bakacak olursak karşımıza kültürel miras alanlarının, sürdürülebilir koruma programları kapsamında değerlendirilmesi, kültürler arası iletişim sağlanması ve miras alanlarının turizme kazandırılması gibi yönleri ön plana çıkmaktadır. Rotalar, sürdürülebilir koruma kavramı kapsamında hayat bulmakta, kültürler arası iletişimin sürekliliğini sağlamakta, farklı insanların birbirleriyle etkileşime geçmesine olanak vermekte, doğal ve kültürel değerlerin kitle turizmi dolayısıyla yıpratılmasını önlemekte, yeni iş imkanları yaratarak yerel ekonomiyi desteklemekte, turizmin tüm yıla yayılmasına aracılık etmekte ve son olarak toplumsal bilinci artırarak kültür mirasını korumayı teşvik etmektedir (Durusoy, 2016, s. 168).

1.2. FRİG YOLU KÜLTÜR ROTASI

Frig Yolu, Frig kültürünün izlerini sürmek için oluşturulan, Friglerin tarihleri boyunca en çok etkili oldukları Eskişehir, Kütahya ve Afyon illerinin bir kısmını kapsayan Dağlık Frigya Bölgesi sınırları ile Frig başkenti Gordion ve Frig Tanrıçası Kybele'nin kutsal kenti Pessinus'u kapsamaktadır. Frig Yolu üç ana rotaya ayrılan, 506 km'lik uzunluğa sahip, gönüllü bir ekip tarafından titiz bir çalışma sonucu uluslararası standartlara sahip bir özellik kazanan, Türkiye'nin en uzun yürüyüş ve bisiklet yolları arasında sayılan bir kültür rotasıdır. Bu rotanın hazırlanmasında özellikle gönüllü olarak akademisyen Hüseyin Sarı ve arkadaşlarının çalışmaları etkili olmuştur. Frig Yolu fikrinin sahibi ve kültür rotasının hazırlayıcısı olan Sarı (2013, s. 30), Frig Yolu'nu şu şekilde tanımlamaktadır:

Frig Yolu, antik dönemde Frigya olarak adlandırılan, günümüzde Ankara, Afyonkarahisar, Eskişehir ve Kütahya illerine dağılmış Vadilerin sunduğu tarihi, kültürel, jeolojik ve doğal güzellikleri bütünlük içinde yürüyerek keşfetmeyi sağlayan; bölgede var olan patika, antik ve orman içi yolların birleştirilmesi ile oluşturulmuş; uluslararası standartlarda işaretlenmiş, gerekli bilgilendirici tabelalarla donatılmış ve her türlü kaydı (GPS noktaları, rehber kitap, web sayfası gibi) yapılmış uzun yürüyüş ve bisiklet yoludur.

Kurumsal yönden Frigya Kültürel Mirasını Koruma ve Kalkınma Birliği (FRİGKÜM) tarafından desteklenen, bir proje halinde hazırlanan Frig Yolu, 2013 yılında tamamlanmış ve proje çıktısı olarak da Türkçe ve İngilizce dillerinde *Frig Yolu Rehber Kitabı* yayımlanmıştır. Frig Yolu, 506 km'lik uzunluğuyla iki coğrafik bölge (İç Anadolu ve Ege Bölgesi) içerisinde bulunan dört farklı il (Eskişehir, Kütahya, Ankara ve Afyonkarahisar) ve bu illerin 8 ilçesinden (Seyitgazi, Han, Sivrihisar, Polatlı, Emirdağ, Bayat, İncehisar ve İhsaniye) geçmektedir (Sarı, 2013, s. 30).

Frig Yolu kültür rotasına yönelik ayrıntılı bilgilerin sunulacağı bu bölümde öncelikle bu rotanın temasını oluşturan Frig kültürü üzerinde durulacak, Friglerin Anadolu'da yaşadıkları coğrafya ve kısa tarihçeleri hakkında bilgi verildikten sonra Frig dini ve önemli bir figür olan Ana Tanrıça Kybele ve ona adanmış anıtlar hakkında detaylı bilgiler verilecektir. Ardından Antik Çağ'da Frig toplumunu ve diğer

toplumlarca algılanışını yansıtan Frig mitosları/söylenceleri ele alınacaktır. Frig Yolu'nun geçtiği güzergahın büyük ve önemli kısmının Dağlık Frigya olarak adlandırılan bölgede bulunması nedeniyle UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ndeki Dağlık Frigya Bölgesi ve taşıdığı evrensel değerler hakkında bilgiler sunulacaktır. Son olarak Frig Yolu'nun geçtiği bölgelerin iklimi, flora ve faunası incelenecek, Frig Yolu üzerinde yer alan Frig kaleleri, nekropol ve sunak alanları ele alındıktan sonra Eskişehir, Afyon ve Kütahya ayağındaki doğal ve kültürel alanlar hakkında ayrıntılı bilgiler sunulacaktır.

1.2.1. Frigler, Frig Coğrafyası ve Tarihçesi

Dini inanışları, efsaneleri, mimarideki başarıları ve çeşitli buluşları ile dikkat çeken Balkan kökenli bir topluluk olan Frigler, Ege göçleri ile M. Ö. 1190 sıralarında Anadolu'ya gelmeden önce (Akurgal, 2014, s. 265) Avrupa'da kaldıkları sırada Brigler adını taşıyorlardı (Herodotos, VII, 73). Frigler, Makedonya ve Trakya üzerinden boğazlar yolu ile Anadolu'ya göç etmiş Balkan kökenli boylardan biri olarak kabul edilmektedir (Sevin, 2003, s. 239; Akurgal, 2017, s. 185). Frigler, Hint-Avrupa kökenli olmaları ve Avrupa'dan göç ederek gelmiş olmalarına rağmen kısa bir sürede *Anadolulaşmışlar* ve farklı medeniyetlerden de etkilenecek özgün bir Anadolu kimliği yaratmışlardır (Akurgal, 2014, s. 265).

Friglere ait yazılı kalıntıların sayıca az olmasından dolayı Friglere ait tarihlendirmeler eksik veya yetersiz kalmaktadır. Frigler, Anadolu'ya ilk defa M.Ö. 1230'a doğru gelmelerine (Mansel, 1999, s. 556) rağmen Friglerin varlığını, "M. Ö. 750'den önce kanıtlayacak hiçbir buluntuya rastlanmamıştır" (Akurgal, 2017, s. 185). Uzun süre kabul gören bu görüş günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Özellikle Gordion Antik Kenti'nde yapılan kazı çalışmaları sonucu Tahrip Tabakası olarak tabir edilen höyükteki Frig yerleşim katmanının M.Ö. 700'lerden, daha eskiye M.Ö. 800'lere tarihlendirilmesi (Rose, 2016) ve Gordion'daki tümülüslerde ortaya çıkarılan buluntular ile birlikte yeni bir tarihlendirme ortaya çıkarmıştır (Erdan, 2015). Asur kaynaklarında, Frigya veya Midas adına rastlanılmaz bunun yerine Frigya için Muşki, Midas için Mita adı kullanıldığı varsayılmaktadır (Sagona ve Zimansky, 2015, s. 316; Rose, 2016, s. 4).

Friglerin, Avrupa'dan gelerek Anadolu'da ilk önce Troya ve çevresini ele geçirdikleri (Ramsay, 1960, s. 34), bir süre sonra Askania Gölü kıyıları ile Sakarya Nehri Vadisi'ne doğru yayıldıkları düşünülmektedir (Tüfekçi Sivas, 1997). Arkeolojik veriler ışığında Friglerin, buradan da güney ve doğu yönde ilerleyerek Anadolu'nun iç bölgelerine doğru yayıldıkları ve M.Ö. 1100/1000 yıllarına doğru ise ileride başkentleri olacak olan Gordion'a ulaştıkları varsayılmaktadır (Sevin, 2003, s. 239). Friglerin, siyasi açıdan güçlü bir topluluk olarak ortaya çıkması ise M. Ö. 9. yüzyıldan itibaren olmuştur (Alanyalı, 2015, s. 32).

Bilinen ilk Frig kralı Gordios tarafından Frigler, özellikle Asurluların tehditlerinden uzaklaşmak için beylik merkezini, Yozgat yakınlarında bulunan Alişar'dan Ankara yakınlarında yer alan Gordion ve çevresine taşır ve böylece Gordion şehri de ismini kurucusu olan Gordios'tan alır (Akurgal, 2017, s. 186). Frigler, en güçlü dönemini Gordios'un oğlu olan kral Midas (M.Ö. 725-695/675) hükümdarlığında yaşamıştır (Akurgal, 2017, s. 185). Frig kralı Midas, ülkesini yönetirken değişen koşullara göre komşu devletler ile sürekli politik bir ilişki içerisinde olmuştur. Doğuda çağdaşı Assur kralı II. Sargon'a (M. Ö. 721-705) karşı bölgedeki Urartu ve Geç Hitit devletleriyle, Kimmer tehlikesi yaklaşınca da II. Sargon ile dostluk antlaşması yapmış (Sevin, 2003, s. 240), batıda ise Yunanistan'daki Delphoi Apollon Tapınağı'na "üzerinde oturup alenen adalet dağıttığı krallık tahtını" (Herodotos, I, 14) ve sunular hediye ederek Yunanlarla ilişkilerini güçlendirmiştir. Yunanlarla olan ilişkilerini, 12 Aiol kentinden en önemlisi sayılan Kyme (Nemrut Kale) kentinin hükümdarının kızı Hermodike ile evlenerek geliştiren Midas, bu sayede batıda çok önemli bir limana erişme imkanı bulmuştur (Rose, 2016, s. 5).

Midas döneminde Anadolu'nun en güçlü devletlerden biri olan ve adını Friglerden alan Frigya devleti, doğuda Kappadokia, güneyde Lykonian ve Pisidia; batıda Karia, Lidya, Mysia; kuzeyde ise Bithynia ve Paphlagonia bölgeleri ile komşuydu (Umar, 2008 s, 1). Friglerin, Anadolu'da yerleştikleri coğrafya, genel olarak Doğu, Batı ve Merkez (Orta) Frigya olarak bölümlendirilmektedir (Erdan, 2015). Buna göre Doğu Frigya bölümünde yer alan en önemli Frig kentleri arasında Akalan (Samsun), Maşat Höyük (Tokat), Kerkenes, Alişar (Yozgat), Pazarlı, Alacahöyük, Boğazköy (Çorum) ve Kaman-Kalehöyük (Kırşehir); Merkez Frigya'da Hacıtuğrul (Ankara), Gordion ve

Ankara; Batı Frigya'da ise Pessinus, Dorylaion, Midas Kenti (Eskişehir), Akroinos (Afyonkarahisar) ve Daskyleion (Balıkesir) sayılmaktadır (Erdan, 2015).

Antik kaynaklarda daha çok efsanevi kişiliği üzerinde durulan Frig kralı Midas, başkent Gordion'a yönelik M.Ö. 696 dolaylarında Kimmer saldırıları sonucu aldığı yenilgiye dayanamayıp boğa kanı içerek intihar etmesinin ardından Friglerin siyasi gücü zayıflamış ve Kimmer saldırılarından kurtulabilen kraliyet ailesi, bir süre daha beylikler halinde de olsa Friglerin tarih sahnesinde kalmasını sağlamışlardır (Sevin, 2003, s. 242). Kimmer saldırıları sonucu siyasi güçlerini kaybetmelerine rağmen varlıklarını uzun yıllar sürdürmüşlerdir (Çaypınar, 1991). Tüfekçi Sivas ve Sivas (2007, s. 51), çalışmalarında Friglerin, M. Ö. 7. yüzyılın başından Hellenistik döneme kadar Anadolu'daki varlıklarını şu şekilde özetlemiştir:

Frig Beyleri, bu topraklarda M.Ö. 590 yılında Lidya kralı Alyattes'in (M.Ö. 610-560) Medlere karşı düzenlediği Kızılırmak seferine değin bağımsızca, bu tarihten M. Ö. 547/46 yılındaki Pers istilasına kadar da Lidya Krallığı'na bağımlı prenslikler halinde varlıklarını devam ettirmişlerdir. Lidya Krallığı'nın yıkılışından sonra Frigya, iki yüz yılı aşkın bir süre Pers İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş, Kappadokia, Paphlagonia ve Hellespontos ile birlikte Büyük Frigya Satraplığı'na bağlanmıştır. Askeri ve idari planda kalan Pers egemenliği boyunca yerli halk, büyük ölçüde geleneksel yaşam biçimi ve kültürlerini sürdürmeye devam etmiş, eski Frig dili ve yazısı en azından M.Ö. 4. yüzyıla, hatta M.Ö. 3. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Pers egemenliğini takip eden Hellenistik Çağ'da Anadolu'da Yunan kültürü, Yunan tarzı yaşam biçimi yayılmış, yerli diller, geleneksel yerini bu akıma bırakmıştır. Bununla birlikte Friglerin bu topraklarda yaratmış olduğu köklü kültürün çeşitli etki ve izleri, Eski Anadolu'nun kültür ve sanatında hemen hemen Antik Çağ boyunca devam ede gelmiştir.

Frigler özgün bir Anadolu kültürüne sahip bir topluluktur. Anadolu uygarlığına birçok yönden katkıları olmuştur. Frig kültüründe soylu kimselerin ölülere, genellikle kayaya oyulmuş mezarlara veya kraliyet ailesinden ise tümülsülere gömülürdü (Sevin, 2003, s. 252). Friglerin en özgün sanat dalı ise mobilyacılıktır. Ahşap eserler yapımında

eşsiz eserler üretmişlerdir. Bu daldaki ustalık ve özgünlüğün en önemli nedeni, bölgenin orman yönünden zengin oluşundan gelmektedir. Metal çivi kullanılmaksızın birbirine tahta çiviler ve geçmelerle tutturulmuş masalar, tabureler ve sehpa lar çoğu kez Friglere özgü geometrik bezekli oyma ve kakmalarla süslenmiştir (Sevin, 2003, s. 255).

Frigler, günümüz hamam taslarının atası sayılan ortası göbekli kaseler (omphalos), makara kulplu bronz tabaklar, T biçimli tutamaçları boğa başlarıyla süslü bronz kazanlar, kepeçler, kemerler, geometrik desenlerle süslü mobilya eşyaları ve altından, gümüşten ve en çok tunçtan yapılmış yaylı çengelli iğneler (fibula) konusunda ustalıklı eserler üretmişlerdir (Sevin, 2003; Akurgal, 2017, s. 185). Fibula, ilk olarak Frigler zamanında üretilmiş, giysileri tutturmak için kullanılan metal süs iğnesidir ve genellikle tunçtan yapılan, soylu kimselere ait prestij eşyalarıdır (Rose ve Darbyshire, 2016). Frigler, ahşaba hükmedebilme ve mobilyacılık yetenekleri ile ün kazanmıştır ve mezar odaları, tapınaklar ve evlerinin inşasında ahşap malzemeyi yoğun olarak kullanmışlardır (Erdoğan, 2015, s. 11). Henüz çözülemeyen Frig dilindeki yazıtlar, daha çok kaya anıtlarının üzerinde yer alır (Roller, 2013, s. 88). Frig dili Fenike alfabesinden alınan harfler ile yazılmakla birlikte (Sagona ve Zimansky, 2015, s. 316) Yunanlıların ve Lydialıların diline çok benzemektedir (Sevin, 2003, s. 255). “Frigleri günümüze taşıyan simgelerden biri de ‘Frig Şapkası’dır. Ünlü çizgi film kahramanları Şirinler’in başında gördüğümüz konik biçimli, yünlü yumuşak kumaştan, kafayı tümüyle kapatan, ucu topuz ve rengi çoğunlukla kırmızı olan bu şapka, Friglerden Avrupa’ya geçmiştir” (Sarı, 2013, s. 17).

1.2.2. Frig Dini, Ana Tanrıça Matar ve Tapınım Alanları

Frigler denilince ilk akla gelenler arasında yer alan Ana Tanrıça Kybele’yi, ayrı bir başlık altında ele almak gerekmektedir. Frig dini, ağırlıklı olarak Ana Tanrıça Matar/Kybele kültü etrafında gelişmiştir. Friglerin, *Matar* (Ana) veya Matar Kubileya (Dağın Anası) şeklinde hitap ettikleri Ana Tanrıçaları Yunanca Kybele, Latince Cybele veya Magna Mater olarak bilinmektedir (Roller, 2013). Kybele’nin en karakteristik ve kalıcı yönleri asıl vatanı olan Frigya’da şekillenmiş ve tapımı Frigya’dan Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika’daki Akdeniz kültür havzasına kadar geniş bir alana yayılmıştır (Roller, 2013).

Ana Tanrıça Kybele kültü, Friglerin Anadolu'ya gelmelerini takiben M.Ö. 1. bin yılın başından itibaren Friglerde, M.Ö. 6. yüzyıldan sonra Yunanlarda ve M.Ö. 204 yılından sonra da Romalılarda uygulanmış ve geniş bir taraftar kitlesi yakalamıştır (Roller, 2013, s. 285). Friglerden sonra Yunanların, Tanrıların Anası (Meter Thea) olacak olan Ana Tanrıça, üstün bir kimlik kazanarak Yunan tanrıları arasında sarsılmaz bir yer edinmişti (Roller, 2013, s. 21). Benzer şekilde Romalıların Hristiyanlık dönemine kadar taptıkları ve Magna Mater (Büyük Ana), Magna Idaea (Tanrıların İdalı Büyük Anası) olarak seslendikleri Ana Tanrıçaya, Roma tanrıları arasında önem veriliyordu (Roller, 2013, s. 21). Yunanca Kybele ve Latince Cybele kelimelerinin kökeninin, Friglerin Ana Tanrıçaya Matar Kubileya (Dağın Anası) olarak seslenmesinden geldiği ve *kubileya* sıfatının zamanla tanrıçayı tanımlayan özel isme dönüştüğü ileri sürülmektedir (Roller, 2013). Fakat Frig dilindeki Kybele kelimesi tanrıçanın özgün adı değil, tanrıçanın bir sıfatıdır ve *Kybeliya* kelimesinin dağ anlamına geldiği düşünülmektedir (Roller, 2018, s. 50). Frigler ve diğer toplumlar, Ana Tanrıça'ya her zaman *Ana* olarak seslenmesine karşın yanında bir çocukla betimlenmesi çok nadirdir. Bu yönüyle de üreten ve besleyen geleneksel dişi rolüne aykırıdır (Roller, 2013, s. 25). Bu durum, Friglerin Ana Tanrıçaya tapınımında net bir şekilde görülebilir. Ana Tanrıça, doğal çevreye hükmeden bir ilahi güç konumundadır ve bu güç Frigya'ya ve Frig halkına koruma sağlayarak tanrıçayı *devletin anası* yapmıştır (Roller, 2013, s. 25).

Ana Tanrıça Matar, Frig panteonundaki tek tanrı değildir ancak antropomorfik yani insan biçiminde betimlenen tek Frig tanrısıdır (Roller, 2018, s. 50). Tanrıça Matar dışında en çok bilinenler arasında Güneş Tanrısı Sabazios ve Ay Tanrısı Men yer almaktadır (Sevin, 2003, s. 248). Friglerin adeta tek tanrı gibi taptıkları Ana Tanrıça Kybele, en büyük ilahi güç, toplumun yaşam kaynağı, doğanın ve bereketin sembolü gibiydi (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 20). Frigler, Ana Tanrıça'ya adadıkları kutsal alanları, tanrıçanın çıplak uçurumlarda yaşadığına inandıkları için kayalıklar üzerine kuruyor ve bu kayalıkların nişlerine simgesel olarak tanrıçanın tahtını oyuyorlardı (Sevin, 2003, s. 251).

Frig Ana Tanrıçası Matar/Kybele'nin M. Ö. 204 yılında Pessinus (Ballıhisar) kentinden Roma'da bulunan Palatinus tepesindeki tapınağa götürülmesi ile tapınım

alanı genişlemiştir. Romalıların İkinci Kartaca Savaşı içerisinde bulunduğu sıralarda, M.Ö. 205 yılında gökten taş yağmasıyla artan dini kaygılar nedeniyle Sibylla Kitapları'na (kehanet kitapları) başvurulmuş ve Magna Mater'in Roma'ya getirilmesi halinde bu zorluklar içerisinde çıkılacağı bildirilmiştir. Sibylla Kitapları, tanrıçanın Roma'da nasıl karşılanmasına yönelik olarak kentin en iyi adamının yani *vir optimus*'un ve kentin en iffetli kadınının Cybele'yi karşılamasını haber vermiştir. Tanrıçayı taşıyan geminin Tiber Nehri'nden yukarıya çekilirken karaya oturması üzerine ahlaksızlıkla suçlanan Vesta Bakiresi Claudia Quinta, gemiyi kemeriyle çekerek Roma'ya kadar getirmiştir. Gemiden tanrıçayı temsil eden kutsal siyah meteor taşını teslim alan kişi en iyi adam seçilen Publius Scipio Nasica ile beraber kutsal taş, Palatinus tepesindeki Zafer Tapınağına yerleştirilmiş ve Roma üzerindeki kara bulutlar böylece dağılmıştır (Claerhout ve Devreker, 2008, s. 52; Roller, 2013).

Ana Tanrıçanın atribüleri arasında kutsal hayvanları alıcı (avcı) kuş ve nadiren de olsa aslan yer almaktaydı ve Attis adında da bir sevgilisi vardı (Sevin, 2003, s. 248; Roller, 2013). Frigler, Ana Tanrıça Matar betimlerini kent yerleşmelerinin kenarına, savunma duvarları üzerine, sınır hatlarına, su kaynaklarının yanına, mezar anıtlarına veya kent dışı tapınaklara yerleştirmişlerdir (Roller, 2013, s. 136). Tüfekçi Sivas ve Sivas (2007, s. 43), Ana Tanrıça Matar'ın Frigler ve Frig dini bakımından önemini şu şekilde açıklamıştır:

Aslında Frig dininde gök kubbenin altındaki uçsuz bucaksız doğa, bütünüyle Ana Tanrıça Matar'ın tapınağıdır. Sonraları, tanrıça, mimari birer yapıya dönüştürülen kayaların içinde yaşamaya devam etmiştir. Sembolik kapı, idollere çıkan basamaklar, her an tanrıçanın varlığını hissettirir. Kapı bir gün açılacak ve tanrıça kayaların derinliklerinden görünecektir inananlara...

1.2.3. Frig Mitosları

Frigler, dünya tarihine efsaneleri ile de konu olmuş bir halktır. Binlerce yıl öncesinden günümüzde kadar anlatılan Frig mitos/söylenceleri, Yunan ve Roma gibi uygarlıklardan aktarılarak Anadolu'daki toplumlara ulaşmıştır. Mitoslar, Antik Çağ toplumlarının psikolojilerini yansıtmaları açısından önem taşımaktadır (Gezgin, 2017).

Mitoslar ile ilgili olarak Gezgin (2004), çalışmasında mitosların önemini şu şekilde açıklamıştır (Akt: Gezgin, 2017, s. 7):

Mitoslar, anlamsız, boş zamanlarda anlatılmak için uydurulmuş fantastik masallar değildir. Mitoslar, insanlığın bugüne gelişinin öyküsünü verebilecek kültürel zenginlikler içeren, hatta hayatımızı şekillendiren, sınırlamalar getiren, kültür dediğimiz şeyin DNA'sıdır. Mitler toplumsal bilinçdışının ürünleri olarak onbinlerce yılın toplumsal deneyim, duygu, korku ve kabullenişlerini ifade eder. Bu nedenle, mitoslar başlangıçta olup bitmiş olayları anlatıyormuş gibi görünen ve daha sonra gelen toplumlar tarafından kelimesi kelimesine değişmeden aktarılmış ölü sözler değildir. Aksine mitler, içinde yaşadığı her topluluk ve kültürden bir şeyler taşıyan, yaşadıkça değişen ve gelişen bir organizma gibidir; tek yönlü değildir; herhangi bir yöntem ve analizle tam olarak anlaşılacakları iddiasından uzaktırlar. Kültürleri ve toplumları etkilemelerinin yanı sıra içinde yaşadıkları kültür ve toplumlardan etkilenirler, onlardan izler taşırlar.

Dolayısıyla Frig mitoslarını ayrı bir başlık altında ele almak gerekmektedir. Frig kralı Midas, babası Gordios, Attis ve Kybele ağırlıklı Frig mitosları nesiller boyu aktarım yoluyla günümüze kadar ulaşmıştır (Erdan, 2015, s. 44).

1.2.3.1. Dünyanın İlk İnsanları Frigler

Herodotos, ünlü *Tarih* (Historia) adlı eserinde, Mısır kralı Psammetikos'un (M.Ö. 664-610) dünyanın ilk insanların kim olduğunu merak edip soruşturduğunda Friglerin, Mısırlılardan da önce geldiğini ve onların dünyaya gelen ilk insanlar olduğunu ele almıştır (Herodotos, II, 2):

Mısırlılar, Psammetikos zamanından önce, kendilerini dünyanın ilk insanları sayıyorlardı... Psammetikos, soruşturmalarına rağmen, dünyaya ilk gelen insanların kimler olduğunu bir türlü öğrenemeyince, şu anlatacağım çareye başvurdu: Bir çobana, rasgele iki tane yeni doğmuş çocuk verdi, bunlar ağıla konacak ve şöyle büyütülecekti: Çocukların yanında kimse ağzını açıp tek söz söylemeyecekti; ayrı bir odada kendi başlarına büyüyecekler; çoban, belli saatte keçileri alıp yanlarına götürecekti

süt içirip iyice doyuracak, sonra kendi işlerine bakacaktı. Psammetikos'un böyle yapmasının ve bu emri vermesinin nedeni, çocukların viyaklamalar çağını aştıktan sonra ağızlarından çıkacak ilk sözü yakalamaktı; gerçekten de öyle oldu. Üzerinden iki yıl geçince, bir gün çoban kapıyı açıp içeri girdi, önünde diz üstü duran iki çocuk, ellerini uzatarak, "Bekos!" diye bağırdılar. Çoban bu sözü duyduğunda bir şey demedi, ama daha sonra da her gelişinde aynı sözü işitince efendisine haber verdi ve isteği üzerine çocukları kendi görsün diye aldı, ona götürdü. Psammetikos kendi kulağı ile de duyduktan sonra, herhangi bir şeye bekos adını vermiş olan insanların kimler olduklarını araştırmaya koyuldu; araya taraya Phrygialıların ekmeğe bekos dediklerini öğrendi. Böylece bu ipucuna tutunarak Mısırlılar, Phrygialıların kendilerinden daha eski olduklarını itiraf ettiler.

1.2.3.2. Gordion Dügümü: Çözen Asya'nın Hakimi Olacaktır!

Frig kralı Gordios'un bağladığı ve ismini de bu düğümden alan Gordion Dügümü olarak adlandırılan bu efsanevi hikaye, farklılık göstermesine rağmen birçok kaynakta birbirine benzer anlatımlar gösterir.

Friglerin başkenti Gordion otorite boşluğundan dolayı bir kargaşa ve huzursuzluk içerisindeydi. Bir çare arayan Frigler, kahine başvurur. Kahin ise gelen topluluğa şehre arabasıyla ilk giren kişiyi kral olarak ilan etmeleri halinde sorunların hallolacağını söyler. Böylece halk, şehre ilk gelen kişiyi beklemeye başlar. Rivayete göre şehre ilk giren kişi, at arabasıyla gelen, ünlü Frig kralı Midas'ın babası Gordios olur ve halk onu kralları ilan eder. Bunun üzerine Gordios, at arabasının okunu düğümlenerek bir direğe bağlar ve bu düğümlü kişiyi çözebilen kişinin "Asya'nın hakimi olacağını" söyler. Gordios, arabayı öyle çapraşık bir düğümlenerek bağlamıştı ki Büyük İskender'in Gordion'a gelişine kadar yıllarca kimse çözememişti. M.Ö. 333'te Gordion'a gelen Büyük İskender, bu söylenceden haberi olur ve çok karmaşık olan bu düğümlü çözmeye çalışır. Fakat çözemeyeceğini anlayınca dayanamayıp kılıç darbesiyle düğümlenerek atılan ipi keser. Böylece kehanet gerçekleşir ve Büyük İskender Asya'nın hakimi olur. Günümüzde bu efsane çetrefilli, zor sorunları güç kullanarak çözmek

anlamında, “kördüğüm” olarak birçok toplumun diline geçmiştir (Berk, 2011; Erhat, 2015, s. 118; Kim, 2016).

1.2.3.3. Dokunduğu Altın Olan Kral Midas

Friglerin en çok bilinen kralı Midas ile ilgili birçok efsaneye yer verilmiştir. Bunlardan biri de tanrı Dionysos’tan yaptığı iyilik karşılığı sahip olduğu altın dokunuş yeteneğini konu alan söylencedir.

Tanrı Dionysos’un çok sevdiği satyrlardan, yarı insan yarı teke biçiminde kuyruklu, yaşlı Silenus bir gün Frigya topraklarında şarabı fazla kaçırdığından yolunu kaybeder ve bir köşede uyuyakalır. Köylüler onu bulur ve kral Midas’a götürürler. Bakkha surlarına erişmiş olan Midas, Silenus’u görür görmez tanır ve on gün on gece sarayında ağırlar ve ona yoldaşlık eder. Kral Midas, on birinci gün Silenus’u tanrı Dionysos’a götürüp verir. Dionysos buna çok sevinir ve gösterdiği misafirperverlikten ötürü Midas’a ne dilerse onu vereceğini söyler. Midas bunun üzerine “Ey tanrım tuttuğum altın olsun” dileğinde bulunur. Dionysos bu dileğini yerine getirir. Midas, sevinç içinde sarayına dönerken yolda kopardığı dal ve yaprakları altına dönüşür, tuttuğu çakıl taşı, eline aldığı bir avuç toprak aniden altın olur. Coşku ile sarayına varınca yaptığı hatanın farkına varması gecikmez. Yemekte, ağzına bir lokma ekmek atmak istediğinde altın parçasıyla karşılaşır, şarabı dudaklarına değdirince şarap altın külçesine dönüşürdü. Varlık içinde yokluk çeken kral Midas bunun üzerine Dionysos’tan merhamet diler. Dionysos, aciz halini görür ve onu bağışlar. Midas’a Sardes’te bulunan Paktalos Nehri’nde yıkanması halinde bu durumdan kurtulacağını bildirir. Midas da denileni yapar ve bu dertten kurtulur. Paktalos Nehri de o günden itibaren altın zerrelere ile dolu kalır. Rivayet odur ki Lidya ülkesinin zenginliği de buradan gelmektedir (Grimal, 2012; Erhat, 2015, s. 205; s. 490; Ovidius, 2017, s. 258).

1.2.3.4. Eşek Kulaklı Midas

Hükümdarlığı döneminde ülkesinin en geniş sınırlara ulaşmasını sağlayan Frigya’nın ünlü kralı Midas, belki de başarılarından ziyade en çok kulakları ile bilinen bir isimdir. Kral Midas efsaneleri arasında yer alan eşek kulaklı tasvirleri Texier (2002) tarafından farklı bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Texier (2002, s. 266) çalışmasında,

eşek kulaklı hikayesinin özellikle Antik Yunan'da uydurulmuş bir masal olduğunu ve aslında Frig hükümdarlarına atfedilen boynuz ve uzun kulak tasvirlerinin eski Asyalılarca güç, kuvvet ve akli simgelediğini vurgulamıştır. Ünlü efsaneye göre kral Midas, tanrı Apollon ile Pan veya kimi kaynaklarda Marsyas arasındaki yarışma sonrası, dürüstlüğünden dolayı eşek kulaklarıyla cezalandırılır.

Efsane, tanrıça Athena'nın kaval çalarken yüzünün buruştuğunu ve çirkinleştiğini düşünmesi ve diğer tanrıçaların onu alaya almasıyla birlikte çok sevdiği kavalı beğenmeyip fırlatmasıyla başlar. Kavalı bulan Marsyas, onu çalmaya başlamış ve çaldıkça da sesine hayran kalmış. Kavalın sesine o kadar hayran kalmış ki dünyada kaval gibi bir çalgının olmadığını düşünerek tanrı Apollon'un liri ile yarışmaya cesaret etmiş. Aralarındaki yarışmaya bir gün ormanda gezerken denk gelen Midas, kavalın sesine hayran kalmış. Apollon, Marsyas'a meydan okuyarak kavalını, kendine güveniyorsa tersine tutup çalmasını istemiş, kendisi Liri ters çalabiliyorken Marsyas çalamamış bu yüzden de yenik düşmüş. Bu sırada Midas, kendisine sorulmamasına rağmen kavalın sesini daha çok beğendiğini söylemiş. Bunun üzerine tanrı Apollon çok sinirlenmiş ve Marsyas'ın derisini canlı canlı yüzmüş, işkence ederek onu öldürmüştür. Daha sonra yaptıklarından ötürü pişmanlık duyan Apollon, Marsyas'ı bir ırmağa çevirmiş. Bugünkü Aydın yakınlarındaki Çine Çayı'nın bu ırmak olduğu söylenir. Kral Midas'a ise bir insanda böyle kötü bir müzik kulağı olamayacağını düşünerek kralın kulaklarını uzatarak ak tüylü eşek kulaklarına çevirmiş. Midas, bu utancını saklamak için kızıl Frig başlığı giyer fakat bu durumunu sadece berberi onu tıraş ederken görüyordu. Gördüklerini kimseye söylememesi istenen berber, ölüm cezası ile korkutuluyordu. Fakat bu sırada ona ağır gelmiş ve bundan kurtulmak için sazlıklar arasında toprakta bir çukur açmış ve içine "Midas'ın kulakları eşek kulaklarıdır" diye fısıldamış, ardından çukuru kapatıp uzaklaşmıştı. Fakat berberin kazdığı yerde otlar, kamışlar bitmiş ve rüzgar estikçe çukura fısıldanan sesler yankılanmaya başlamış ve böylece bu sırrı bilmeyen kalmamıştı (Grimal, 2012, s. 490-491; Erhat, 2015; Ovidius, 2017, s. 260).

1.2.3.5. Kybele ve Attis Efsanesi

Anadolu'nun en eski mitoslarından biri de Kybele ile ilgili mitoslardır (Gezgin, 2017, s. 82). Roller (2013, s. 278), çalışmasında bu söylencelerin Frig inanışlarından farklı olarak Frigleri kendi görüşlerine göre ele alan Yunan ve Romalıların bakış açılarını yansıtan, yaratılmış bir hikaye olduğunu savunmaktadır. Bu mitosta baş karakterler olarak Frig Ana Tanrıçası Kybele veya onunla bir tutulan Agdistis ve aşık olduğu Attis yer almaktadır (Grimal, 2012, s. 14):

Phrygia sınırlarında Agdos adlı ıssız bir yalıyar vardı. Buradaki bir taş şeklindeki Kybele'ye tapılırdı. Tanrıçaya aşık olan Zeus onunla birleşmeye çalıştı, ama bütün çabaları boşa gitti. Bunun üzerine, Zeus, tohumlarını yakındaki bir kayaya serpti. Bundan, Agdistis adlı erdişi bir varlık doğdu. Dionysos, Agdistis'i sarhoş ederek hadım etti. Agdistis'in kanından nar ağacı çıktı. Nehir-tanrı Saggarios'un kızı Nana bunun meyvesini göğsüne koyarak gebe kaldı. Attes'in doğuşu böyle oldu. Saggarios kızına, çocuğu terk etmesini emretti. Çocuk gelip geçenler tarafından balla ve "teke sütü"yle beslendi. Bu yüzden, ona Phrygia'da keçi (attagus) ya da "yakışıklı" anlamına gelen Attis adı verildi. Agdistis ile Kybele, çok güzel olan delikanlı için aralarında çekişirlerken; Pessinous kralı Midas da onu kızına almayı düşünüyordu. Bu sırada, Agdistis, Attis'i ve yanındakileri delirtti. Bu yüzden, Attis, bir çam ağacının altında erkeklik organını kesti ve öldü. Kybele onun organlarını gömdü, ama Attis'in yarısından akan kandan, çamın çevresinde menekşeler doğdu. Midas'ın kızı da kahrından kendini öldürdü. Onun karnından da menekşeler doğdu. Kybele, onu da gömdü. Mezarının üstünde bir badem ağacı çıktı. Agdistis'in yakarışlarından etkilenen Zeus, Attis'in cesedinin bozulmamasını, saçlarının uzamaya ve küçük parmağının oynamaya devam etmesini sağladı. Pessinous'a götürerek oraya gömdü; Attis'in onuruna bir rahipler tarikatı kurdu ve bir bayram başlattı.

1.2.4. Dağlık Frigya Bölgesi

Merkezinde Türkmen Dağı'nın yer aldığı, Eskişehir'in güneybatısı, Seyitgazi ilçesinin batı-güneybatısı, Kütahya'nın doğusu ve Afyonkarahisar'ın kuzey-kuzeybatısı arasındaki dağlık alan Dağlık Frigya Bölgesi olarak adlandırılmaktadır (Evcim, 2015, s. 6). Bölgede yıllarca araştırma yapan ve çalışmalarını iki ciltlik *The Highlands of Phrygia: Sites and Monument* adlı kitabında toplayan arkeolog Haspels (1971) tarafından, coğrafik yapısından dolayı Highlands of Phrygia (Dağlık Frigya) ismi verilmiştir ve bu adlandırma günümüzde de kullanılmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997).

Frigler döneminden kalan yerleşimlerin ve özellikle kaya anıtların, birbirini izleyen derin vadilerde yoğunlaşmaları dolayısıyla Dağlık Frigya bölgesi için "Frig Vadileri" tanımı da kullanılmaktadır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 15). Frig Vadileri arasında öne çıkanlar Eskişehir bölümünde Doğanlı, Yazılıkaya, Kümbet Vadileri; Afyonkarahisar bölümünde Köhnüş ve Karababa Vadileri; Kütahya bölümünde Doğuluşah ve Fındık Vadileri şeklinde sıralanabilir (Polat, 2008).

Frig kültür tarihini yansıtan dönemin en önemli yerleşimleri arasında ise Midas Kenti (Yazılıkaya Köyü), Dorylaion (Eskişehir-Şarhöyük), Pessinus (Ballıhisar) ve Akroinos (Afyonkarahisar) yer alır (Erdoğan, 2015, s. 16). Kimmer saldırıları sonucu devletleri dağılan Frigler, tarihleri boyunca, özellikle Eskişehir, Afyonkarahisar ve Kütahya illerinin büyük bölümünü kapsayan bölgede siyasi ve kültürel açıdan etkili olmuşlardır (Sevin, 2003, s. 242). Jeopolitik açıdan önemli bir noktada bulunan Dağlık Frigya bölgesi (Berk, 2011), İç Anadolu'nun batıya açılan kapısı olma özelliği taşımakta ve doğu ve batıyı birleştiren güzergahların köprüsü konumundaydı (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007).

Frig Vadilerinde doğa ve tarih iç içedir. "Kültürel değerlerinin yanı sıra, bu vadiler Kapadokya'daki volkanik peri bacaları benzeri ilginç jeolojik ve jeomorfolojik oluşumları, zengin faunası ve florası ile özel fiziki niteliklere sahiptir" (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 95). Dağlık Frigya bölgesinin büyük bir bölümünü kaplayan, Üçüncü Jeolojik Zaman'a ait çoğunlukla sıkı ve renk olarak grimsi kahverengi olan volkanik tüf, bazı yerlerde gevşek, içinde kaba kum katkısı varmış gibi kırıntılıdır ve renk olarak açık hatta beyazımsıdır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 6). Dağlık Frigya'nın merkezinde yer alan ve yüksekliği 1829 m'ye ulaşabilen Türkmen Dağı'nın kütlesini volkanik tüfler

oluşturur (Polat, 2008). Dağlık Frigya Bölgesi'nin özellikle güney ve güneydoğusunda derin vadiler bulunmakta ve bu vadiler, sert kireç taşına benzeyen dikey kayalardan oluşmuş, plato veya düz tepeli dağlarla sınırlıdır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 7). Bu platolar üzerinde Frig döneminden kalma kaleler, dik yüzeylerinde anıtsal kaya fasadları ve kaya mezarları bulunmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 7). Bu yapıların inşasını etkileyen en önemli faktörlerden biri, bölgede yoğun bir şekilde görülebilen yumuşak ve işlenmesi kolay bir yapıda olan tuf kayalardır (Erdan, 2015, s. 15).

Dağlık Frigya Bölgesi'nde bulunan kayalık alanlar, tuf yapısından kaynaklı erozyon sonucu kolayca eriyebilmekte ve sonucunda bölgenin birçok yerinde peribacası gibi nadir oluşumlar meydana gelmektedir (Polat, 2008, s. 11). Dağlık Frigya bölgesinde görülen binlerce yıllık yerleşimlerin kurulmasının arka planında, akarsular bakımından zengin olması yatmaktadır. Türkiye'nin en büyük nehirlerinden, 824 km uzunluğundaki Sakarya Nehri ve ona bağlanan kolları, bölgenin başlıca su kaynağıdır (Erdan, 2015).

Frigya döneminden eşsiz anıtsal kalıntılar barındıran Dağlık Frigya Bölgesi (Mountainous Phrygia Region), UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ne 2015 yılında girmiştir. Bu listeye, istisnai evrensel değerler için belirtilen (ii), (iii) ve (iv) kriterlerini karşıladığı için girmiştir. UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi'nde yer alan bu kriterler aşağıdaki gibidir (Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler, 2008):

(ii): *Mimari veya teknoloji, abidevi sanatlar, şehir planlama veya peyzaj tasarımı konusundaki gelişmeler üzerine bir zaman zarfı içinde dünyanın belli bir kültürel alanında insan değerleri arasındaki önemli alışverişi sergiler;*

(iii): *Yaşayan veya ortadan yok olmuş bir kültürel geleneğe veya bir medeniyete yönelik eşsiz veya en azından istisnai bir tanıklık üstlenir;*

(iv): *“İnsanlık tarihinde önemli bir aşamayı veya aşamaları gösteren bir yapı türü, mimari veya teknolojik grup veya peyzaj için istisnai bir örnek olur.*

UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alan Dağlık Frigya Bölgesi, ilgili kriterleri şu yönlerden karşılamaktadır (UNESCO, 2018):

(ii): *Frigler, mimarinin kayayla bütünleşmesini sağladı ve çatı ve çatı kiremit teknolojisinin düz çatı mimarisine katılmasıyla insan değerlerinin değişmesine katkıda bulundu. Bazı yazarlarca (Berndt-Ersöz; 1998;87) Frig kaya anıtlarının, Hellen tapınak mimarisinin öncülleri olduğu düşünülmektedir. Örneğin zamanla değişen mimari unsurları ile Maltaş Anıtı fasadı üzerinde sarkık bulunan mimari unsurlar Helenistik sütun başlıklarına benzer. Bu unsurlar genellikle diğer Frig anıtlarında görüldüğü gibi kıvrımlı biçimde bitmez, daha ziyade eşmerkezli çemberler oluştururlar. Anadolu'da ölü gömme gelenekleri içerisine giren tümülüsler, yine Friglerin anıtsal mimariye katkılarındanadır.*

(iii): *Dağlık Frigya, Frigya'nin dinsel kültür ve gelenekler hakkında ipuçları veren bir dinsel cazibe merkezi olmuştur. Bu bakımdan Frig kaya mezarları ve anıtları, Anadolu'daki kutsal yapılar arasında Ana Tanrıça inancı için yapılan bir kült kompleksi olmasından ötürü dikkat çeken bir yere sahiptir. Frig yazıtlarında "Matar Areyastin" ya da "Matar Kubileyya/Kubelaya" olarak adlandırılan Ana Tanrıça bir ikon olarak tasvir edilen tek tanrıçadır. Bölgede Matar Kubileyya için adanmış çok sayıda kült anıt bulunmaktadır.*

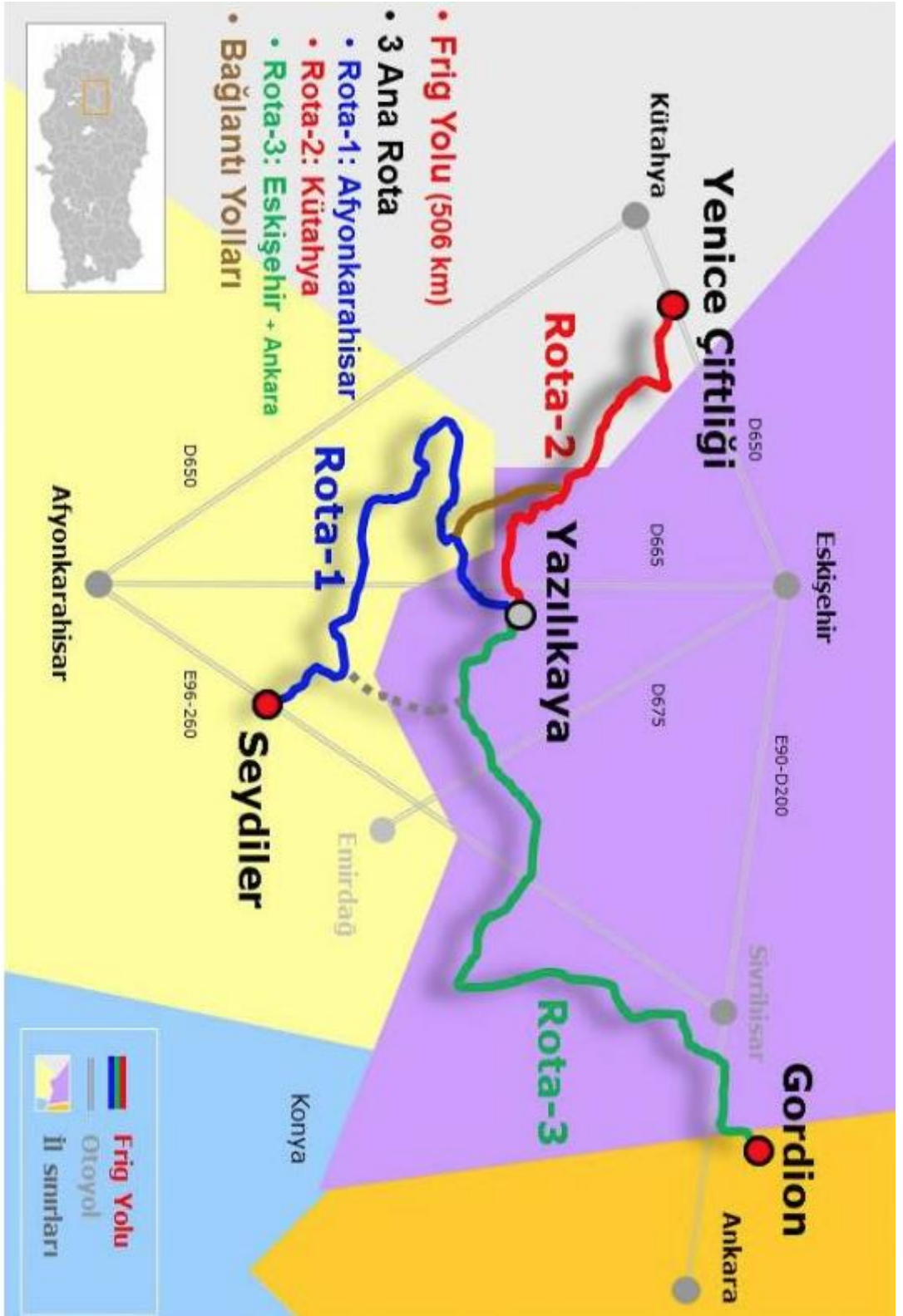
(iv): *Volkanik tüfün oyulmasıyla inşa edilen Yazılıkaya Midas Anıtı'nın Frig kaya anıtları arasında en görkemlisi olmasının yanı sıra Areyastis, Bahşeyiş, Maltaş, Burmeç ve Aslankaya Anıtları da önemli mimari ve dini unsurlardandır. 16 metre yüksekliğindeki Yazılıkaya Midas Anıtı, geometrik bezemeleri, özenle yapılmış beşik çatısı ve aşınmış akroteri ile bu anıtların karakteristik organizasyonunun muhteşem görüntüsünü yansıtmaktadır. Frig kaya anıtlarının yapım tekniği Bitmemiş Anıt olarak adlandırılan anıtta, kayanın yukardan başlanarak düzleştirilmesinin ve ardından tasvirlerin nasıl eklendiği kolaylıkla görülebilir. Balkayası Anıtı ise Frig kaya anıtlarında boyalı bezemelerin ilk ve tek örneği olduğu için büyük önem taşımaktadır.*

Dağlık Frigya Bölgesindeki anıtların tamamına yakını çoğunlukla terk edilmiş, ölü, tarihi çevre olarak nitelendirilen iskanın son bulduğu yerleşim alanlarında, yerleşmelerin dışında ıssız alanlarda ve kimi yerlerde ise günümüz yerleşimleri ile iç içedir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 95). Bundan dolayı da evrensel değer taşıyan bu miras alanının korunması zorlaşmaktadır. Frig mirası, en görkemli Frig kalıntısı Yazılıkaya Anıtı örneğinde görüldüğü gibi zaman içerisinde yaşanan doğal tahribatın yanı sıra insan eli ile yapılabilecek her türlü tahribata açıktır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007).

Dağlık Frigya Bölgesi veya Frig Vadileri olarak adlandırılan bölgenin, 2018 yılında yapılacak bir proje ile Anadolu Açık Hava Müzesi'ne dönüştürülmesi planlanmaktadır. Cumhurbaşkanlığı tarafından açıklanan 100 günlük eylem planı içerisinde yer alan bu proje ile Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir illeri içerisinde kalan Frig Vadilerini kapsayan bölge açık hava müzesine dönüştürülecek ve böylece kültürel ve doğal zenginliği ile bölgenin tanıtımı ve kalkınmasının sağlanması hedeflenmektedir (Anadolu Ajansı, 2018).

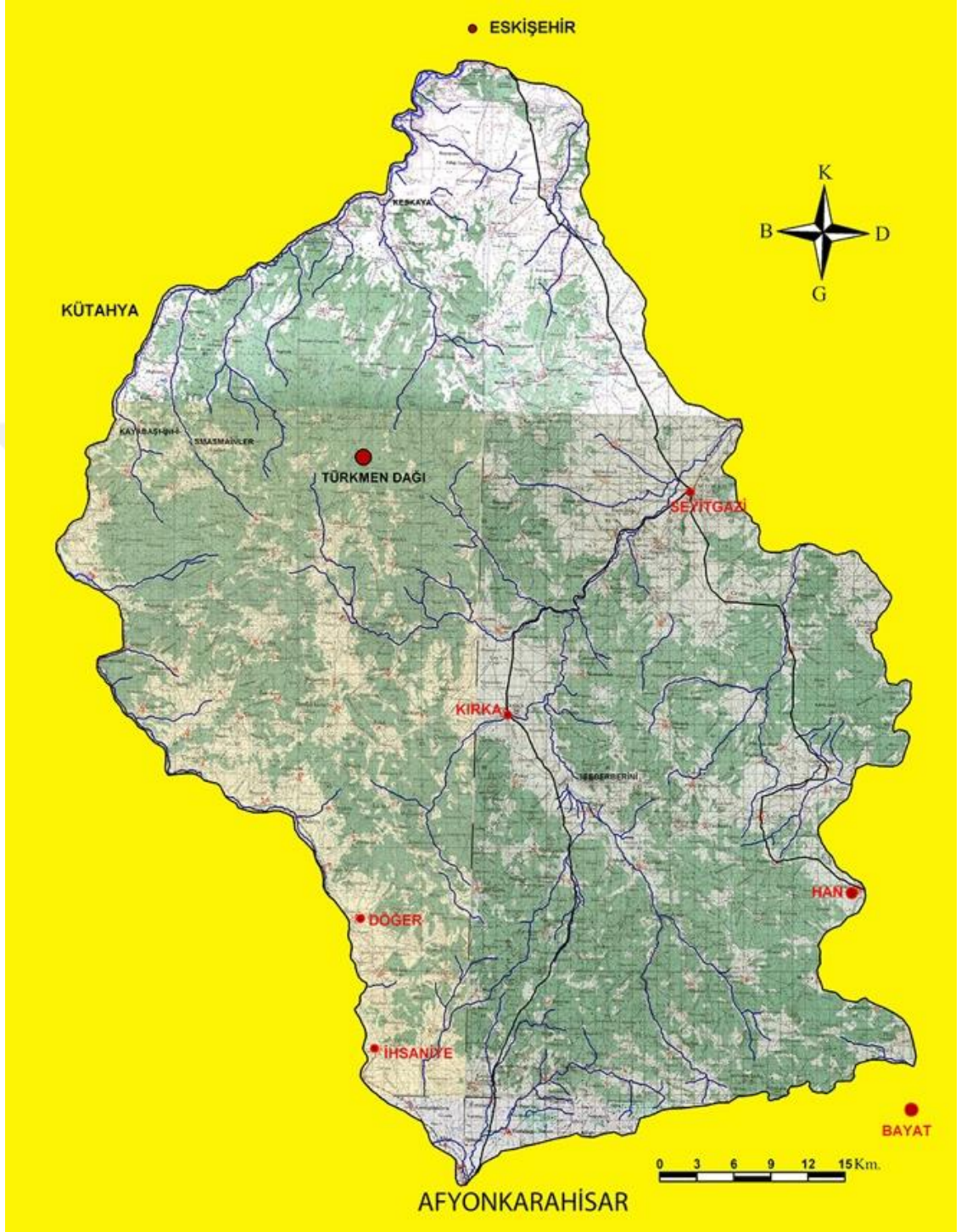
1.2.5. Frig Yolu'nun Ana Rotaları ve Parkurları

Türkiye'nin en önemli kültür rotalarından biri olan Frig Yolu'nun tematik yönünü Frig kültürü ve özellikle antik dönemlerden kalan tarihi yollar oluşturmaktadır. UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alan Dağlık Frigya Bölgesi'nde Frigler döneminden kalan ve volkanik tüf yapısından dolayı oluşmuş birçok antik yol ve bu yolların bazılarında ise 3-4 metre derinlikte teker izleri görülebilmektedir. Frig Yolu, ortalama yüksekliği 1080 metre olan ve volkanik tüflerden oluşan jeolojik yapısından ötürü yürüyüş ve bisiklet rotaları için uygun parkurlara sahiptir (Sarı, 2013). Şekil 4 ve 6 üzerinde görülebileceği gibi ana rotalar, Eskişehir ayağını oluşturan Gordion-Yazılıkaya; Afyonkarahisar ayağını oluşturan Seydiler-Yazılıkaya ve Kütahya ayağını oluşturan Yenice Çiftliği-Yazılıkaya şeklindedir. Dağlık Frigya Bölgesi'ndeki Frig Vadileri ve Ankara ili Polatlı ilçesinde bulunan Gordion Antik Kenti'nden geçen Frig Yolu, üç ana rotaya ve 67 parkura sahiptir. Frig Yolu'nun Dağlık Frigya Bölgesi sınırlarında kalan kısmı Şekil 5'te görülebilmektedir.

Şekil 4: Frig Yolu'nun Ana Rotaları ve Bağlantı Yolları

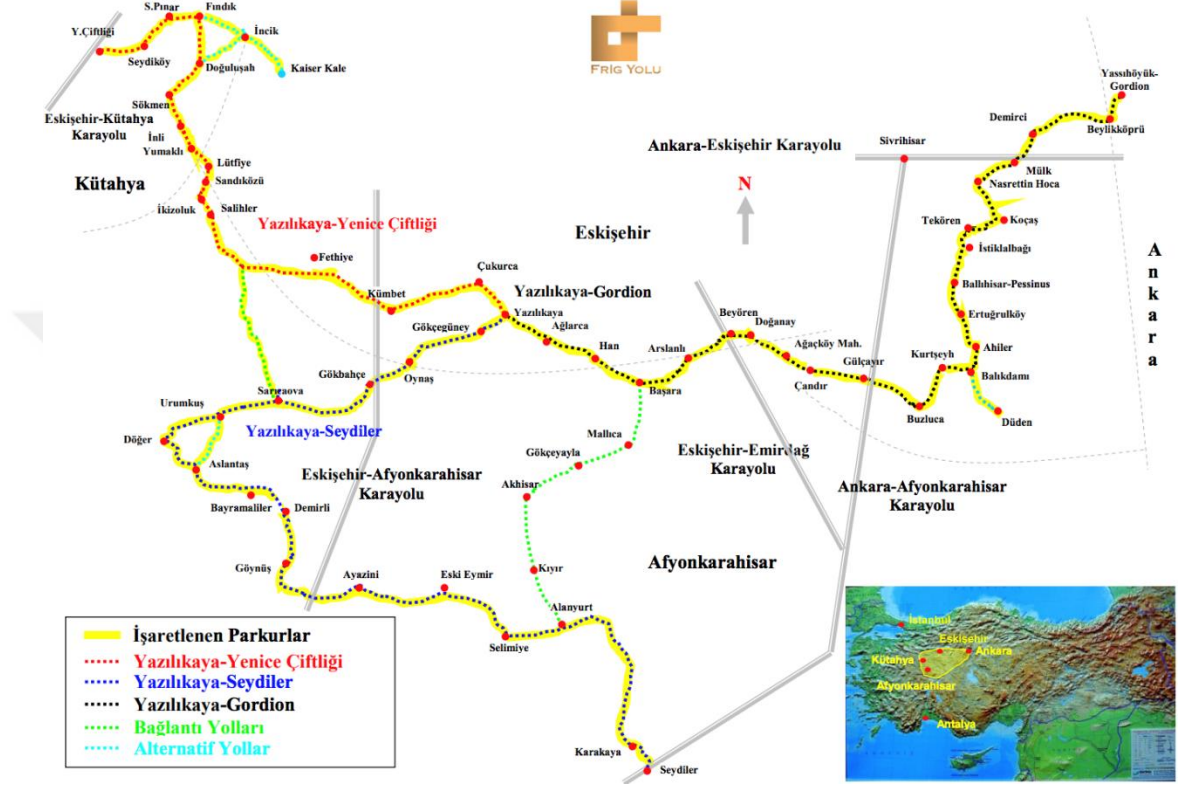
Kaynak: FRİGKÜM. <http://frigvadisi.gov.tr/index.php/frig-vadisi-2/frig-yuruyus-yolu/>

Şekil 5: Frig Yolu'nun Dağlık Frigya Bölgesinde Kalan Kısmı

Kaynak: Yazılıkaya/Midas Vadisi YüzeY Araştırması. Erişim tarihi: 6 Haziran 2018

Frig Yolu, üç farklı ilden başlayan başlangıç noktaları ile üç ana rotaya bölümlendirilmiştir. Üç farklı noktadan başlayan rotalar, Frigler döneminden kalan en görkemli anıtın yer aldığı Yazılıkaya-Midas Kenti'nde buluşmaktadır.

Şekil 6: Frig Yolu'nun Geçtiği Güzergah

Kaynak: Frig Yolu. <http://www.frigyolu.com/frigyuruyusyolu-tanitim.pdf>

Frig Yolu'nun en uzun mesafeye sahip olan Eskişehir Ayağı, Yazılıkaya Köyü'nde bulunan Midas Anıtı, Han ilçesi gibi önemli yerleşim alanları, Frig Ana Tanrıçası Kybele'nin ana kült merkezi Pessinus (Ballıhisar) ve Nasreddin Hoca'nın doğduğu köyün sınırlarından geçerek Ankara ili Polatlı ilçesi sınırlarında bulunan Gordion (Yassıhöyük) antik kentine ulaşır ve toplam uzunluğu 219 km'dir (Sarı, 2013).

Afyonkarahisar iline bağlı İsehisar ilçesi sınırlarında yer alan Seydiler kasabasından başlayan Frig Yolu'nun toplam 140 km uzunluğundaki Afyon Ayağı, ilginç jeolojik oluşumlar ve önemli Frig eserlerine sahiptir ve Yazılıkaya-Midas Kenti'nden geçerek Kütahya ilindeki Asmainler Saklı Vadisi'ne kadar uzanır (Sarı, 2013).

Yaklaşık 147 km uzunluğa sahip Kütahya Ayağı, Kütahya sınırlarında bulunan Yenice Çiftliği'nde başlayarak Yazılıkaya Köyü'ne ulaşır. Bu rota Asmainler Saklı Vadi üzerinden Afyonkarahisar Ayağına da ulaşır (Sarı, 2013).

Frig Yolu'nun Afyonkarahisar, Kütahya ve Eskişehir bölümünde yer alan parkurlar, parkurlar arası mesafe ve bu parkurlarda görülebilecek önemli doğal ve kültürel varlıklar Tablo 7, 8 ve 9 üzerinde yer almaktadır.

Tablo 7: Frig Yolu'nun Afyonkarahisar Bölümünde Yer Alan Parkurlar

Parkur Sırası	Parkur Adı	Km	Görülebilecek Doğal ve Kültürel Varlıklar
1	Seydiler-Karakaya	2.1	Peribacaları, kaya mezarları, Kırkinler Mağarası, Kuztepe, Seydiler Kalesi
2	Karakaya-Keserler Mahallesi	3.4	Peribacaları, kaya mezarları
3	Keserler Mahallesi-Ağın Dağı Kaya Yerleşmeleri	6.7	Ağın Dağı kaya yerleşimleri, peribacaları
4	Ağın Dağı Kaya Yerleşmeleri-Duraklar Mah	5.8	Peribacaları, antik yollar, Ornaş Harman Yeri
5	Duraklar Mahallesi-Alanyurt	2.9	Ağızkara inleri, antik yollar
6	Alanyurt-Selimiye	4.2	Selimiye mezar odaları, İkizinler
7	Selimiye-Eski Eymir	7.8	İbrahim ve Başören İnleri, Frig kaya mezarları
8	Eski Eymir-Ayazini	9.3	Ayazini göleti, Oyma kilise
9	Ayazini-Avdalaz Kale	2.0	Avdalaz Kale
10	Ayazini-Köhnüş Vadisi	9.5	Deliktaş, Aslantaş, Yılantaş, Maltaş, Nekropol, sunak alanları
11	Köhnüş Vadisi-Demirli	5.4	Basamaktaş, antik yollar, Sulu Manastır, peribacaları
12	Demirli-Burmeç Anıtı	7.1	Antik yollar, Demirli Kale, Basamaktaş, Burmeç Anıtı
13	Burmeç Anıtı-Aslankaya Anıtı	8.6	Antik yollar, Büyük Kapıkaya, Aslankaya Anıtı
14	Aslankaya Anıtı-Döğer	4.1	Küçük Kapıkaya, Kadıkaya Kült Anıtı, Döğer Kervansarayı
15	Aslankaya-Urumkuş	5.6	Memeç kayalıkları, Emre Gölü, Aşağı

	Yaylası (Alternatif güzergah)		ve Yukarı Yarıldak İleri
16	Döğer-Urumkuş Yaylası	7.1	Alasma Peribacaları, Asarkale, Tomsu Kaya Yerleşimi
17	Urumkuş Yaylası-Sarıcaova	5.4	Urumkuş İleri
18	Sarıcaova-Asmainler Saklı Vadi (Bağlantı Yolu)	13.2	Sarıcaova Kale, höyük, Asmainler Saklı Vadi
19	Sarıcaova- Gökbahçe	12.2	Bahşeyiş Anıtı, antik yollar
20	Gökbahçe-Oynaş	6.0	Antik yollar
21	Oynaş-Gökçeğüney	8.7	Antik yollar, peribacaları
22	Gökçeğüney-Yazılıkaya	2.8	Yazılıkaya-Midas Anıtı

Kaynak: Sarı, 2013.

Tablo 8: Frig Yolu'nun Kütahya Bölümünde Yer Alan Parkurlar

Parkur Sırası	Parkur Adı	Km	Görülebilecek Doğal ve Kültürel Varlıklar
1	Yenice Çiftliği-Seydiköy	7.5	Zambaklık Vadisi
2	Seydiköy-Sabuncupınar	6.9	Arnavutini ve Kocataş kaya yerleşimleri, antik yollar
3	Sabuncupınar-Fındık	3.3	Doğal oluşumlar, Fındıklı Kale
4	Fındık-İncik	5.0	Antik yollar, mağaralar
5	Fındık-Doğuluşah	5.7	Fındık Vadisi
6	İncik-Kayzer Kale	5.6	Panoramik manzara
7	İncik-Doğuluşah	8.7	Yoğun antik yollar
8	Doğuluşah-Sökmen	2.8	Doğuluşah Göleti, Kaya Kilise, Frig mağaraları
9	Sökmen-İnli	4.8	Antik yollar, Kayabaşı Frig yerleşimi, Kaya Kilise
10	İnli-Yumaklı	9.9	Asmainler Vadisi, Eski Değirmen ve taş değirmen yolu
11	Yumaklı-Lütfiye	5.8	Antik yollar
12	Lütfiye-Sandıközü	3.0	Höyük
13	Sandıközü-Zahran Vadisi	8.2	Zahran Vadisi, Berber İleri
14	Zahran Vadisi-İkizoluk	8.5	Kaya yerleşimleri
15	İkizoluk-Salihler	6.4	-
16	Salihler-Asmainler Saklı Vadi	9.6	Kaya oluşumları, Asmainleri Saklı Vadi, Tabancakaya
17	Asmainler Saklı Vadi-	10.8	Güllüören Roma Nekropolü

	Büyükayla		
17.1	Asmainler Saklı Vadi-Sarıcaova (Bağlantı Yolu)	13.2	Asma İner Saklı Vadi, Doğal Hayat
18	Büyükayla-Kümbet	5.6	Aslanlı Mabet, Himmet Baba Türbesi, Deliklikaya
19	Kümbet-Çukurca	12.6	Berberini, Gerdekkaya
20	Çukurca-Yazılıkaya	3.1	Areyastis Anıtı, Frig Kaleleri

Kaynak: Sarı, 2013.

Tablo 9: Frig Yolu'nun Eskişehir Bölümünde Yer Alan Parkurlar

Parkur Sırası	Parkur Adı	Km	Görülebilecek Doğal ve Kültürel Varlıklar
1	Yazılıkaya-Ağlarca	8.3	Antik yollar, Midas Kenti
2	Ağlarca-Han	12.5	Gölyayla, Han Yeraltı Şehri
3	Han-Başara	4.4	Başara Antik Kenti
4	Başara-Alanyurt (Bağlantı Yolu)	48.5	Antik Yollar, Böcü İneri (Kıyır)
5	Başara-Arslanlı	16.0	Arslanlı Höyüğü
6	Arslanlı-Beyören	13.9	-
7	Beyören-Doğanay	12.3	Kaynakbaşı
8	Doğanay-Ağaçköy	10.7	-
9	Ağaçköy-Çandır	6.3	-
10	Çandır-Gülçayır	3.8	-
11	Gülçayır-Buzluca	7.9	Sakarya Vadisi
12	Buzluca-Kurtşeyh	13.6	Doğal oluşumlar
13	Kurtşeyh-Fettahoğlu	6.2	Balıkdamı, Göksu
14	Fettahoğlu-Düden	3.5	Düden
15	Fettahoğlu-Ahiler	4.9	Balıkdamı-Eski değirmen
16	Ahiler-Ertuğrulköy	12.6	-
17	Ertuğrulköy-Ballıhisar	6.8	Pessinus Antik Kenti
18	Ballıhisar-İstiklalbağı	6.6	Kral Yolu
19	İstiklalbağı-Tekören	3.7	Kral Yolu, Oda mezarları

20	Tekören-Koçaş	9.9	Panoramik manzara
21	Koçaş-Nasreddin Hoca	12.6	Arslanlı kent harabesi, N. Hoca Müzesi
22	Nasreddin Hoca-Mülk	8.2	Türbe
23	Mülk-Demirci	8.2	-
24	Demirci-Beylikköprü	16.0	-
25	Beylikköprü-Gordion	10.1	Gordion Antik Kenti, Midas Tümülüsü

Kaynak: Sarı, 2013.

Frig Yolu'nun geçtiği bölgelere ulaşım imkanı çok çeşitli ve kolaydır. Kara yolu ulaşımı olarak Frig Yolu'nun bulunduğu bölgeye Ankara-Afyonkarahisar, Ankara-Eskişehir, Eskişehir-Kütahya ve Kütahya-Afyonkarahisar karayolları ile ulaşılabilmektedir (Sarı, 2013). Hava yolu ile ulaşım ise Afyonkarahisar, Kütahya ve Uşak illeri arasında kalan Zafer Havalimanı'nın iç ve dış hatlara sefer yapması, daha hızlı bir şekilde Frig Yolu'na varışı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca Eskişehir Havalimanı ve Ankara Esenboğa Havalimanı'nın bölgeye yakın olması havayolu ile ulaşımı çeşitlendirmektedir. Demir yolu ulaşımında ise Eskişehir, Ankara, İstanbul ve Konya'dan yüksek hızlı tren ile ulaşımın sağlanması, bunun yanında Kütahya (Sabuncupınar) ve Afyonkarahisar (İhsaniye) illerine de tren seferlerinin düzenlenmesi Frig Yolu'na ulaşımı zenginleştirmektedir.

Frig Yolu, toplam 56 yerleşim yerinden geçtiği için bu yolu yürüyenler açısından konaklama sorunu minimum düzeydedir (Sarı, 2013). Frig Yolu'nun yakın zamanlarda, özellikle 2013 yılında rotanın güzergahının belirlenmesi ve gezi rehber kitabının yayımlanmasıyla tanınırlığının artmasına rağmen rotayı ziyaret eden kişi sayısı, diğer kültür rotaları ile (Likya Yolu gibi) karşılaştırıldığında düşük düzeydedir. Bu nedenle rotanın geçtiği noktalarda yerli ve yabancı turistlere hizmet verecek yüksek yatak kapasiteli konaklama tesisleri pek bulunmamaktadır. Bunun yanında rotanın geçtiği bölgelere giden yürüyüşçülerin sayısının artmasıyla birlikte köylerde, çok sayıda evin pansiyon ve köy odasına dönüştürülmesi, turistlerin dinlenebileceği ve konaklayabileceği yerler artmıştır. Rota üzerinde Frig Evi olarak adlandırılan küçük

ölçekli konaklama tesisleri ve Midas Han gibi hostel ve pansiyon tipinde konaklama yerleri bulunmaktadır. Ayrıca rota üzerinde çadır kurmaya uygun pek çok kamp alanı mevcuttur (Sarı, 2013).

Frig Yolu'nun geçtiği güzergahı bisikletle veya yürüyerek gezmek isteyenler açısından herhangi bir güvenlik sorunu bulunmamaktadır. Rota üzerinde birçok köyün bulunması ve araç yollarının yürüyüş noktalarına yakın olması güvenliği ve ulaşılabilirliği arttırmaktadır (Sarı, 2013, s. 37). Güvenlik açısından sayılabilecek tek sorun, Frig Yolu yürüyüşlerinde rastlanabilecek olan çoban köpekleri sayılabilir. Türkiye'ye özgü, özel yerli köpek ırklarından biri olan ve özellikle Eskişehir ili Sivrihisar ilçesi ve diğer çevre bölgelerde sıkça rastlanılan sürü koruma köpeği olan Akbaş çoban köpekleri karşısında önlem alındığı takdirde bir tehlike arz etmemektedir. Frig Yolu, sahip olduğu doğal güzellikler dolayısıyla her mevsimin farklı yönünü keşfetmek isteyenler için yılın neredeyse her mevsiminde yürünebilir (Sarı, 2013). Rotanın geçtiği bölgenin, yazları sıcak, kışları ise soğuk karasal iklim özelliklerini yansıtmasına rağmen özellikle doğal güzellikler ve doğa gözlemi açısından her zaman gezilebilir durumdadır. En ideal zamanları ise özellikle Nisan-Temmuz ve Eylül-Aralık ayları arasındadır (Sarı, 2013).

Frig Yolu rota başlangıç panoları, uluslararası standartlarda Grande Randonne tarzı kırmızı ve beyaz renklerden oluşan patika işaretleri ve yön tabelaları ile bir kültür rotasının işaretleme konusunda sahip olması gereken tüm özelliklere sahiptir. Frig Yolu'nun başlangıç (Gordion, Seydiler ve Yenice Çiftliği) ve buluşma (Yazılıkaya) noktalarını gösteren 140 cm x 200 cm boyutlarında panolar bulunmakta ve üzerinde Türkçe ve İngilizce dillerinde rotaya dair genel bilgiler ve güzergahı gösteren 1/1.000.000 ölçeğinde bir harita yer almaktadır (Sarı, 2013).

1.2.6. Frig Yolu ve Çevresinin İklimi ve Jeolojisi

Frig Yolu, ağırlıklı olarak Dağlık Frigya Bölgesi ya da Frig Vadileri de denilen alan üzerinde oluşturulan bir kültür rotasıdır. Dağlık Frigya Bölgesi'nin iklimi ve su kaynakları Tüfekçi Sivas (1997, s. 7-8) tarafından şu şekilde özetlenmektedir:

Step ikliminin egemen olduğu bölgede yazlar sıcak, kışlar soğuktur.... En yüksek yağışlar ilkbahar mevsiminde ve özellikle Mayıs ayında görülür. Kasım-Nisan ayları kar yağışlı geçer. Kış aylarında meydana gelen don olayları şiddetlidir ve uzun sürer... Bölge, tatlı su ve sıcak su kaynakları bakımından zengindir. Sakarya Nehri'nin (Sangarios) başlıca kolları Seydi Çayı (Parthenius) ve Porsuk Nehri (Thembris), ayrıca Ahır Dağı'ndan doğan ve Eber Gölü'ne dökülen Akar Çay (İç Cayster) ile Murat Dağı (Dindymos Dağı) civarından kaynaklanan ve birçok küçük akarsu ile birleşerek Marmara Denizi'ne dökülen Koca Su bu topraklarda yer alır.

Frig Yolu'nun geçtiği güzergahın arazi yapısı çeşitlilik göstermekte ve bu nedenle de ilgi uyandırmaktadır. Frig Yolu'nun arazi yapısı yani jeolojisi ile ilgili olarak Sarı (2013, s. 23) çalışmasında genel hatları ile şu bilgileri vermektedir:

Çok yaşlı, yaşlı olduğu için bütün jeolojik olayların izlerini taşıyan, çoğunlukla koyu renkli, metamorfik temel kayalar ile onları örten çok genç, kolay aşınan, çoğunlukla açık renkli ve yatay duruşlu, tüf egemen volkanik kayalar ve eski göl çökelleri yer kabuğunu teşkil ederler. Yaşlılar batı kesimlerde, genç örtü ise doğu kesimlerde yaygındır. Temel kayalar, biri diğerine bindirmiş iki ayrı jeolojik geçmişi temsil eder ve bindiren grup içinde meşhur Afyon mermerleri oluşmuştur. Neojen'in belli dönemine (15-2.5 milyon yıl arası) ait örtü kayalar ise geniş alanları örten göl çökelleri ve bunları kesen yer yer de ardışıklı olan püskürük (volkanik) kayalardan oluşmaktadır. Jeolojik yapının sonucu bölgede birçok kaplıca bulunmaktadır. Afyonkarahisar'da Gazlıgöl, Kütahya'da Yoncalı ve Ilıca en çok bilinen kaplıcalardır. Bu özelliğinden dolayı bölge antik dönemde Şifalı Frigya anlamına gelen "Salute Frigya" olarak da anılmıştır.

1.2.7. Frig Yolu ve Çevresinin Flora ve Faunası

Flora, bir bölgenin sahip olduğu bitki çeşitliliğini, fauna ise bir bölgede yaşayan tüm hayvan çeşitliliğini belirtir. Frig Yolu, sahip olduğu zengin florası ve faunası ile göze çarpmaktadır. İl bazında ele alınacak olunursa Eskişehir bölümünde, ilin farklı iklimlerin etkisi altında kalması, farklı yükselti ve yeryüzü şekillerine sahip olması flora

açısından zenginliğinin kaynağıdır. Sık görülen ağaç türleri arasında karaçam, sarıçam, kızılçam, kayın, gürgen, meşe türleri, kavak, söğüt, çınar, ardıç ve sedir ağaçları yer almaktadır (Eskişehir İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013). Kızılgeyik, ayı, domuz, kurt, tavşan, sincap, yaban koyunu, keklik, doğan, kara akbaba, kartal ve şahin bölgenin faunasını oluşturan canlılar arasındadır (Eskişehir İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013). Türkiye’de en çok Türkmen Dağı etrafında bulunan kara akbaba Eskişehir kırsalında da görülebilen yırtıcı bir kuştur. “Boynunu çevreleyen geniş yakası ve vücudunu kaplayan uzun siyah tüyleriyle tıpkı orta çağ keşişlerini andıran ve bu nedenle de Latince olarak *Aegyptius monachus* yani “keşiş akbabası” olarak isimlendirilen kara akbaba, Türkiye’de dağılım gösteren 4 akbaba türünden biridir” (Eskişehir Rehberi, 2014, s. 259).

Afyonkarahisar bölümünde “ilin, geçiş bölgesinde bulunması, çok sayıda yüksek dağlara sahip olması, topografyası, step, ormanlık, göl, bataklık ve tuzcul alan gibi değişik habitatların bulunması Afyonkarahisar’ın flora ve vejetasyonunda bir zenginlik meydana getirmiş ve önemli bitki alanları oluşturmuştur” (Afyonkarahisar İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013). Bu ilde, 110 familyaya ait 2.500 civarında tür ve tür altı taksonun yayılış gösterdiği tespit edilmiştir. Bunlar papatyagiller, baklagiller, buğdaygiller, ballıbabagiller, hardalgiller ve karanfilgiller’dir. Afyonkarahisar’da Türkiye’de doğal olarak yetişen 18 meşe türünden 9’u (Kermes, Mazı, Palamut, Kazdağı, Kasnak, Türk meşesi, Tüylü ve Saplı meşe), 8 ardıç türünden 4’ü (Bodur, Boylu, Kokar ve Katran ardıcı), 5 çam türünden 3’ü (Kara, Sarı ve Kızıl çam), Toros sediri, Porsuk, kestane ağaçları doğal olarak yetişmektedir (Afyonkarahisar İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013). Omurgalı hayvan türleri arasında kızıl geyik, kurt, tilki, yabani domuz, tavşan, kaya sansarı, porsuk, su samuru, yabani kedi, ylık atları ve geyik bulunmaktadır. Bunların yanında bölgede görülen diğer hayvanlar arasında sakallı ve kızıl akbaba, kızıl şahin, ibibik, hüthüt, çavuş kuşu, flamingo ve pelikan yer almaktadır (Afyonkarahisar İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013).

Kütahya bölümünde sık görülen ağaç türleri arasında ise karaçam, meşe ve ardıç ağaçları baskındır. Kütahya’da ayrıca ülkemizin endemik bitkilerinden olan, karaçamın ülkemizdeki beş varyetesinden biri Ehrami karaçam bu bölgede yetişir. Ayrıca Kütahya, kara akbaba ve toy kuşunun dünyada nadir olarak görüldüğü yerlerdendir (Kütahya İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013).

Frig Yolu'nun geçtiği Zahran ve Asmainler Saklı Vadisi, Türkmen Dağı, Emre Gölü ve Balıkdanı önemli doğal yaşam alanlarıdır ve bu bölgeler flora ve fauna açısından zengindir. Frig Yolu'nun geçtiği bölgelerde görülebilecek ağaç türleri arasında Karaçam (*Pinus nigra*), Sarıçam (*Pinus sylvestris*), Doğu kayını (*Fagus orientalis*), Titrek kavak (*Populus tremula*), Türk meşesi (*Quercus cerris* var. *cerris*), Katran ardıcı (*Juniperus oxycedrus*), Tüylü meşe (*Quercus pubescus*), ağacımsı Laden (*Cistus laurifolius*) ve Mehmetçik çamı olarak da adlandırılan 25 m boya ulaşabilen Ehrami karaçamı (*Pinus nigra* subsp. *pallasiana* var. *pyramidata*) yer almaktadır (Sarı, 2013).

1.2.8. Frig Yolu Üzerinde Bulunan Kale, Nekropol ve Sunak Alanları

Frig Yolu üzerinde Frigler döneminden günümüze ulaşan çok sayıda kale, kale yerleşimi, nekropol ve sunak alanı bulunmaktadır. Özellikle Dağlık Frigya Bölgesi'ndeki Friglerin ana yerleşim merkezleri, genellikle yüksek yerlerde konumlanan kale civarlarında kurulmuştur. "Frig kaleleri, çoğunlukla derin vadileri sınırlayan yüksek kayalık platolar üzerine kurulmuştur. Deniz seviyesinden 1200-1400 m yüksekte olan bu yerleşmeler, hem buldukları vadiye hem de vadiye ulaşan yollara hakim, stratejik konuma sahiptirler" (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 18).

Frig Yolu üzerinde bulunan Frig dönemi kale ve yerleşimler arasında vadiler bazında ele alınacak olursa Yazılıkaya Vadisinde Akpara Kale, Pişmiş Kale, Gökgez Kale, Kocabaş Kale ve Midas Kenti; Doğanlı Vadisinde Doğanlı Kale ve Deve Boynu; Kümbet Vadisinde Yapıldak Asar Kaya, Kümbet Asar Kale, Demirkapı Kalesi, Ballık Kale ve Dübecik Kale; Köhnüş Vadisinde Köhnüş Kale, Üçlerkayası Kale, Demirli Kale, Bayramaliler Kale (Kala Tepe), Avdalavaz Kale ve Döğer Asar Kaya; Fındık Vadisi'nde Fındık Asar Kaya ve Doğuluşah Kalesi; İnli Vadisi'nde ise Delik Taş yer almaktadır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007; Polat, 2008). "Dik ve sarp kayalardan oluşan doğal bir savunma sistemi bu yerleşmeleri çevreler. Kayaların geçit verdiği kısımlar, ana kayaya açılan temel yuvalarına yerleştirilen büyük boyutlu taşlarla örülen duvarlar ile kapatılarak savunma güçlendirilmiştir" (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 19). "Rampalı bir yol veya ana kayaya oyulan merdivenlerden oluşan bir ya da farklı yönlerdeki birkaç girişten yerleşmelere ulaşılır. Kalelerde ana kayaya oyulmuş

mekanlar, gözetleme alanları, anıtsal ölçekli, merdivenli sarnıçlar, silolar, tonoz örtülü gizli geçitler yer almaktadır” (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 19).

Frig Yolu üzerinde bulunan nekropol alanları ise Friglerin ölü gömme geleneğini ve kaya işçiliğini yansıtan önemli mimarı yapılarıdır. Bu alanlar genellikle, Frig kalelerinin kayalık dik yamaçlarında ya da civardaki kayalıklarda yerden ulaşılması güç noktalara oyulmuştur. Frig dönemi nekropoller, ahşabın bolca kullanıldığı Frig konutlarının iç mimarisinin adeta kayaya yansması olarak tanımlanabilir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 45). “Küçük, kareye yakın dikdörtgen bir açıklıktan geçilerek girilen mezar odaları, çoğunlukla iki yana eğimli semer damlı tavanlara sahiptir. Odaların içinde çoğunlukla duvarların önlerinde, üzerinde cesetlerin yatırıldığı ana kayadan özenle işlenmiş yataklar yer almaktadır” (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 45).

Kayalara oyulan oda mezarlar şeklinde yapılan kaya mezarları ile kraliyet ailesine ait soylu kimselerin gömüldüğü tümülüsler, Frigler tarafından kullanılan başlıca iki ölü gömme geleneği içerisinde yer almaktadır (Erdoğan, 2015). Frig dönemi kaya mezarlarının en anıtsal örneklerini, en büyük Frig nekropolü sayılan Köhnüş Vadisi’nde bulunan Aslantaş ve Yılantaş mezarları oluşturmaktadır. Bu mezarlar, cephe ve yan duvarlarına işlenmiş olan devasa aslan kabartmaları ile tekil örneklerdir. Bu vadiyi batı ve güney yönden sınırlayan Aslan Kayalar ve Akkuş Yuvası kayalıklarında 39 adet kaya mezarı daha bulunmaktadır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 45).

Frig Yolu üzerinde Frig dönemi nekropollerin yanı sıra özellikle Hellenistik ve Roma dönemi mezar yapıları da yaygındır. Bu dönem nekropollerin daha iyi anlaşılabilmesi için Frig Vadilerinin Hellenistik ve Roma Dönemi yerleşimi hakkında bilgi vermek gerekecektir. Tüfekçi Sivas ve Sivas (2007, s. 56, 60), bu dönemi özetle şu şekilde ele almaktadır:

M.Ö. 227 yılında, Bergama Krallığı’nın Seleukoslarla giriştiği savaştan galip çıkması ile Boğazlardan Toroslara, Ege Denizi’nden Frigya’ya kadar uzanan toprakları Bergama Krallığı’nın hakimiyeti altına girer. M.Ö. 223/222’de Frigya tekrar Seleukosların eline geçer. Seleukos kralı III. Antiokhos’un M.Ö. 192-191’de Roma hakimiyetindeki Yunanistan topraklarına girmesi, Roma ile Seleukos Krallığı arasında savaşların başlamasına ve Roma ordusunun Anadolu topraklarına girmesine neden

olur. Roma ile Seleukoslar arasında cereyan eden savaşlar sonucunda M. Ö. 188'de yapılan Apameia antlaşması ile III. Antiokhos, Torosların kuzeyindeki toprakları ve Kızılırmak nehrine kadar olan tüm Anadolu'yu Roma'ya bırakır. Roma bu antlaşma ile kazandığı toprakları, savaşta kendisine yardım eden Bergama Krallığı ile Rodos Krallığı arasında paylaşır. Bergama Krallığı'na düşen topraklar arasında Frigya da vardır. M. Ö. 184'de Bitinya Krallığı'nın elinde bulunan Frigya'nın kuzeybatı kesimi de Bergama Krallığı'na bağlanır. Bu tarihten itibaren bölgenin kuzeybatısındaki topraklar Frigya Epiktetos (Sonradan Kazanılan Frigya) adı ile anılmaya başlamıştır. Frig Vadileri de bu topraklar içinde yer almaktadır. Arkeolojik araştırmalar, Bergama Krallığı'nın egemenliği ile birlikte bölgede yaşamın yeniden canlandığına, nispeten huzur ortamının sağlandığına işaret etmektedir... M. Ö. 133'te Bergama kralı III. Attalos'un krallığını veraset yolu ile Roma'ya bırakmasından sonra Frigya toprakları, M.Ö. 116 yılında Roma'nın Asia Eyaleti sınırları içine katılmıştır. Böylece Frigya Bölgesinde savaş ve kargaşa içinde geçen Diadokhlar döneminin ardından, önce belli bir ölçüye kadar huzurun sağlandığı Bergama Krallığı'nın hakimiyeti, sonra baskıcı Roma egemenliği başlar.

Frig kaya mimarisinde, kayalara işlenmiş fasadlardan sonra en özgün anıt grubunu sunaklar oluşturur. Sunak veya altar, kelime anlamı olarak tanrıya dua edilen, adak ve kurbanlar sunulan, zeminden yüksek özel alanlardır ve bunlar zaman içinde farklı kültürlerde farklı şekiller kazanarak antik dönemde ibadet alanlarının ayrılmaz birer parçası olmuşlardır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 145). Frig sunakları, kaya tahtları veya basamaklı altarlara olarak da bilinirler ve alçak kaya kütlelerinden yontulmuş üç boyutlu anıtlardır. Frig dönemi sunakları, görünüşleri bakımından ilk bakışta “bu bir Frig altarıdır” denilebilecek özelliklere sahiptir (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 119).

Sunakların mimari tasarımları şu şekildedir: “Öndeki basamaklar ile tanrıçayı simgeleyen yuvarlak başlı, dikdörtgen gövdeli gizemli idollere ulaşılır. Tek, ikiz, çift yada çoklu gruplar halinde alçak kabartma olarak işlenen idoller, bazı altarlarda stilize edilerek sadece kavis şeklinde gösterilmişlerdir. Bir grup altarda kavisli idolün her iki yanında tanrıçanın kutsal hayvanı, aslanlar yer alır” (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 119).

1.2.9. Frig Yolu'nun Eskişehir Ayağındaki Doğal ve Kültürel Varlıklar

Frig Yolu'nun Eskişehir'den geçen kısmı, özellikle Frigler ve ardından gelen uygarlıklar döneminden kalan birçok tarihsel ve arkeolojik miras ile kültür varlıkları açısından zengindir. Friglerin dini merkezleri olarak sayılabilecek Yazılıkaya-Midas Kenti'nden siyasi başkent sayılan Gordion'a uzanan bu rota üzerinde bulunan doğal ve kültürel varlıklar, Tablo 9 üzerinde yer alan sıralama göz önünde bulundurularak ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Frig Yolu'nun Yazılıkaya'dan Gordion'a kadar uzanan güzergahı harita üzerinde yansıtan Şekil 7 ve 8'de rotanın 219 km'lik kısmı yer almaktadır.

Frig Yolu'nun en uzun ana rotasını oluşturan Yazılıkaya-Gordion arasındaki ana rotayı, rotanın yapımcısı Sarı (2013, s. 156-157), şu şekilde ele almaktadır:

Friglerin dini merkezi Yazılıkaya'dan, siyasi merkezi Gordion'a uzanan Frig Yolu'nun bu ayağı çoğunlukla Eskişehir topraklarında seyreder ve Frig Yolu'nun en uzun rotasıdır. Rota, Dağlık Frigya'dan sonra geniş düzlüklerden ve Sakarya Vadisi'nden; ülkemizin önemli sulak alanlarından biri olan Balıkdama ve Sakarya'nın kaynakları olan Kaynakbaşı, Göksu ve Düden'den; önemli bir Frig ve Roma yerleşim yeri olan Pessinus Antik Kenti'nden (Ballıhisar Köyü), "Kral Yolu" olarak bilinen Roma dönemi yollarının kalıntılarından ve Sivrihisar Dağları'nı aşmış Nasreddin Hoca'nın doğum yeri olan Nasreddin Hoca Beldesi'nden geçerek Gordion'da (Yassıhöyük Köyü) sonlanır. Yaklaşık uzunluğu 219 km, alternatif ve bağlantı yollarla birlikte 268 km olan bu rota, 1 ilçe, 1 belde, 20 köy ve 2 mahalleden geçer.... Bu rotanın arazi yapısı, gerek yer şekilleri gerekse kayaları bakımından son derece belirgindir ve Friglerin bu geniş coğrafyaya, Anadolu'ya yerleşmelerini açıklayabilir.

1.2.9.1. Yazılıkaya-Midas Anıtı

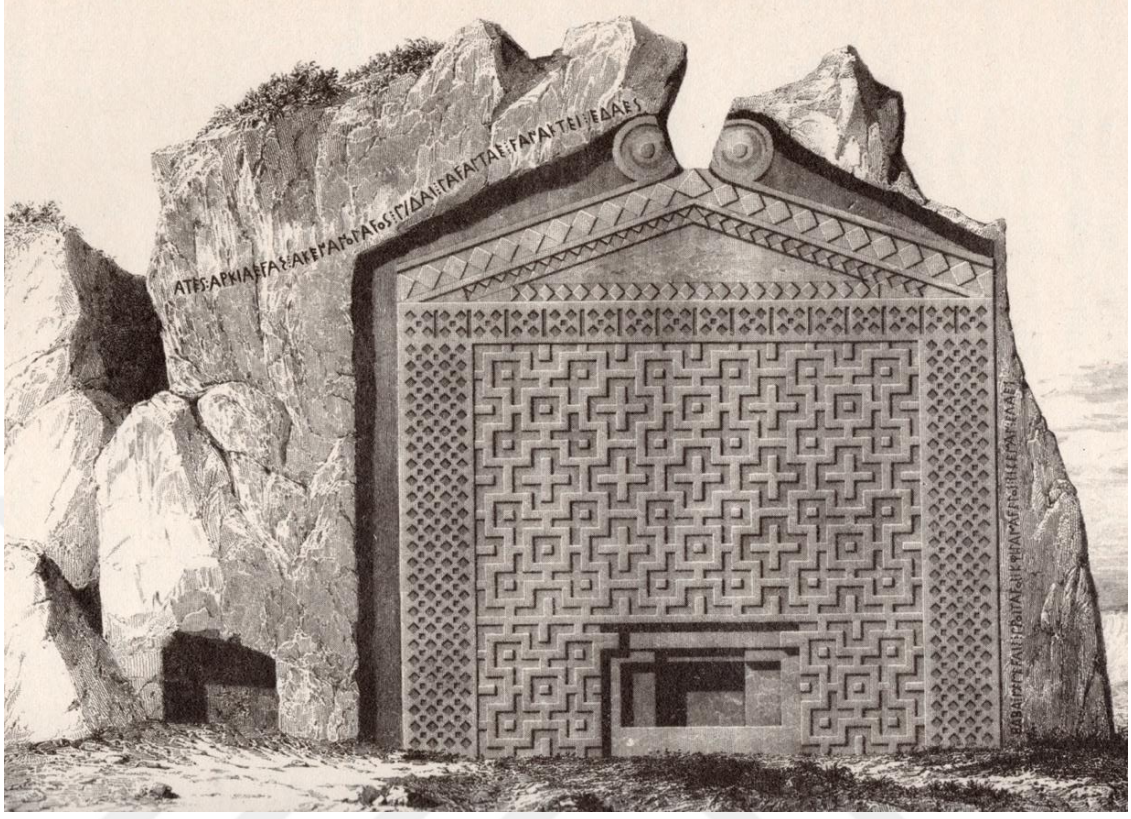
Anadolu'da çok önemli bir uygarlık kurmuş olan Frigler, özellikle 1800 yılından itibaren yapılan önemli arkeolojik keşiflerden sonra tanınmaya ve ilgi duyulmaya başlanmıştır (Haspels, 1971, s. 3). 1800 yılında albay William Martin Leake tarafından Frig döneminden kalan anıtların en görkemlisi olan Yazılıkaya/Midas Anıtı'nın keşfedilmesinden ve albay Leake tarafından seyahat notlarının 1824 yılında yayımlanmasının ardından bölgeye gelen araştırmacılar, Frigler döneminden kalan birçok kale ve kaya anıtını saptamış, çizimlerini gerçekleştirmiş ve böylece Friglerin ve onlara ait arkeolojik değerlerin tanınırlığı sağlanmıştır (Haspels, 1971, s. 3). Yazılıkaya Anıtı'nın bulunduğu yere Midas Kenti adını veren ve bu şehrin bir savunma duvarı ile çevrili olduğunu ilk kez belirten, İngiliz tarihi coğrafya uzmanı epigraf William M. Ramsay'dir. Geniş ölçüde kabul gören bu isim ve görüş günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır (Haspels, 1971). Midas Kenti, M.Ö. 6. yüzyılın ortalarındaki Pers istilasına kadar Dağlık Frigya Bölgesinde özgürce yaşayan bir kent konumundaydı (Sevin, 2003, s. 242). Topografik olarak incelendiğinde stratejik bir noktada bulunmadığı anlaşılmakta ve kent, çok sayıda kült anıtıyla donatılarak ayrıcalıklı bir konuma yükseltilmiştir. Bu yönüyle Midas Kenti'nin, Frigler'in en büyük dini metropolü olduğu düşünülmektedir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 19).

Çeşitli yapıların kaya üzerine cepheden görüntüsünün işlenmesi sonucu oluşan fasadlar, Frig Ana Tanrıçası Matar'a ait tapınım merkezleridir ve Friglere göre Matar'ın evi, yaşadığı yer olarak görülmekteydi (Erdan, 2015). Frigler, kendi yaratıcı güçlerinin ürünü olan akroterli (bir yapının alınlığının köşelerinde ya da tepesinde, kimi zaman da taban üzerinde yer alan çıkıntılı bezeme ögesi-Erdan, 2015, s. 153), beşikçatılı fasadlar ile aslında geleneksel Frig ahşap mimarisini ana kayaya işleyip ebedileştirmişlerdir ve bu fasadların hepsi de Frig başkenti Gordion kentinde görülen megaronların kayaya oyulmuş ön cephesini yansıtmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 140). M.Ö. 1000 yıllarından itibaren Frigler tarafından iskan edilmeye başlanan Gordion'da megaronlar, önde kısa taraflarında bir giriş holü ve arka kısmında ocaklı büyük bir salondan oluşan dikdörtgen planlı yapılardır ve antik kentlerdeki yaklaşık 1 m yüksekliğe kadar korunmuş olan duvar ve çatı kalıntılarına bakılarak megaronların inşasında Friglerin bol miktarda ahşap kullandığı anlaşılmaktadır (Sevin, 2003, s. 244-245). Frig dönemi kaya

fasadlarının üç temel mimari özelliği bulunmaktadır. Bunlar üçgen alınlıklı, beşikçatı; kareye yakın ön cephe duvarı ve her iki yanında bulunan yan duvarları simgeleyen çerçeveler ve son olarak ise kapıyı simgeleyen çerçeveli dikdörtgen niş olarak sıralanır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 142). Nişlerin içerisine de genellikle Ana Tanrıça Matar'ın kabartması veya heykeli konulmaktaydı. Tüfekçi Sivas (1997, s. 144) çalışmasında, Midas Anıtı gibi Frig dönemi fasadların, birer tapınak olarak düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır: “Fasadların önünde, kült törenlerinin gerçekleştiği geniş avlular ve bu avlulara açılan yan mekanları olmalıydı. Bu kompleks, törenlere katılanları içine alan, töreni yönetenleri ve katılımcıları kucaklayarak çevreden soyutlayıp sadece gizemli ritüel törenine veya tanrıçaya yönelten kutsal alanlardır.”

Yazılıkaya-Midas Anıtı, anıtın üzerindeki yazıtlardan dolayı yöre halkı tarafından Yazılıkaya olarak adlandırılmış ve günümüze bu isimlendirme ile gelmiştir (Texier, 2002, s. 345). Anıtın sol üst tarafında yer alan yazıtta *MIDAI* isminin geçmesinden dolayı Midas Anıtı olarak da anılmaktadır. Midas Anıtı, yaygın görüşe göre kral Midas dönemine yani M. Ö. 8. yüzyıla tarihlenir (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 161). Yüksekliği 17 m, genişliği ise 16.5 m olan Yazılıkaya-Midas Anıtı, Frig Ana Tanrıçası Matar'a sunulan bir kült anıtıdır (Roller, 2013, s. 94) ve alınlığı akroterli, megaron planlı bir tapınağın cephesini temsil eder (Sevin, 2003, s. 251). 1834 yılında Yazılıkaya-Midas Kenti'ne gelen ünlü arkeolog Texier (2002, s. 346), Midas Anıtı'nı inceleyerek gravürünü yapmıştır. Midas Anıtı'nın sol üst kısmında 11 m uzunluğunda ve sağ yan çerçevede 4. 75 m uzunluğunda Frigce yazıtlar yer almaktadır. Bunun yanında anıtın sağındaki nişin içinde nişin sol duvarından başlayıp arka duvarı ve sağ duvarına kadar devam eden 4. 45 m uzunluğunda Frig dilinde yazıtlar bulunmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997). Midas Anıtı'nın yüzü doğuya dönüktür (Uçankuş, 2002, s. 7).

Midas Anıtı'nın niş kısmında, nişin tavanında, arka duvara yakın bir mesafede ortaya, kare bir yuva oyulmuştur. Bu yuvanın büyük ihtimalle Frig tanrıçası Matar'ın heykelini demir çubukla tavana tutturmak için açtırıldığı düşünülmektedir (Tüfekçi Sivas, 1997). Anıtın akroteri, iç içe geçmiş karşılıklı iki daire parçasından oluşmaktadır. Ana giriş üzerinde, ortadaki küçük karenin dört köşesine yerleştirilen birer adet baklava motifinden oluşan bezeme dizisi yer almaktadır ve bu motifler dikey bantlar ile birbirinden ayrılmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997).

Şekil 9: Charles Texier Tarafından Yapılan Midas Anıtı'nın Gravürü

Kaynak: Texier, 2002, s. 346.

Şekil 10: Yazılıkaya-Midas Anıtı

1.2.9.2. Bitmemiş Anıt

Friglere ait anıtsal kaya fasadlarını taş ustaları, yukarıdan aşağıya doğru işleyerek tamamlıyorlardı. Bu durum, Yazılıkaya-Midas Anıtı'nın yakınlarında yer alan Bitmemiş Anıt'ın kaya cephesine bakılarak anlaşılmaktadır (Sevin, 2003, s. 252). Yöre halkı bu anıtı Küçük Yazılıkaya olarak adlandırmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 53). Anıt, M. Ö. 7-6. yüzyıla tarihlenmektedir (Roller, 2013, s. 118). Yüksekliği 7.10 m ve genişliği de 9.90 m'yi bulan Bitmemiş Anıt, kaya oluşumundaki doğal eğimin avantajından yararlanılarak öncelikle anıtın işleneceği kaya yüzeyi düzleştirilmiştir. Anıtın çatı orta dikmesinin her iki yanında simetrik olarak iki pencere görülmektedir (Tüfekçi Sivas, 1997).

Şekil 11: Bitmemiş Anıt-Küçük Yazılıkaya

1.2.9.3. Sümbüllü Anıt

Midas Kenti platosunun doğu eteğinde yer alan Sümbüllü Anıt, stilize bitkisel motifli akroterinden dolayı sümbül (*Hyacinthus*) bitkisini andırdığı için arkeolog Haspels (1971, s. 80) tarafından *Hyacinth Monument-Sümbüllü Anıt* olarak adlandırılmıştır. Sümbüllü Anıt'ın yapımı, M.Ö. 7-6. yüzyıla tarihlendirilir (Roller, 2013, s. 118). Anıt, belirgin bir kapı nişine sahiptir. Alınlık kısmı ve yan çerçevelerin büyük bir bölümü kopmuştur. Akroter ve sağ çerçevedeki işleme, kayadaki yosunlaşma ve aşınma yüzünden artık güçlükle seçilebilmektedir. Frig anıtları arasında sümbüle benzeyen bir akroterinin bulunması açısından eşsizdir (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 100).

Sümbüllü Anıt, Ana Tanrıça Matar'a adanmış küçük ölçekli bir anıt olmasına karşın belirgin bir kapı nişine sahiptir (Haspels, 1971, s. 80). Kuzeydoğu yönüne bakan anıtın cephe duvarının boyutları 2.25x3.23 m'dir. Nişin tavanında ortada bir oyuk bulunmaktadır ve bu oyuk duvardaki bezemeyi tahrip ederek kalın bir hat halinde aşağı doğru devam eder (Tüfekçi Sivas, 1997). Nişin taban kısmında ise dikdörtgen bir çukur ve her iki yanında da köşelerde iki yuvarlak delik dikkat çeker. Bu çukura, ana tanrıça heykelinin konulduğu düşünülmektedir (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 101).

Şekil 12: Sümbüllü Anıt

1.2.9.4. Han Yeraltı Şehri

İsmi IV. Murat'ın (1623-1640) vezirlerinden Hüsrev Paşa'nın burada yaptırdığı külliye'nin bir parçası olan Menzil Hanı'ndan alan ilçe (Eskişehir Rehberi, 2014), geçmişte Seyitgazi ilçesi tarafından gelen Hacı Yolu (Osmanlı döneminde kervan yolu) üzerinde yer almaktaydı (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007). Kapadokya bölgesi ile benzerlikler taşıyan, jeolojik yapısından ötürü kolay işlenebilen kayaç yapısı sonucu kurulan yeraltı yerleşimi ile önem taşımaktadır (Uğurlu ve İznik, 2007, s. 12). Han ilçesinin toplam nüfusu yaklaşık 2000'i bulmaktadır. Han ilçesi 1963'te Afyonkarahisar'a bağlı Emirdağ ilçesinde ayrılarak Eskişehir'in Çifteler İlçesine bağlanmış ve 1990 yılında ise Eskişehir'e bağlı bir ilçe statüsüne sahip olmuştur

(Uğurlu ve İznik, 2007, s. 12). İlçe merkezinde çok katlı Bizans dönemi yeraltı kaya sığınağı ve kaya mezarları mevcuttur. Üzerlerinde günümüz iskanı bulunan mezarların düzgün haç planlı odaları, oyma, kazıma ve kabartma süslemeleri ilgi çekmektedir. Han ilçesinin geçmişte Bizans dönemi yerleşmesi olduğunu kanıtlayan, ilçedeki evlerin bahçe ve ev duvarlarında devşirme olarak kullanılmış olan çok sayıda mermer sütun başlığı, sütun kaidesi, vaftiz teknesi ve mimari parçalar tarihi bir doku kazandırmaktadır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007). Han ilçesindeki yeraltı şehri, yerleşim yerinin altında kaya bloklarına oyulmuş karmaşık galerilerden oluşmaktadır. Tahıl ambarı olarak kullanıldığı düşünülen bu yapıların ne zaman ve ne amaçla yapıldığı henüz kesin olarak bilinmemektedir (Sarı, 2013, s. 165). Han'da görülebilecek yerler arasında, 17. yüzyılda yapılan tarihi bir hamam ve 1631-1638 yılları arasında Hüsrev Paşa tarafından inşa edilen Menzil Külliyesi ve onun merkezinde yer alan, Bizans dönemine ait bir kiliseden çevrilen Hüsrev Paşa Camii yer almaktadır (Eskişehir Rehberi, 2014).

Şekil 13: Han Yeraltı Şehri ve Hüsrev Paşa Camii

Kaynak: Han Belediyesi, Erişim Tarihi: 6 Haziran 2018.

1.2.9.5. Balıkdamı Sulak Alanı

Frig Yolu'nun geçtiği güzergahlardan biri olan ve Eskişehir ili Sivrihisar ilçesinin 40 km kadar güneyinde bulunan Balıkdamı Kuş Cenneti, Türkiye'nin önemli sulak alanlarından biridir. Göçmen kuşların uğrak noktalarından biridir. Yöre halkı tarafından, balık bolluğundan dolayı balıkların üreme ve yaşam alanı anlamına gelen *Balıkdamı* ismi verilmiştir (Eskişehir Rehberi, 2014). Kuşların göç döneminde yaklaşık 140 kuş türü uğramaktadır. Balıkdamı, Ahiler, Kurtşeyh, Ertuğrul ve Yenidoğan Köyleri arasında yer alan Sakarya Nehri üzerinde yaklaşık olarak 1470 hektar alana

sahiptir. Yaklaşık 5 km genişliğinde ve 20 km uzunluğunda bir alanı kaplar. Toplam alanı ise 30 bin dönüm civarındadır. Balıkdamı çok sayıda küçük gölet ve büyük sazlıklardan meydana gelir (Eskişehir İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013).

Şekil 14: Sivrihisar İlçesine Bağlı Balıkdamı

Kaynak: Eskişehir İli Doğa Turizmi Master Planı, 2013.

1.2.9.6. Pessinus Antik Kenti

Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesi, Ballıhisar Mahallesi'nde yer alan Pessinus Antik Kenti, Kybele tapınağının ana merkezidir ve Sivrihisar ilçesine uzaklığı yaklaşık 13 km'dir (Claerhout ve Devreker, 2008). Antik Yunan ve Romalı yazarlara göre Pessinus, MÖ 8. yüzyılda Frigya Kralı Midas tarafından Kybele kültürünün kutsal kenti olarak kurulmuştur (Tsetsckhladze, 2018). Ana Tanrıça'nın en büyük kült merkezi Pessinus kentindeydi ve bu kült merkezinde tanrıçayı temsil eden siyah bir meteor taşı bulunmaktaydı (Sevin, 2003, s. 250). "Phrygler bu tanrıçayı öyle benimsediler ki, tüm devlet ve ülkelerini Pessinous Kybelesi'nin mülkü saydılar" (Sevin, 2003, s. 250). Anadolu'da Hıristiyanlık öncesi yerleşim yerlerinin tümünde zaman içinde tahrip olmalarına rağmen mutlaka kilise ya da manastır gibi Hıristiyan eserlerine rastlandığını belirten Texier (2002, s. 442), Pessinus'ta bu durumun farklı olduğunu vurgulamıştır: "Romalıların tahribinden sonraya ait hiçbir şey görülmez. Zannedildiğine göre Hıristiyan dininin yayılması, şehri ve içindeki tanrıçanın tapınağını, az zaman içinde yıkmaya yeterli olmuştur."

Ballıhisar Köyü, Pessinus Antik Kenti'nin üzerine kurulmuştur ve bu nedenle köyün neredeyse tamamı sit alanı içindedir (Sarı, 2013, s. 165). Pessinus'taki sistematik

kazılar ilk olarak 1967 yılında Belçika Gent Üniversitesi kazı ekibinden Pieter Lambrechts tarafından başlatıldı ve ardından 1987 yılında yine Belçikalı bilim insanı John Devreker tarafından devam edildi. 2009 yılından itibaren ise Avustralya Melbourne Üniversitesi'nden Gocha Tsetskhladze yönetiminde kazılar devam etmektedir. İlk kazılarda amaç antik yazarların eserlerinde sıklıkla bahsedilen Kybele Tapınağı'nı keşfetmekti fakat bu tapınak hala keşfedilmemiştir (Tsetskhladze, 2018).

Ana Tanrıça Kybele'nin ana tapınağının yer aldığı şehir daha sonra bir tapınak kentine dönüşmüştür. Ballıhisar mahallesinin doğusuna doğru kuzeye bakan eğimde, Roma imparatoru Hadrian döneminde (MS 117-138) inşa edildiği veya yeniden yapıldığına inanılan ve 8000 seyirci barındırabilen bir tiyatro bulunmaktadır fakat mermer oturma yerleri son iki yüzyıl boyunca yerli halk tarafından tamamen sökülmüştür (Tsetskhladze, 2018). Frig kaya mezarları, cepheleri ve Frigya yerleşiminin diğer görünür kalıntıları, Pessinus'un 8-14 km kuzeyindeki dört konumda açığa çıkartılmıştır. Bunlardan en önemlileri Pessinus'a 8 km mesafede yer alan ve tümü MÖ 8.-6. yüzyıla tarihlenen bir Frig mezar odası ve üç basamaklı altarn bulunduğu Tekören köyüdür (Tsetskhladze, 2018). "Pessinus'tan Kral Yolu geçer ve yol üstünde mil taşlarının kullanıldığı bilinmektedir. Pessinus'un kuzeyinde bulunan Tekören ve İstiklalbağı köylerinin alt taraflarında Kral Yolu'nun izlerini görmek mümkündür. Frig Yolu bu bölgede Kral Yolu'nu izler" (Sarı, 2013, s. 20).

Şekil 15: Pessinus Yakınlarındaki Tekören'de Ortaya Çıkarılan Frig Eserleri

Kaynak: Tsetskhladze, 2018.

1.2.9.7. Nasreddin Hoca

Nasreddin Hoca, 1208 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı adı sonradan değiştirilerek Nasreddin Hoca Köyü olan *Hortu Köyü*'nde doğduğu kabul edilir (Özçelik, 2017). Babası Abdullah Efendi, Hortu Köyü'nün imamı ve hocasıdır. Nasreddin Hoca, kendini geliştirmek için Konya'ya gitmiş, burada medreselerde eğitimini sürdürürken ünlü alimlerden dersler almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Sivrihisar'a dönmüş, bir süre dini görevlerde bulunduktan sonra hocası Seyyit Mahmut Hayrani tarafından davet edilmesi üzerine 1284 yılındaki ölümüne değin Konya-Akşehir'de kalmıştır (Özçelik, 2017). Mizahı, araç olarak kullanan Nasreddin Hoca'nın fıkraları, dini ve ahlaki değerler taşır ve fıkralarında bu değerlerin benimsenmesi ve yanlış olanların terk edilmesi amaçlanmıştır (Özçelik, 2017, s. 158). Günümüzde Nasreddin Hoca'yı sahiplenen iki ilçe Sivrihisar ve Akşehir'de her yıl Haziran ayında Nasreddin Hoca Festivali düzenlenmektedir.

1.2.9.8. Gordion Antik Kenti

Ankara'nın yaklaşık 80 km batısında, Eskişehir sınırlarına yakın, Sakarya Nehri kenarında kurulan Gordion Antik Kenti, Polatlı ilçesi Yassıhöyük mahallesinde yer almaktadır (Sagona ve Zimansky, 2015, s. 317). Frig kentleri arasında başkent Gordion, her zaman önemli bir yere sahipti (Sevin, 2003, s. 242). Bölgenin sahip olduğu korunaklı dağlık ve yüksek topografik yapısı ve verimli arazi yapısı nedeniyle Frigler, başkentleri olarak Sakarya Nehri kıyısında bulunan Gordion kentini tercih etmişlerdir (Erdan, 2015). Frig arkeolojisi ve Frig dili konusunda bildiklerimizin önemli bir kısmı Frig başkenti Gordion kalıntılarında gelmektedir (Claerhout ve Devreker, 2008). Etimolojik olarak Gordion kelimesi, kent anlamındaki Slav kökenli "grad" kelimesinin Frig dilindeki karşılığı ya da "Gordieion" yani "Gordios'un yeri" anlamına gelebileceği varsayılmaktadır (Claerhout ve Devreker, 2008, s. 176).

Gordion Antik Kenti, M.Ö. 3 binlere uzanan geçmişi, Friglerin siyasi ve kültürel başkenti oluşu, antik dünyanın başlıca merkez noktalarından biri oluşu, çevresindeki onlarca Frig tümülüsü ile benzersiz bir görünüme sahip olması (bu tümülüslerden biri içerisinde ise dünyanın en eski ahşap yapısı yer almakta) ile 2012 yılında UNESCO'nun Dünya Miras Geçici Listesi'ne girmiş Türkiye'nin en önemli miras alanlarından biridir.

Türkiye'nin en önemli arkeolojik kazı alanından biri olan Gordion antik kentinin keşfi, diğer birçok arkeolojik keşif gibi tesadüfen olmuştur (Rose, 2016). II. Abdülhamit döneminde başlanan Berlin-Bağdat demir yolu hattının inşaatında çalışan mühendisler, üzerinde çok sayıda seramik parçası bulunan büyük ve üstü *yassı* bir höyüğü gördüklerinde bölgenin bir antik kent olduğunu düşünmüşlerdir (Rose, 2016, s. 3). Bunun üzerine ilk bilimsel araştırmalar, 1894-1895 yıllarında, Frig arkeolojisinin kurucuları sayılan Alfred Körte ve Gustav Körte kardeşler tarafından gerçekleştirilmiş (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 13) ve yaptıkları kazı sonucunda bölgenin, antik kaynaklarda adı geçen Gordion kenti olduğunu belirlemişlerdir (Rose, 2016, s. 3). Körte Kardeşlerden yaklaşık 50 yıl sonra Gordion kazıları, Amerikalı arkeolog Rodney Young tarafından başlamıştır. Young'tan sonra ise 1974-1987 yılları arasında DeVeries ve 1988-2012 arasında ise G. Kenneth Sams ile Mary Voigt başkanlığında devam etmiştir (Rose, 2016). Günümüzde ise başkanlığını Amerika'da bulunan Pennsylvania Üniversitesi'nden C. Brian Rose tarafından yürütülen bir ekip tarafından Gordion kazıları devam etmektedir.

Anadolu kültür tarihinde ilk olarak Friglerle birlikte görülmeye başlanan ölen kişinin tümülüs tipi mezar içerisine konmasını içeren ölü gömme geleneği, Friglerden sonra gelen uygarlıklar tarafından da uygulanmaya devam etmiştir (Erdan, 2015, s. 97). Frigler döneminden kalan en görkemli tümülüs olan ve yapımı M. Ö. 740 yılına tarihlenen Midas Tümülüsü'nün neredeyse kesin olarak Frig kralı Midas tarafından, hükümdarlığı sırasında babası Gordios için inşa ettirildiği kabul edilmektedir (Rose, 2016). Lidya kralı Karun'un (Kroisos), M. Ö. 560'ta başkent Sardis'te babası Alyattes için inşa ettirdiği ve aynı zamanda Anadolu'nun en büyüğü olan tümülüsten sonra Midas Tümülüsü, Anadolu'daki en büyük ikinci tümülüstür (Rose, 2016, s. 10). Midas Tümülüsü, 53 m yüksekliğinde ve 300 m çapında (Rose, 2016) iken Lidya kralı Alyattes'in tümülüsü 69 m yüksekliğinde ve 360 cm çapındadır (Amrhein, Waters, Holzman ve Tanaka, 2016).

Midas Tümülüsü, Gordion'da bulunan sayısı 120'yı aşan tümülüs yapılarından birisidir (Liebhart ve Stephens, 2016, s. 29). Midas Tümülüsü diğer Frig yapımı tümülüslerden daha büyük ve sağlam bir şekilde inşa edilmiştir. Liebhart ve Stephens (2016, s. 31) çalışmalarında, Gordion'da bulunan tümülüslerin inşasını şu şekilde

açıklamaktadır: “Tipik olarak, bir çukur kazılmış, ardından tabana çam ve/veya ardiçtan yapılmış ahşap bir oda inşa edilmiş ve odanın dış kısmında kalan boşluklar molozlarla doldurulmuştu. Mezar, ahşap odanın içine yerleştirilmiş, üstüne düz bir çatı oturtulup bu çatının üzerine yine başka molozlar istiflenmişti. Taşların üzerindeki kil tabakasını, tümülüs mantosunun toprağı izlemişti.” Tümülüsün ahşap odasını mantarlardan korumak adına nem ve sıcaklık düzeyleri düşük tutulmuştur zira günümüzde bile mezar odası yaklaşık 16 santigrat derecede sabit kalmaktadır (Liebhart ve Stephens, 2016).

Midas Tümülüsündeki mezar odasında yatan kral için cenaze şöleni yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu şölende, servis edilen yiyecek ve içeceklerin yapımında kullanılan malzemeleri tanımlamak için kaplardaki kimyasal kalıntıların analiz edilmesi sonucu şölende, ana yemek olarak mercimek ve baharatlarla tatlandırılmış fırında koyun ya da keçi güveci ve içecek olarak ise üzüm şarabı, arpa birası ve bal likörünün bir karışımının davetlilere sunulduğu ortaya çıkmıştır (Liebhart ve Stephens, 2016, s. 35-36).

Şekil 16: Gordion Antik Kenti ve Midas Tümülüsü

1.2.10. Frig Yolu'nun Kütahya Ayağındaki Doğal ve Kültürel Varlıklar

Frig Yolu'nun doğal güzellikler açısından en zengin kısmı olan ve Türkmen Dağı'nın eteklerinde kurulan yoğun orman dokusuna sahip yerleşim alanlarından geçen Kütahya Ayağı, hem zor hem de keyifli parkurlara sahiptir. Doğayla iç içe olma hissi veren Fındık, Zahran ve Asmainler Vadisi gibi derin vadileri ve ormanlık alanlarının yanı sıra Frig, Yunan ve Roma uygarlıklarından izler barındıran önemli eserlerin de görülebileceği parkurlardan oluşmaktadır.

Rotanın bu bölümünde daha çok Kütahya Ayağı'nda yer alan kültürel miras alanları ele alınmıştır. Şekil 18 üzerinde ise Frig Yolu'nun Kütahya ayağını oluşturan kısmının Yenice Çiftliği ve Yazılıkaya arasındaki güzergahı verilmiştir.

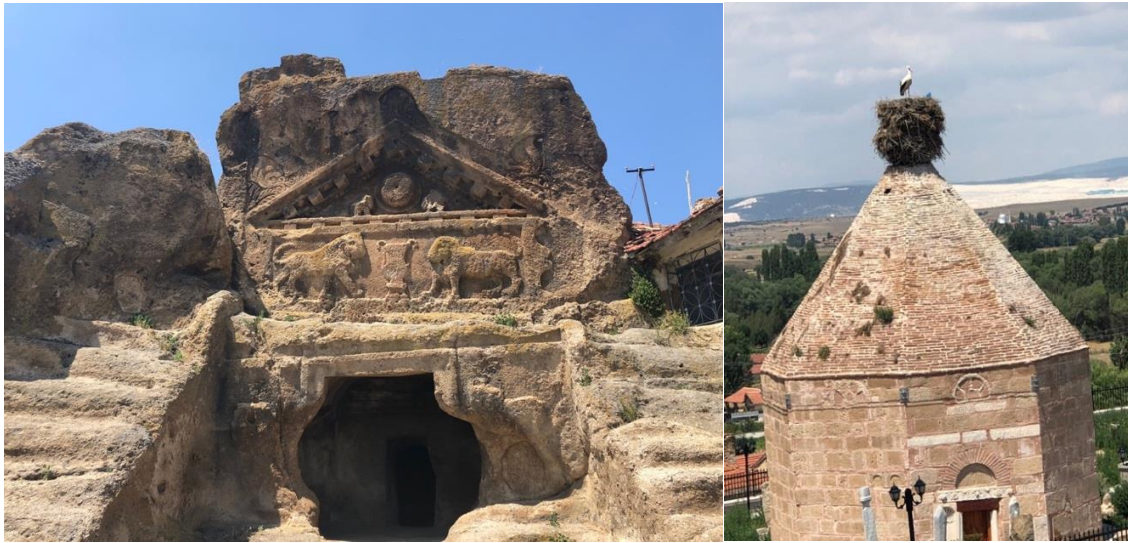
Frig Yolu'nun en engebeli ve dağlık alanı olan Kütahya bölümü, Sarı (2013, s. 106-108) tarafından şu şekilde ele alınmıştır:

16 köy ve 1 mahalleden geçen bu rotanın toplam uzunluğu yaklaşık 123 km, alternatif ve bağlantı yollarıyla birlikte ise 147 km'dir. Kütahya bölgesinin zengin orman dokusundan dolayı birçok yerde sıra dışı görüntüler sunan derin vadileri takip ederek antik dönemin atmosferini solumanızı sağlar. Bu parkurda, kaybolmaya yüz tutmuş antik yolların izlerini, Frig, Roma ve Bizans dönemine ait eserleri görebilirsiniz... Porsuk Baraj Gölü'nün hemen güneyinden başlayan rota, solunda Yazılıkaya tüfleri, sağında ise bunlarla eş yaşlı beyaz renki gölssel kireçtaşı ve açık krem renkli marn kayaları üzerinden geçer. Kireçtaşlarının parlak beyaz renkli taze yüzeyleri göz alır.... Yolun içinden geçtiği Zahran Vadisi bu güzergahtaki en ilginç parkurlardan biridir. Vadi, bazı yerlerde daralarak ürkünücü görünse de bu parkurun en dinlendirici, doğası ve yaşam çeşitliliği açısından en zengin bölümüdür. Rota üstünde bulunan Sabuncupınar, Fındık, İncik, Sökmen, İnli ve Kümbet yerleşim yerleri, konumları ve tarihi eserleriyle en özgün köylerdendir.

1.2.10.1. Himmet Baba Kümbeti ve Solon'un Mezarı (Aslanlı Mezar)

Eskişehir İli Seyitgazi İlçesi Kümbet Köyü merkezinde, köye hakim bir tepede yer alan Solun'un Mezarı veya Aslanlı Mezar da olarak tanınan kaya mezarı, cephe mimarisi ve bezemeleri ile Roma dönemi anıtsal oda mezarları arasında yer alır. Mezar yapısının ilk yapımı ve kullanımı Frig dönemine uzanır, özellikle cephesinde yapılan anıtsal düzenleme ve kabartmalarıyla Roma döneminde ikinci kez kullanıldığı anlaşılmaktadır (Haspels, 1971, s. 128). Mezar odasının içerisindeki kapı aralığının üzerinde yer alan yazıttan dolayı Solon'un Mezarı ismini almıştır (Haspels, 1971, s. 128). Mezarın cephesi üçgen alınlıklıdır ve cepheye her iki taraftan uzanan basamaklar yer almaktadır. Yapının alınlık kısmında bir kalkan ve her iki yanında kartal kabartması görülmektedir. Üçgen alınlığın altındaki dikdörtgen formlu tabula ansata kısmında ortada bir krater ve her iki yanında da birbirlerine doğru hareket ediyormuş görünümünde iki aslan kabartması yer almaktadır (Kortanoğlu, 2006).

Kümbet Köyü'ne hakim bir tepede yapılan Himmet Baba Türbesi plan, teknik ve malzeme özellikleriyle 13. yüzyıla tarihlenir ve bir hazire içindeki türbe sekizgen gövdeli, içeriden daire planlıdır. Gövdesi kesme taşlarla örülmüş, üzeri tuğladan piramidal külah çatı ile kapatılmıştır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 92). Köye ismini veren Selçuklu dönemi kümbet yapısında, Roma çağı mimarlık kalıntılarından alınma devşirme malzemelerin kullanıldığı dikkat çekmektedir (Umar, 2008, s. 192).

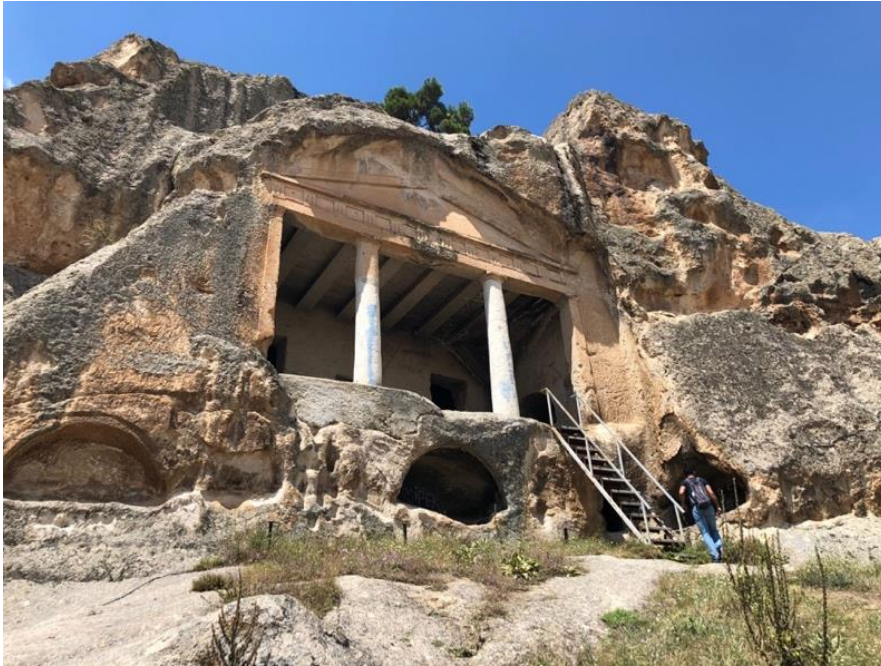

Şekil 18: Kümbet Köyü'nde Bulunan Himmet Baba Kümbeti ve Solon'un Mezarı

1.2.10.2. Gerdekkaya Mezar Anıtı

Seyitgazi ilçesi, Doğanlı Vadisi içerisinde, Çukurca Köyü'nde yer alan Gerdekkaya, etrafında başka bir yere bağlantısı olmayan, kaya kütlesi üzerine inşa edilmiş, küçük ölçülerde oyulmuş çok sayıda mezarı içeren bir anıttır (Texier, 2002, s. 355). “Arkeolojik ve epigrafik araştırmalar, Frig Vadileri’nde Hellenistik (M.Ö. 330-30) ve Roma Dönemi (M.Ö. 30-M.S. 395) boyunca hareketli bir yaşamın devam ettiğini göstermektedir” (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 54). Hellenistik döneme tarihlenen Gerdekkaya, Dağlık Frigya bölgesindeki en ihtişamlı kaya mezarı düzenlemesidir (Kortanoğlu, 2006). Anıtın cephesinde yer alan Dor tarzı iki sütunun üzerinde, üçer delik tarzında Dor süslemeleri ve bir de orta yeri çatı şeklinde yükselmiş kenar ve saçak bulunmaktadır (Texier, 2002, s. 352).

Yapım tarihini belirlemeye yarayacak herhangi bir kitabesi olmayan Gerdekkaya, ismini bölge halkından almıştır, nedeni ise birbirine bitişik iki odada, köylülerin düşüncesine göre kadın ile kocasının gömülmesidir (Texier, 2002, s. 355). Yunan sanatının bütün özelliklerine sahip olan Gerdekkaya, içerisinde bulunan haç motifleri ve diğer bazı Hristiyanlık dönemi amblemleri, bu mezar anıtının Hristiyan ailelerinin ölülerini koyduğu bir mezar yapısı işlevini de taşıdığını yansıtmaktadır (Texier, 2002).

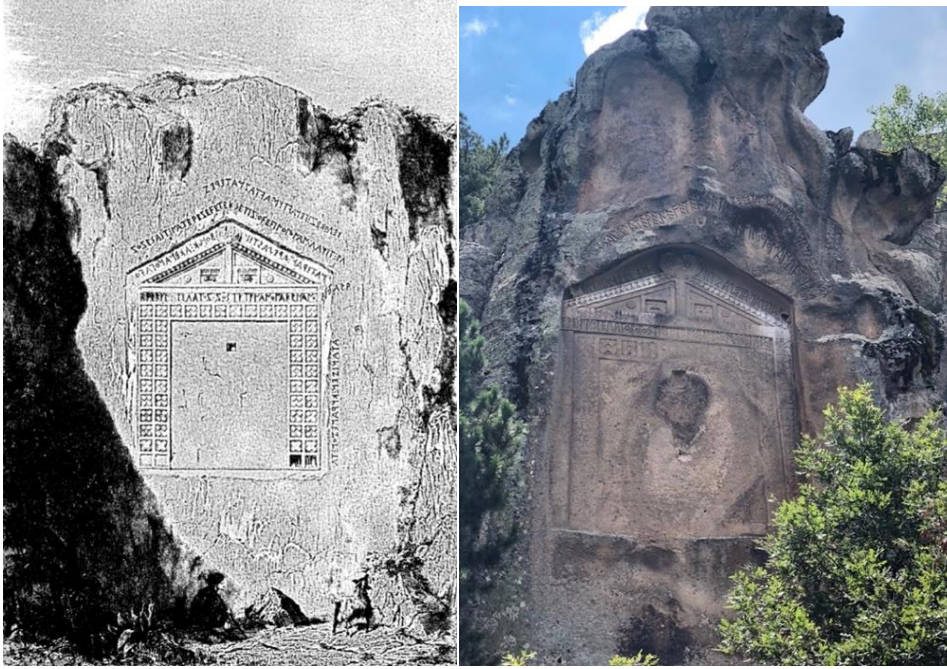

Şekil 19: Gerdekkaya Anıtı

1.2.10.3. Areyastis/Arezastis Anıtı

Eskişehir'in Han ilçesine bağlı Yazılıkaya Mahallesi'nde yer alan Areyastis Anıtı, ismini tepe akroterinin sağında net bir şekilde okunabilen Frig dilinde kazınmış Areyastin yazıtından alır. Anıtın işlendiği volkanik tüf kütlesi yaklaşık olarak 17 m yüksekliğe ve 7.60 m genişliğe sahiptir ve anıt, M. Ö. 6. yüzyıla tarihlenir (Tüfekçi Sivas, 1997). Kaya oluşumundaki doğal eğimin avantajından faydalanılarak yukarıdan aşağı fasadın işleneceği yüzey düzleştirilmiştir. Böylece anıtın konturlarını takip eden doğal bir çerçeve elde edilmiştir ve bu eğim bir saçak gibi anıtı, rüzgar, yağmur ve kar gibi doğal etkilere karşı korumasına yardımcı olmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997).

Alınlık bölümünde bulunan akroteri, geometrik sisteme göre birbirini kesen, iç içe geçmiş karşılıklı iki daire parçasından oluşmuştur ve alt kısmında daire şeklinde konumlandırılmış 6 dilimli rozet motifi yer almaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997). Anıtın çatı orta dikmesi kalındır ve her iki yanında simetrik iki pencere yer alır. Bu pencereler, çift kanatlı kepenkle kapatılmıştır. Anıtın üst kısmında ana kaya üzerinde, ana girişin altında yer alan frizde, akroterin sağ ve sol kısımlarında ve anıtın yan yüzeyinde yukarıdan aşağıya doğru yanlamasına Frig dilinde yazıtlar bulunmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997).

Şekil 20: Areyastin-Arezastis Anıtı

Kaynak: Soldaki Texier, 2002, s. 350; sağdaki Areyastin Anıtı'nın günümüzdeki hali

1.2.11. Frig Yolu'nun Afyonkarahisar Ayağındaki Doğal-Kültürel Varlıklar

Frig Yolu'nun Afyonkarahisar bölümü ilginç jeolojik oluşumlar, Frig dönemi yerleşimleri ve kaya mezarları, Erken Hıristiyanlık dönemi kaya kiliseleri ile öne çıkmaktadır. Ayrıca Türkiye'de en çok Afyonkarahisar'da yetiştirilen haşhaş bitkisinin Haziran-Temmuz aylarında çiçek açmasıyla, beyaz ve mor renklerle donatılan haşhaş tarlaları (Sarı, 2013) ilgililerini kendisine çekmektedir.

Kültür rotasının bu bölümündeki, Afyonkarahisar'ın kuzeyinde yer alan Seydiler kasabasından Yazılıkaya-Midas Kenti'ne uzanan rotanın geçtiği güzergahta bulunan doğal ve kültürel varlıklar, Tablo 7'de yer alan sıralama göz önünde bulundurularak ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Frig Yolu'nun Afyonkarahisar ayağını oluşturan ve Seydiler-Yazılıkaya arasındaki güzergahı içeren harita Şekil 22 üzerinde verilmiştir.

Frig Yolu'nda yer alan parkurlar arasında en yoğun şekilde görülen ilginç jeolojik oluşumların yer aldığı, Frig, Roma ve Bizans dönemi anıtların, kaya kiliselerin ve mezarların bulunduğu Afyonkarahisar bölümünü, Sarı (2013, s. 44-45) çalışmasında şu şekilde belirtmiştir:

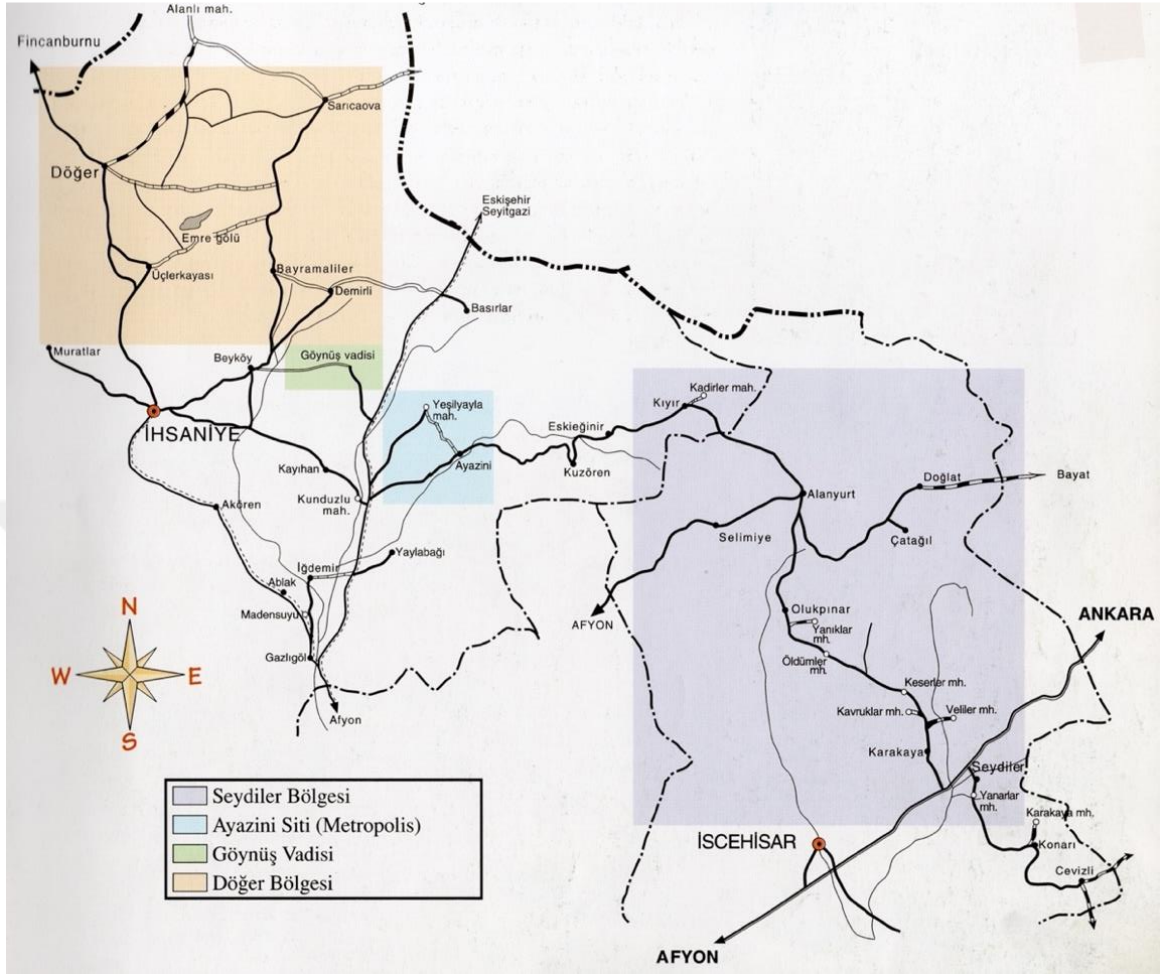
Frig Yolu'nun bu ayağı, çoğunlukla Afyonkarahisar sınırları içinde kalan Frig Vadileri'ni ve vadilerdeki Frig eserlerini keşfetmenizi sağlar. Frigya'nın güney ucundan başlayan Yol yoğun jeolojik oluşumların (Seydiler, Karakaya, Demirli, Bayramaliler, Döğer), önemli Frig eserlerinin (Aslantaş, Maltaş, Yılantaş, Büyük Kapıkaya, Aslankaya, Küçük ve Büyük Yazılıkaya) ve özgün yerleşim yerlerinin (Karakaya, Selimiye, Ayazini, Demirli, Döğer, Sarıcaova) olduğu güzergahları takip ederek Friglerin dini merkezi Yazılıkaya'ya ulaşır. Yolun bu ayağının uzunluğu yaklaşık 120 km, bağlantı ve alternatif yollarla birlikte 140 km'dir. Yol, 4 belde, 8 köy ve 3 mahalleden geçer.

1.2.11.1. Afyonkarahisar'daki Peribacaları ve Doğal Oluşumlar

Frigler ve ardından gelen diğer topluluklar, kolay aşınabilir ve kazılabilir tuf, aglomera ve ignimbrit türündeki volkanik kayalardan ev, mezar, kale ve tapınak yapmışlardır ve bunların bir kısmı da günümüze kadar ulaşmıştır (Özkaymak, Yıldız, Karabaşoğlu, Bağcı ve Başaran, 2017, s. 260). Bu izlerin büyük bölümü Frig Yolu'nun Afyonkarahisar bölümünde ve özellikle İscehisar İlçesi'ne bağlı Döğer Kasabası ve Seydiler kasabası ve civarında bulunmaktadır.

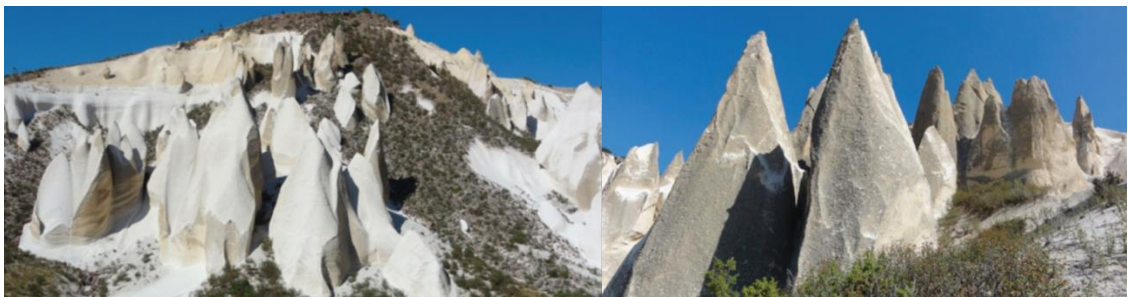
Vadi yamaçlarında, süzülen yüzey suları ve rüzgar gibi yüzeysel süreçlerin, genellikle tüflerden oluşan kayaçları aşındırmasıyla ortaya çıkan doğal oluşumlara *peribacaları* denilmektedir (Le Pennec et al., 1994, Akt: Özkaymak ve diğerleri, 2017, s. 273). Peribacaları konik gövdeli olup, kayaçların litolojik yapısına bağlı olarak şapkali, konili, mantar biçimli, sütunlu ve sivri şekilli olabilmektedir. Frig Yolu'nun Afyonkarahisar bölümünde kalan nadir görülen peribacaları oluşumları, gövdeleri konik şekilli ve şapkasız, genellikle sivri uçlu peribacalarıdır (Özkaymak ve diğerleri, 2017). "Afyonkarahisar'ın kuzeyindeki peri bacaları ve kaya yerleşimlerinin meydana geldiği kayaç kütleleri jeologlar tarafından Seydiler tuf ve aglomerası olarak adlandırılmaktadır" (Yüksel, 2000, s. 27). Bu alanlar genellikle süt beyaz ve krem renkli olup çok kalın tabakalanmalar gösterir (Aşılıoğlu ve Memlük, 2010, s. 56).

Özkaymak ve diğerleri (2017), Afyonkarahisar'ın Seydiler kasabası ve çevresinde yaptıkları incelemeler sonucu volkanik çökeller içerisinde gelişen başlıca yedi doğal oluşumun Jeosit özellikler taşıdığı ve bunların jeoturizm ve jeolojik miras potansiyeline sahip olduğu görüşündedir. Friglerden günümüze değin farklı uygarlıklar tarafından kaya yerleşim alanları, manastır ve şapel olarak kullanılan lokasyonlar, kültürel jeosit özellikleri taşımaktadır (Özkaymak ve diğerleri, 2017). Bu lokasyonlar, Seydiler Hisar Kalesi, Kırkinler Kaya Yerleşimi, Kuzini Kaya Yerleşimi, Leylek Kayası ve Yanarlar Kayalıkları'dır (Özkaymak ve diğerleri, 2017, s. 279).

Şekil 22: Afyonkarahisar'daki Peribacaları ve Kaya Yerleşimlerinin Dağılımı

Kaynak: Yüksel, 2000, s. 25.

Şekil 23: Seydiler Kasabası'ndaki Kuztepe Peribacası Oluşumları

Kaynak: Özkaymak ve diğerleri, 2017.

1.2.11.2. Kırkinler Kaya Yerleşimi

Seydiler kasabası yakınlarında bulunan Kırkinler kaya yerleşimi, 114 m uzunluğunda, yaklaşık 48 m genişliğinde volkanik bir kaya kütlesi üzerinde yer almaktadır (Özkaymak ve diğerleri, 2017, s. 268). Yerleşim alanından uzak bir noktada, bir manastır olarak işlev gördüğü tahmin edilen Kırkinler, kesin olmamakla birlikte 8-9. yüzyıla tarihlendirilmektedir (Yüksel, 2000, s. 30). Afyon-Ankara karayolunun hemen kenarında bulunan Kırkinler, Frigler döneminden izler barındırmasının yanı sıra özellikle Roma ve Bizans döneminde yerleşim yeri, kilise ve mezar olarak kullanılmıştır (Yüksel, 2000, s. 29). Kırkinler mağarası, tamamen volkanoklastik birimlerden oluşmakta ve mağaranın temeli gri renkli tüflerden oluşmaktadır (Özkaymak ve diğerleri, 2017). Kırkinler’de kayalar içerisinde oyularak oluşturulmuş su ve adak çukurları, mezar odacıkları, merdiven ve su kanalları bulunmaktadır (Özkaymak ve diğerleri, 2017, s. 270). Kırkinler mağaraları, kayaya oyma iki kat, kayanın üzerinde de bir kat olmak üzere üç katlıdır ve doğu cephesinde Kybele kabartması bulunmaktadır (Yüksel, 2000, s. 31).

Şekil 24: Kırkinler Kayalıkları

Kaynak: Özkaymak ve diğerleri, 2017.

1.2.11.3. Ayazini Ören Yeri (Metropolis) ve Avdalaz Kalesi

İhsaniye İlçesi’ne bağlı Ayazın Köyü, Frigler ve ardından bölgeye yerleşen Roma ve Bizanslılar tarafından yerleşim görmüştür ve bölgede birçok kayaya oyulmuş evler, mezar yapıları ve kilise bulunmaktadır (Uçankuş, 2002, s. 158). Roma ve Bizans döneminde önemli bir yerleşim merkezi olan Ayazini’de köy mezarlığının bulunduğu yamacı sınırlandıran kaya silsilesine kademeli olarak oyulmuş olan oda mezarlar, anıtsal

cephe mimarisinden anlaşıldığı üzere soylu Romalı ailelere ait olduğu düşünülmektedir. Bu mezarlarda, tam plastiğe yakın sütunlar üzerine oturan, üçgen alınlıklı giriş holünün gerisindeki kemerli kapı boşluklarından geçilerek mezar odalarına girilmektedir ve dikdörtgen planlı odaların yan ve arka duvar kısmında mezarlar bulunmaktadır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 78).

Günümüz köy mezarlığının hemen yanında kaya kütesine oyularak yapılan Ayazini Nekropolü yer almaktadır. Ayazin Köyü girişinde yolun sol tarafında, kaya kütlelerine oyularak yapılmış olan Oyma Kilise'nin nişler arasında haç ve yazı kabartmaları bulunur. Oyma Kilise, Dağlık Frigya Bölgesi'nin en önemli 7 kaya kilisesinin bulunduğu Ayazini'deki kiliseler arasında en büyüğü ve en sağlam durumda olanıdır. 4 destekli kapalı Yunan haçı planında yapılmış olan kilisenin ana apsisi, dışa taşkın ve üçüz pencerelidir. Kemerler arasında bir Latin haçı ve Theotokos (Tanrı Anası-Hz. Meryem) kelimesi okunabilmektedir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 86).

Ayaizini Köyü'ne yakın bir yer bulunan Avdalaz Kalesi'nde su ihtiyacını karşılamak için büyük bir sarnıç bulunmaktadır. Avdalaz Kalesi'nin savunma amaçlı kullanıldığı, çevreye hakim bir kaya kütleyle yapılışından anlaşılmaktadır. Kale çevresinde ve kaya kütesinin alt kısımlarında, Roma ve Bizans döneminden kalan mezarlar bulunmaktadır (Türkiye Kültür Portalı, 2018).

Şekil 25: Ayazini ve Avdalaz Kalesi

Kaynak: Soldaki Ayazini'deki en büyük kiliselerden Oyma Kilise; sağdaki Avdalaz Kalesi. Türkiye Kültür Portalı, Erişim tarihi: 7 Haziran 2018.

1.2.11.4. Köhnüş Vadisi, Aslantaş ve Yılantaş Anıtları

Afyonkarahisar'ın İhsaniye ilçesinde yer alan Köhnüş/Göynüş Vadisi, tuf arazi içerisinde karşılıklı 5-6 m yüksekliğe ulaşan dik kaya blokları arasındadır (Yüksel, 2000, s. 63). Frig kaya mezarlarının en anıtsal örneklerinden Aslantaş ve Yılantaş mezarlarının (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 45) cephelerindeki aslan kabartmaları, buradaki ölülerin kutsallaştırıldığını göstermektedir (Yüksel, 2000).

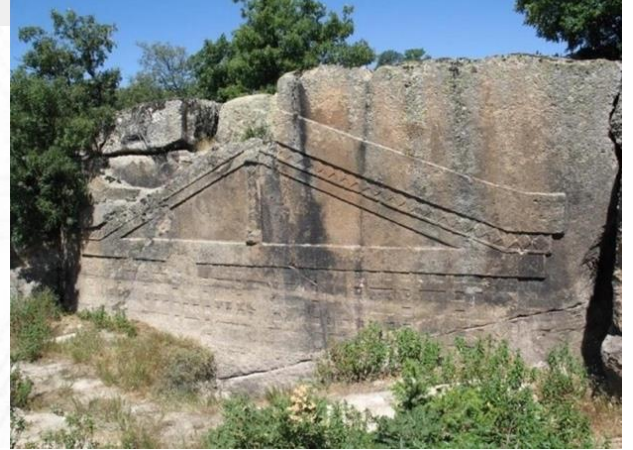
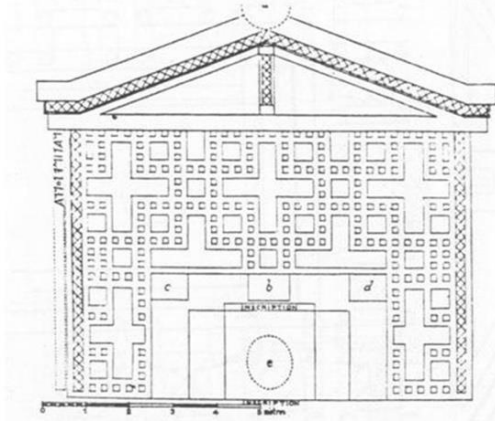
Aslantaş Anıtının kapı boşluğunun üzerinde bereket sembolü hayat ağacı ve kanatlı güneş kursunu andıran kabartmalar yer almaktadır. Anıtın her iki yanında ise mezar anıtının koruyucusu, birer ayaklarını kapının üst sövesine koyarak arka ayakları üzerinde yükselmiş, kükreyen iki aslan kabartması ve aslanların ayaklarının altında birer yavru aslan kabartması bulunmaktadır (Yüksel, 2000). Şiddetli bir deprem sonucu devrildiği düşünülen Yılantaş anıtı, adını ön yüzün altta kalan parçasında güçlükle görülebilen, kapı boşluğu üzerinde birbirine sarılmış iki yilandan almaktadır ve kapının iki yanında da yılan mızrakları ile saldıran iki savaşçı betimleri görülmektedir (Yüksel, 2000, s. 63).

Şekil 26: Aslantaş ve Yılantaş Kaya Mezarı

1.2.11.5. Maltaş Anıtı

Afyonkarahisar ili, İhsaniye ilçesinde yer alır ve yöre halkı, içinde hazine saklı olduğuna inandığı için Maltaş veya Malkaya olarak adlandırmıştır (Tüfekçi Sivas, 1997). Maltaş Anıtı, M.Ö. 7-6. yüzyıla tarihlendirilir (Roller, 2013, s. 119). W. M. Ramsay tarafından 1881 yılında bulunup arkeoloji literatürüne kazandırılır ve toprak ile örtülü olan kısmı belli bir noktaya kadar kaldırılarak ilk eskizleri, yine onun tarafından yapılır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 67). Birçok araştırmacı tarafından anıtın niş kısmına kadar cephe duvarının önü açılır fakat taban suyunun cephe bezemesini tahrip etmemesi düşünüldüğünden kazılan kısım tekrar toprak ile doldurulur. Bugünkü vadi tabanının 3-4 m altından geçen taban suyu nedeniyle Maltaş Anıtı'nın bütünü gün yüzüne çıkartılması güçtür (Tüfekçi Sivas, 1997). Anıtın yüksekliği 9.70 m ve genişliği de 9.34 m'dir. Araştırmacılar, Maltaş Anıtı içerisine Frig Ana Tanrıçası Matar'ın madeni bir kabartmasının yerleştirildiğini ve dinsel törenlerde tanrıçanın üzerine dökülen sıvı libasyonların aşağıya doğru akarak nişin tabanındaki oyuk ve oluklarda toplandığını düşünmektedirler (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 72).

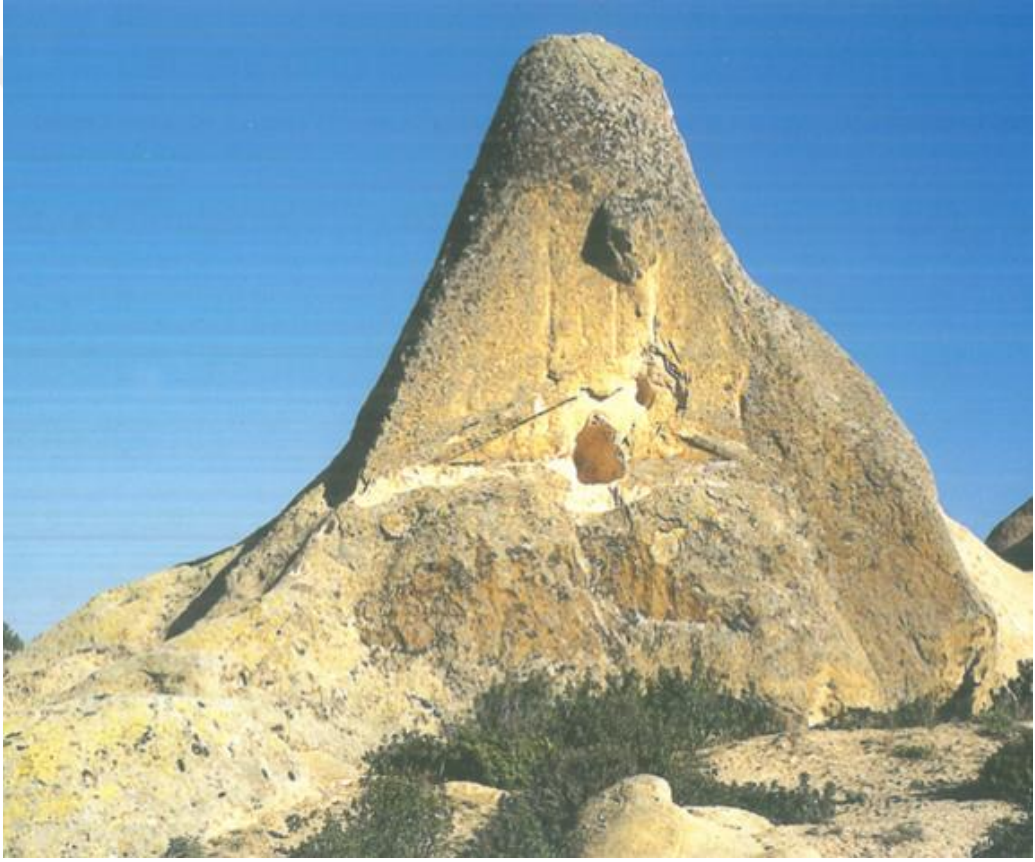
Şekil 27: Maltaş Anıtı ve İlk Eskizi

Kaynak: www.arkeopolis.com, Erişim adresi: <http://arkeopolis.com/frig-kaya-anitlari/>

1.2.11.6. Burmeç Anıtı

Afyonkarahisar'ın İhsaniye ilçesindeki Köhnüş Vadisi'nde yer alan Burmeç Anıtı, Frig ana tanrıçası Matar'a adanmış anıtsal fasadlardan biridir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007). Emilie Haspels tarafından Burmeç Çeşmesi'ne yakınlığı nedeniyle

Burmeç adı verilirken yöre halkı tarafından ise şekli itibariyle muskayı anımsattığı için Muskalı Kaya olarak adlandırılmaktadır (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 76). Yüksekliği 1.60 m, genişliği 5 m ve anıtın yerden yüksekliği ise 5.20 m'dir. Sadece beşikçatısı tamamlanan Burmeç Anıtı, Midas Kenti'ndeki Bitmemiş Anıt gibi yapımı yarım kalmıştır ve fasadların yapım tekniği hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Bu önemine rağmen içinde hazine olduğu düşüncesiyle defineciler tarafından alınlığının orta kısmı dinamitle patlatılarak zarar verilmiştir (Tüfekçi Sivas, 1997, s. 76).

Şekil 28: Burmeç Anıtı

Kaynak: Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 30

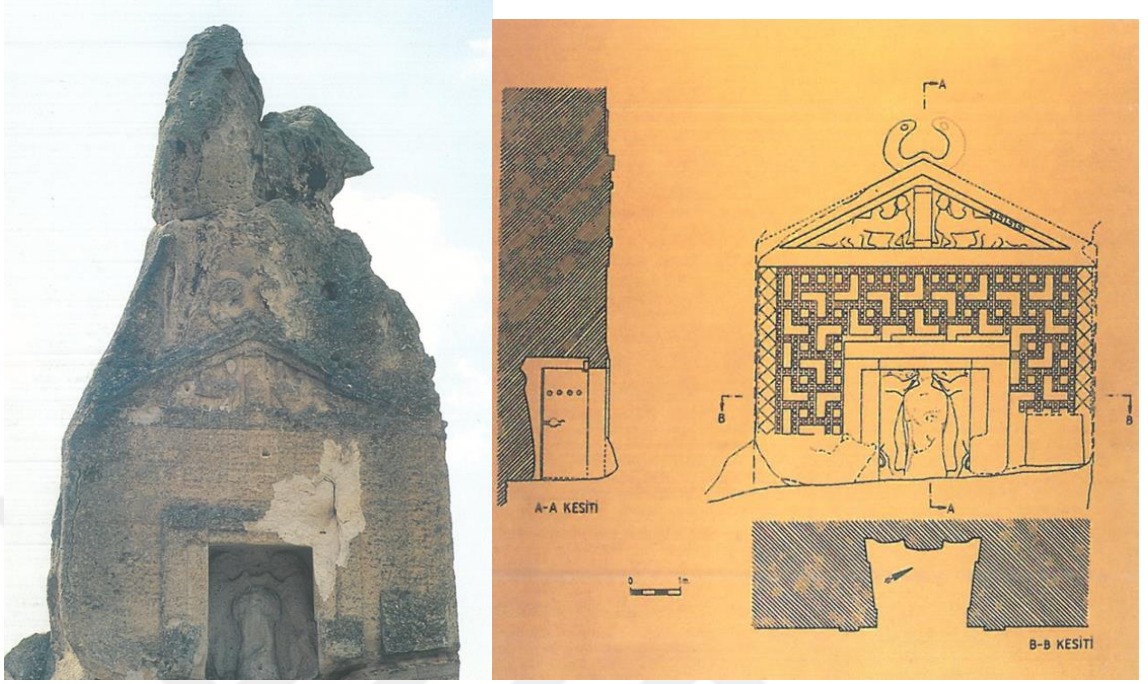
1.2.11.7. Aslankaya Anıtı

Frig dönemi kaya fasadlarının gizemini anlamamıza yardımcı olan kapı konstrüksiyonu ve zengin kabartmaları ile özel bir yere sahiptir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 37). Afyonkarahisar'ın İhsaniye İlçesi Döğür Beldesi'nde Emre Gölü

yakınlarında yer alır ve üzerinde yer alan büyük aslan kabartmaları nedeniyle yöre halkı tarafından Aslankaya olarak adlandırılır (Tüfekçi Sivas, 1997). Aslankaya Anıtı, M. Ö. 6. yüzyıla tarihlenir (Roller, 2013, s. 113). Anıtın yüksekliği 7. 10 m ve genişliği ise 6. 60 m'dir. Çatı orta dikmesi ve ana kirişi kalındır ve kirişin üzerinde günümüzde artık okunamayan tek satırlık bir Frigce yazıt bulunmaktadır. Cephe duvarı, geometrik motiflerle bezenmiş ve ortasında anıtın odağını oluşturan dikdörtgen bir niş yer alır (Tüfekçi Sivas, 1997). Anıtta yer alan niş, iki kademeli bir çerçevenin gerisinde arka duvara doğru genişler ve her iki yanında ana kayadan yontulmuş içeri doğru açılan karşılıklı iki kapı kanadı yer alır (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 37).

Anıtın üçgen alınlığının içinde karşılıklı yerleştirilmiş iki sfenks (yarı insan yarı hayvan vücutlu heykel), insan başlı, kanatlı aslanımsı yaratıklar görülmektedir (Roller, 2013, s. 112). Frig tanrıçası dimdik ayakta durur, yüksek bir başlık ve kollarıyla bedeninin tamamını örten uzun bir elbise giydiği görülür. Tanrıçaya eşlik eden aslanlar, Matar'ın iki yanında, kafaları tanrıçanın başlığıyla aynı seviyede, arka ayakları üzerinde dikilen aslanların her biri, ön ayağını tanrıçanın başı üzerine koymuş ve tanrıçanın elinde ise arka ayaklarından tutarak eteğine doğru baş aşağı sarkıttığı bir aslan yavrusu betimlenmiştir (Roller, 2013, s. 114). Aslanların betimlenmesinin ardında çift yönlü bir amaç bulunmaktadır (Roller, 2013, s. 135): “Onlar tanrıçayı korur, bu şekilde onun gücünü vurgularken aynı zamanda tanrıça da onlara hükmederek hayvan dünyası üzerindeki hakimiyetini simgeler. Yırtıcı kuşlar gibi, aslanlar da tanrıçanın kudretli imajını güçlendirirken, onu insanlığa yararlı gösterirler.”

Ana Tanrıça Matar heykeli, tüm görkemiyle inananlara varlığını hissettir ve inanan kişi, görmediği ama düşlediği tanrıçasını epifani (tanrının anlık olarak görünümü) olayı ile sembolik de olsa Aslankaya Anıtı içerisinde her an görebilmektedir (Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007, s. 37). Ana Tanrıça Matar, Dağlık Frigya Bölgesi'ne bulunan kaya cepheleri arasında en çarpıcı şekilde Aslankaya Anıtı üzerinde görülebilmektedir (Erdan, 2015, s. 43). Fakat günümüzde bu kabartma betimlemeleri fark edilmeyecek derecede zarar görmüştür. Aslankaya Anıtı, özellikle niş kısmı, defineciler tarafından önce dinamitle patlatılarak daha sonra ise matkapla delinerek tanınmayacak hale gelmiştir.

Şekil 29: Aslankaya Anıtı ve Çizimi

Kaynak: Tüfekçi Sivas ve Sivas, 2007

1.2.11.8. Emre Gölü ve Memeç Kayalıkları

İhsaniye İlçesi, Döğür Kasabasında yer alan Emre Gölü, göl kıyısında yer alan Emre Sultan Tekkesi ve hemen yanındaki doğal kayalıklara kurulmuş Bizans dönemi yerleşim alanı Kırk Merdiven Kayalığı ile son yıllarda baraj göleti etrafında kurulan yiyecek-içecek işletmeleri, piknik alanları, kiralık bisiklet ve ATV araçları kullanımının yaygınlaşmasıyla yerli turistlerce cazibe noktalarından biri haline gelmiştir.

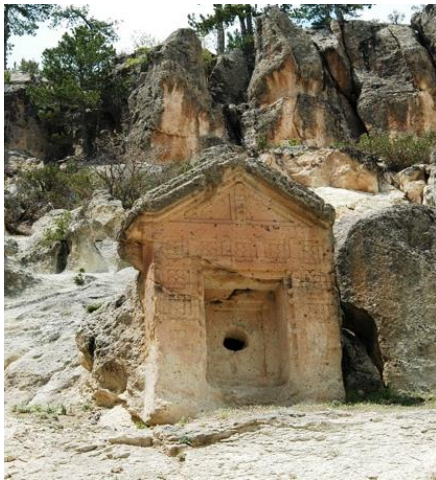
Emre Gölü yakınlarında yer alan Memeç Kayalıkları, Frig ve Bizans döneminde kutsal alan olarak kullanılmıştır (Yüksel, 2000, s. 94). Kayalıklar içerisinde, E. Haspels tarafından Çifte Kilise olarak adlandırılan Bizans dönemi kilise bulunmaktadır (Yüksel, 2000, s. 94). Memeç Kayalıkları, Emre Gölü'nün yakınlarında bulunması ve ünlü komedyen Cem Yılmaz'ın oynadığı 2008 yılı yapımı AROG filminin bir kısmının burada çekilmiş olması nedeniyle ilgi çekici bir alandır.

Şekil 30: Emre Gölü ve Memeç Kayalıkları

1.2.11.9. Bahşayış/Bahşiş Anıtı

Eskişehir'in Seyitgazi İlçesi, Gökbahçe Mahallesi'nde yer alan Bahşayış Anıtı, ismini Gökbahçe Mahallesinin eski ismi olan Bahşayış'ten alır. Gökbahçe'nin daha önceki ismi olan Bahşayış adlandırması, çocuğu olmayan insanların ziyaret ederek adakta buldukları Bahşi Dede Türbesi'nden gelmektedir. Adakta bulunanların erkek çocukları olunca Bahşi Dede'ye hürmeten çocuklara *Bahşi* ismi verilmektedir (Tüfekçi Sivas, 1997). Bahşayış Anıtı'nın yapım tarihi, M. Ö. 7-6. yüzyıla uzanmaktadır (Roller, 2013, s. 118). Bahşayış Anıtı'nın yüksekliği 5.30 m ve genişliği de 3.42 m'dir. Nişin arka duvarının ortasına bir delik açılmıştır. Deliğin derinliği 0.52 m'dir ve anıtın arkasındaki kuyuya bağlanmaktadır. Bu kuyu ise 1.20 m x 0.70 m boyutunda ve 4.50 m derinliğindedir (Tüfekçi Sivas, 1997).

Şekil 31: Bahşayış Anıtı

Kaynak: Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 5 Haziran 2018

1.3. TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU KURAMLARI

Turizm, artık gündelik olağan yaşantımızın bir parçası haline gelmiştir (Glaesser, 2006, s.1). Turizmin günümüzde temel bir gereksinim haline geldiğini savunan Kozak (2014, s. 6) çalışmasında, değişen turizm anlayışını şu şekilde açıklamaktadır:

Turizm, dünya bireyleriyle iletişim ve etkileşimde bulunabilmek ve onların yaşam biçimini ve kültürünü yerinde yaşayabilme ve anlayabilme sorumluluğunu alabilmektir. Turizm, dünyayı anlayabilmek ve geleceği şimdiden görebilmektir. İşte bu tür nedenlerle, artık 'turizm turist getirir, o da döviz' gibi tamamen paraya dayalı sloganların bir kenara bırakılması ve daha entelektüel ortamda turist ile yerel halkın birbirleriyle nasıl diyalog kurmaları gerektiği üzerinde durulmalıdır. Günümüzde turizm, sağlık, eğitim ve güvenlik gibi artık temel bir gereksinimdir bizim için.

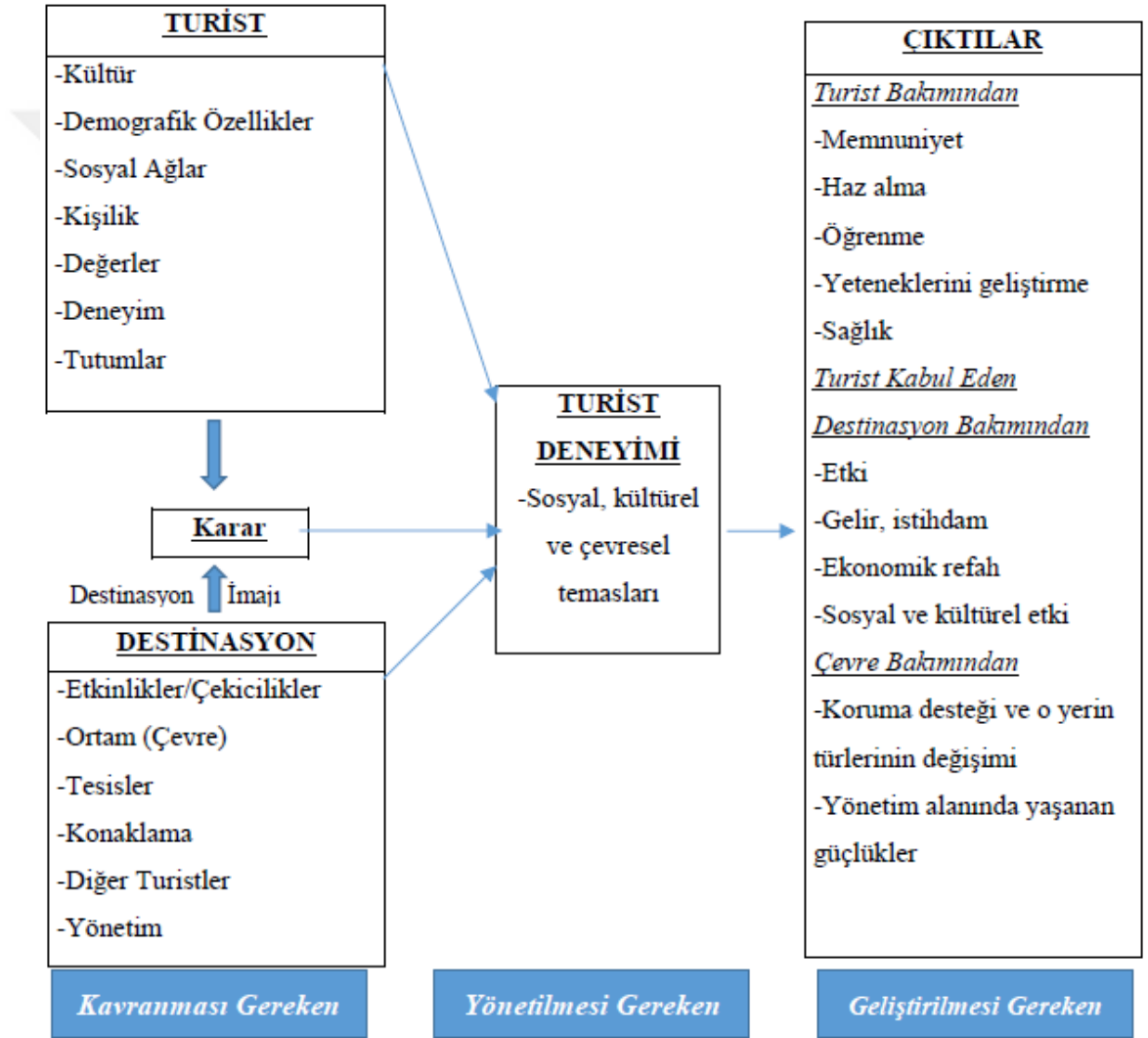
Turizm, altmış yıl boyunca sürekli bir genişleme ve çeşitlenme yaşadı ve dünyadaki en büyük ve en hızlı gelişen ekonomik sektörlerden biri haline gelmiştir (UNWTO, 2018). Uluslararası turist sayısı (varışı) 2017 yılında bir önceki yıla oranla %7 büyüyerek 1 milyar 326 milyona ulaşmıştır. Aynı zamanda uluslararası turizm geliri de 2017 yılında 1 trilyon 340 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır (UNWTO, 2018). 2030 yılında ise uluslararası turist sayısının 1.8 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (UNWTO, 2017).

Turizm olayına insanların niçin katıldıklarını ve niçin seyahat ettiklerini, Rızaoğlu (2003, s. 70) çalışmasında şu şekilde ele almaktadır:

İnsanların niçin seyahat ettiklerini en iyi açıklayan bir öge var ise o öge insansal bir gereksinim olan çeşitliliştir. İnsanlar bir taraftan yaşamlarının tüm alanlarında mantıksal (psikolojik) aynılıkları (tutarlılıkları) sürdürmeye çalışırken bir taraftan da temel olarak yeniliklerle (tutarsızlıklarla karşılaşmak isterler... İnsanlar aynı zamanda, yeniliği, değişikliği, bilinmezliği, karmaşıklığı içeren beklenmedikleri de yaşamak isterler. Çünkü beklenmedikler de insanlar için doğal olarak doyum verici olabilmektedir. Yaşam, bir taraftan aynılıklara bağlı kalarak düzenli

yaşamayı, bir taraftan da aynılıklardan uzaklaşarak beklenilmedikleri yaşamayı gerektirir.

Pearce (2005) tarafından geliştirilen Şekil 33 üzerinde görülen turist davranışlarını anlamının kavramsal haritası, destinasyonları turist davranışlarını analiz ederek ve turistlerin karakteristik özelliklerini göz önüne alarak anlaşılmasını sağlamakta ve farklı başlıklarda değerlendirilerek dikkat edilmesi gereken yönleri vurgulamaktadır.

Şekil 32: Turist Davranışlarını Anlamanın Yol Haritası

Kaynak: Pearce, 2005, s. 17.

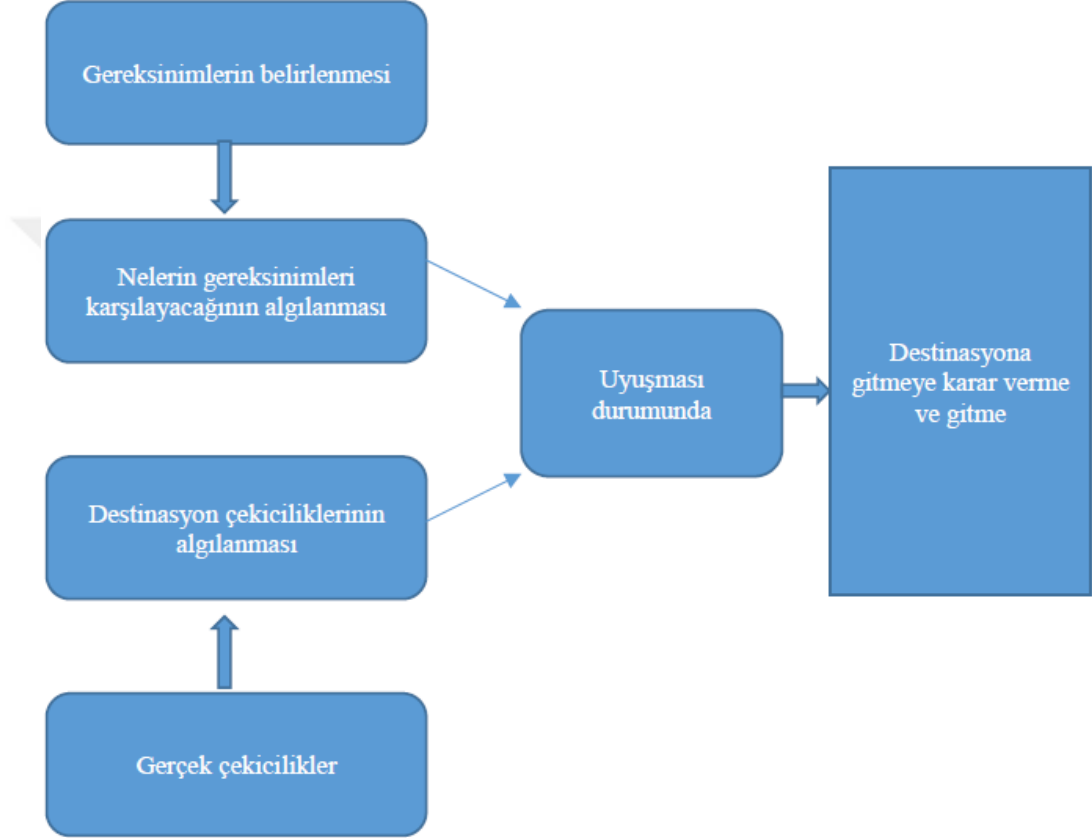
Turist motivasyonu, turistin karar alma süreçlerinin başlangıç noktasını oluşturur ve turist davranışlarının anlaşılmasında önemli bir adımdır (Caber ve Albayrak, 2016, s. 75). İnsan davranışlarının temelinde yatan itici güçler, genel anlamda güdü olarak tanımlanabilir (Rızaoğlu, 2003, s. 54). Buradaki itici güçler, bireylerin zihninde ve bedenlerinde rahatsızlık verici bir gerilimle üretilen içsel psikolojik güdülerini ifade eder (Chen, Bao ve Huang, 2014, s. 355). Güdü, uyarılmış bir ihtiyaç iken güdülenme (motivasyon) ise “gereksinim, güdü, dürtü ve istek gibi kavramları bünyesinde bulunduran, bunlardan daha fazla bir şey olan ve amaçları gerçekleştirmek için kanalları harekete geçiren ve insan davranışını besleyen bir içsel oluşumdur” (Rızaoğlu, 2003, s. 54).

Turist davranışlarını bilmek öncelikle turisti, karar merciindeki kamu sektörünü ve ilgili sektörlerdeki iş dünyasını ilgilendirmektedir (Pearce, 2005, s. 6). İnsanları turizm olayına dahil eden davranışları anlamının turizm ile ilgili kesimlere getireceği avantajlar arasında yeni turistik pazar fırsatlarını değerlendirme, turistik pazar bölümlerini seçme, turizm pazarlama stratejilerinin ve taktiklerinin etkinliğini artırma, turistik tüketicileri koruma, turistik tüketicileri için iyi bir kamu politikası geliştirme ve yerli-turist ilişkilerini dengeleme yer almaktadır (Rızaoğlu, 2003). Turizm sektörü işletmeleri açısından turistlerin ne satın alacağı ve seyahat kararlarını nelerin etkilediğini bilmek, bu kuruluşların ona göre hedef pazarını daha iyi tanımlarını sağlar (Pearce, 2005). Bunların dışında turist davranışları ile ilgili olan bir diğer kesim ise yerel halk ve medyadır (Pearce, 2005, s. 7).

Turistlerin, bir destinasyon/çekimlerine yönelik genel bir motivasyon/güdülenme süreci bulunmaktadır. Genel olarak bu süreç, Şekil 34’te yer aldığı gibi oluşmaktadır.

Turistlerin daha önceki ziyaretlerden tavsiyeler sunmaları, potansiyel turistler için en güvenilir bilgi kaynağı olarak görülebilmektedir (Yoon ve Uysal, 2005, s. 46). Çeşitli araştırmalar göstermiştir ki müşteri sadakati müşterilerin memnuniyetinden etkilenmekte ve memnuniyet ise seyahat motivasyonlarından etkilenmektedir (Yoon ve Uysal, 2005, s. 46). Tekrar satın alma ya da başkalarına tavsiye etme, tüketici sadakatini belirleyen en önemli faktörlerdir (Yoon ve Uysal, 2005, s. 48). Bu durumu turizm alanına uyarlıysak, turistik destinasyonlara tekrar seyahat ve turistlerin çevrelerinde

bulunan arkadaş, akraba gibi başka potansiyel turistlere tavsiye etmesi destinasyon sadakatini belirlemektedir (Yoon ve Uysal, 2005, s. 48). Bir başka ifadeyle turistin destinasyona sadakat derecesi, onun destinasyonu tekrar ziyaret etme ve başkalarına tavsiye etme niyetine yansımaktadır (Opperman, 2000, Akt: Yoon ve Uysal, 2005, s. 45).

Şekil 33: Turistin Destinasyona Yönelik Genel Güdülenme/Motivasyon Süreci

Kaynak: Rızaoğlu, 2003, s. 59.

Turist gruplarını tanımlarken kullanılan demografik faktörler genellikle yaş, cinsiyet, milliyet olmakta ve buna ek olarak ise eğitim düzeyi, meslek ve gelir düzeyi değişken olarak kullanılmaktadır (Pearce, 2005, s. 27). Seyahat etme şekline göre ise konaklama türü, dahil olunan aktiviteler, kalış süresi, gezinin amacı, ulaşım türü, seyahatin bağımsız, paket ya da her ikisi şeklinde düzenlenmesi gibi değişkenler bulunmaktadır (Pearce, 2005, s. 27). Katılımcıların yaşı, hem gözlemlenebilir hem de evrensel bir demografik tanımlayıcıdır (Pearce, 2005, s. 28). Turistlerin seyahat

alışkanlıklarının değişkenleri, Swarbrook ve Horner (2007, s. 62) tarafından seyahate çıkılan dönemi, seyahat için seçilen destinasyon, seyahate çıkış şekli, seyahatin süresi, seyahate çıkılacak kişi sayısı ve çıkılan kişiler, tercih edilen konaklama tesisleri, seyahat süresince yapılacak etkinlikler ve harcama tutarları şeklinde belirtilmiştir (Akt. Harman, 2012, s. 35).

1.3.1. Seyahat Motivasyonları Teorileri

Motivasyon kuramları, bireyleri belirli bir davranışta bulunmaya iten güçlerin incelenmesini hedeflemektedir (Özel, 2010, s. 51). İnsanları aşına oldukları yerlerden ayrılmaya ve uzak yerlere seyahat etmeye motive eden nedenler, psikolojik ve sosyolojik gibi nedenler olabilmektedir (Cook, Yale ve Marqua, 2010, s.34). Bu nedenle turist davranışlarını anlamak için, turizm alanında sıklıkla başvurulan seyahat motivasyon teorilerine değinmek gerekecektir.

1.3.1.1. İtme-Çekme Teorisi

Turizm alanında seyahat motivasyonlarını açıklamada en çok kullanılan teorilerden biri, itme ve çekme faktörler teorisidir. Bu kuramı ortaya koyan G. M. S. Dann, itme ve çekme olmak üzere iki temel güdülenme faktöründen bahsetmektedir (Özel, 2010, s. 70). İtme ve çekme kuramı, yıllarca araştırmacılar tarafından turistlerin motivasyonlarının gruplandırılması için kullanılmaktadır (Cook, Yale ve Marqua, 2010, s.34). İtme faktörleri, daha çok bireyin kendi iç dünyası ile ilgili ve seyahat etme yönündeki ihtiyaçlarına yön vermekte iken çekme faktörleri bireyde seyahat etme ihtiyacını karşılama isteği oluşturan unsurlardan oluşmaktadır (Özel, 2010). “Dann’e göre insanlar anomik bir toplumda yaşamakta ve bu durum ev ortamında kaybedilen toplumsal etkileşim için bir gereksinim yaratmaktadır. Dolayısıyla ev ortamından kaçmak için seyahati başlatan bir gereksinim vardır” (Rızaoğlu, 2003, s. 61).

Tablo 10 üzerinde de görüldüğü gibi itici ve çekici faktörler, turistlerin seyahat motivasyonlarını etkileyebilmektedir. İtici faktörlerin daha çok bireye, çekici faktörlerin ise daha çok destinasyon/çekim merkezine ait faktörler olduğu söylenebilir (Aydın ve Sezerel, 2017). Bu tabloya bunlardan başka faktörler de eklenebilir. Bunun yanında bir

de seyahatin alıkoyan yönleri de bulunmaktadır. Bunlar arasında seyahatin para, enerji, güvenlik ve boş zaman gerektirmesi sayılabilir (Cook, Yale ve Marqua, 2010, s.34).

Tablo 10: İtme ve Çekme Kuramı

İtici Faktörler	Çekici Faktörler
Uzaklaşma arzusu	Sahiller
Dinlenme ve rahatlama	Rekreatif faaliyetler
Sağlık ve fitness	Tarihi yerler
Macera	Bütçe
Saygınlık	Kültürel kaynaklar
Sosyal etkileşim	Bakir doğa
Yenilik arama	Ulaşım kolaylığı
İlişkileri güçlendirme	Kozmopolit çevre
Öz değerlendirme	Genel kültürü arttırma olanağı
Yeni şeyler öğrenme	Farklı kültürleri tanıma olanağı

Kaynak: Cook, Yale ve Marqua, 2010, s.35.

1.3.1.2. Sunlust-Wanderlust Teorisi

Turizm alanında yaygın motivasyon kuramlarından birisi de 1970 yılında Henry Peter Gray tarafından geliştirilen Sunlust-Wanderlust Kuramı'dır. Bu kurama göre turizm davranışı, kendi ortamından daha güzel yerlere gitme arzusu (sunlust) ve yeni ve farklı şeyler görme arzusu (wanderlust) olmak üzere iki temel unsur tarafından şekillendirilmektedir (Özel, 2010). Gray, zevk amaçlı gezilerin güdülerini iki başlıkta ele almaktadır (Rızaoğlu, 2003, s. 60). Kendi ortamından daha güzel yerlere gitme arzusu (sunlust), sürekli ikamet edilen yerde mevcut olmayan bazı olanaklardan faydalanmak ve belirli bir amacı gerçekleştirmek için herhangi bir yere seyahat etmeyi içerirken yeni ve farklı şeyler görme arzusu (wanderlust), bireyin yapı itibariyle aşına olduğu şeyleri geride bırakarak farklı kültürleri ve yerleri görmeye ihtiyaç duyan bir yapıya sahip olduğu fikrine dayanmaktadır (Akt: Özel, 2010, s. 66-67).

1.3.1.3. Psikosentrizm-Allosentrizm Teorisi

İlk defa Stanley C. Plog tarafından geliştirilen bu kuramda, kişilik ve güdüler arasındaki ilişki araştırılmış, bireyin karakterinin ve kişiliğinin, turistik tercihlerini etkileyeceği ele alınmıştır (Özel, 2010, s. 69). Aynı zamanda duygusallığa göre yapılan

bir turist tiplendirmesi olan bu kuram, özellikle turistlerin gezi tercihlerini yansıtması bakımından önemlidir (Rızaoğlu, 2003, s. 186). “Bu kurama göre bireyler psikosentrikten (pasif kişilik) alosentriğe (aktif kişilik) dek uzanan bir süreçte sınıflandırılmıştır” (Özel, 2010, s. 69). Psikosentrikler (ruhsalmerkezliler) düşünceleri ve kaygıları, kendi yaşantısındaki küçük sorunlar etrafında yoğunlaşan kişiler iken allosentrikler (çevremerkezliler) çeşitli türde boş zaman etkinliklerine yönelmiş kişiler anlamına gelmektedir (Rızaoğlu, 2003, s. 186). Tablo 11 üzerinde, psikosentrik ve allosentrik kişilik tiplerine göre şekillenen seyahat güduları verilmiştir.

Tablo 11: Plog’ın Teorisine Göre Seyahat Güduları

1. Allosentrik/Dışa Dönük Kişilik Tipi
Eğitime ilişkin ve kültürel güdüler, bilimsel içerikli geziler, eğitici seyahatler gerçekleştirme
Bilinmedik yerlerde yeni arkadaşlıklar kurma
Görüş açılarını genişletme, kendi hislerinin farkına varma
Genlerini araştırmak amacıyla seyahat etme
Güçlü olma ve kendini özgür hissetme
2. Allosentrik ve Midsentrik Arasında Yer Alan Kişilik Tipi
Sportif etkinliklere katılma
Mücadele içeren aktivitelere katılma amaçlı seyahat etme
Dini amaçlı seyahatler
Yeni bir yaşam tarzını deneme
Özel eğlence etkinliklerine katılma
3. Midsentrik Kişilik Tipi
Rahatlama ve dinlenme, eğlenme
Arkadaşlar ve akrabalarla görüşme fırsatı yakalama
Sağlık, iklim değişikliği, güneşten yararlanma, termal kaynaklardan yararlanma
Günlük hayatın sorunlarından kaçınma
Doğal güzellikleri görme
4. Psikosentriğe Yakın ve Psikosentrik/İçe dönük Kişilik Tipleri
Egosunu yükseltme, itibar sağlama
Toplumsal kabul görme, toplum içinde kendini rahat hissetme
Yasal olarak hak kazanılan ve ücreti kurumlar tarafından ödenen tatiller
Görülen ya da duyulan yerleri ziyaret etme
Eğlence parklarını görme

Kaynak: McIntosh ve Goeldner, 1990, s. 146-148, Akt: Özel, 2010, s. 72.

1.3.1.4. Seyahat Kariyeri Merdiveni Teorisi

Bir diğerk seyahat motivasyonu teorisi de ilk olarak 1990’larda Pearce tarafından geliştirilen Seyahat Kariyeri Merdiveni (Travel Career Ladder) teorisidir. Maslow’un bilinen ihtiyaçlar hiyerarşisi modeline benzer şekilde geliştirilen bu modele göre “turistler belirli gereksinimlerini karşılamak amacıyla seyahat etmektedir ve bu gereksinimler, onların turizm davranışını belirlemedeki kısa ve uzun süreli güdülerini açıklamaktadır” (Özel, 2010, s. 83). Bir gereksinimini karşılayan turist, sıradaki diğerk gereksinimini karşılamak amacıyla harekete geçmektedir (Özel, 2010, s. 83). Murphy (1996, s.28) çalışmasında seyahat kariyeri merdiveni kuramındaki basamakları şu şekilde özetlemektedir (Akt. Harman, 2012, s.51-52):

1. *Rahatlama ve Bedensel İhtiyaçlar: Bu ihtiyaç basamağındaki bireyler, seyahate kendilerini yenileme ve çevrelerindeki baskıdan kaçmak için çıkmaktadırlar. Seyahatleri süresince temel hizmetlere (konaklama, yeme-içme, ulaşım) ihtiyaç duymaktadırlar.*
2. *Güvenlik ve uyarılmış İhtiyaçlar: Bu ihtiyaç basamağındaki bireyler, güvenlik ararlar ancak, aynı zamanda sıkıcı bir tatil de geçirmek istemezler. Farklı yemekleri tatma ve farklı insanları görmek isterler ve alışılmamış şeyleri, güvenliği elden bırakmamak kaydıyla denemekten kaçınmazlar.*
3. *İlişki İhtiyaçları: Bu basamakta, birey artık seyahati sürecinde yeni ilişkiler kurma, yeni arkadaşlar edinme ihtiyacı hisseder. Bu nedenle ortak aktiviteler, ortak etkinliklere katılma arayışı içine girmektedirler.*
4. *Kendine Güven ve Gelişim İhtiyaçları: Bu basamakta birey, seyahati sonucunda yeni bilgi ve beceriler edinmek istemektedir. Ayrıca, başka insanlara kontrolün kendilerinde olduğu, kendine güvenlerinin tam olduğunu gösterecek seyahat deneyimleri yaşamak istemektedirler.*
5. *Kendini Gerçekleştirme İhtiyaçları: Bu basamakta birey, kendisi ile barışık, mutlu, huzurlu ve tinsel açıdan rahatlatıcı etki bırakacak deneyimler sağlayan seyahatlere çıkmak istemektedir.*

İKİNCİ BÖLÜM

FRİG YOLU'NUN TURİZM VE KÜLTÜR ROTASI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez çalışmasının ikinci bölümünde çalışma kapsamında yürütülen araştırmanın yöntemi, amacı, önemi, çalışma evreni, örnekleme, sınırlılıkları, veri toplama aracı, veri analizi hakkında bilgiler ve araştırmanın bulguları yer almaktadır.

2.1. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Frig Yolu, 2013 yılında tüm işaretleri, yön tabelaları ile bir kültür rotası olarak tamamlanmış, temasını özellikle Frig dönemi eserlerin ve antik yolların oluşturduğu, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde bulunan Dağlık Frigya Bölgesi ve Gordion Antik Kenti gibi evrensel değer taşıyan kültürel miras alanlarından geçen, 506 km uzunluğa sahip Türkiye'nin uzun mesafe yürüyüş ve bisiklet yoludur. Son yıllarda yerli ve yabancı turistlerin ziyaret ettikleri önemli çekim merkezlerinden birisi de Frig Yolu kültür rotasının bulunduğu bölgedir. Bu noktada çalışmanın konusunu Frig Yolu rotasını, birçok yönüyle detaylı bir şekilde ele almak ve bu rotayı yürüyen turistlerin demografik özelliklerini, seyahat alışkanlıklarını ve seyahat motivasyonlarını ortaya çıkarmak oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Tarama araştırması şeklinde gerçekleştirilen çalışmanın verileri mevcut literatürden faydalanılarak geliştirilen anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Sosyal bilimlerde en yaygın biçimde kullanılan nicel veri toplama tekniklerinden biri olan tarama (Neuman, 2017, s. 395) “bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek, tutum vb özelliklerinin belirlendiği” genellikle araştırma konusu ile ilgili var olan durumun fotoğrafını çekerek bir betimleme yapmayı amaçlayan araştırma türüdür (Büyüköztürk ve diğerleri, 2014, s. 177). Anket formunun ilk bölümü, turistlerin demografik özelliklerine ilişkin ifadelerden oluşmaktadır. İkinci bölümünde turistlerin seyahat alışkanlıklarını belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Üçüncü bölümdeki turist memnuniyeti ve davranışsal niyetler ile ilgili üç ifade Valle, Silva, Mendes ve Guerreiro'nun (2006) çalışmalarından faydalanılarak oluşturulmuştur. Dördüncü bölümde ise Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonunu belirlemek

amacıyla Paris ve Teye (2010) tarafından geliştirilen motivasyon ölçeğinden faydalanılmıştır. Bu motivasyon ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması Harman (2012) tarafından doktora tezi kapsamında gerçekleştirilmiştir ve çalışmamızda bu şekli ile kullanılmıştır. 26 maddelik ölçeğin yanıt kategorileri beş basamaklı Likert ölçeğine göre düzenlenmiştir. Bu derecelemede yargıya katılma dereceleri; “Kesinlikle katılmıyorum” (1), “Katılmıyorum” (2), “Ne katılıyorum ne katılmıyorum” (3), “Katılıyorum” (4) ve “Kesinlikle katılıyorum” (5) şeklinde belirlenmiştir.

2.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Frig Yolu, özellikle Friglerin ve diğer birçok uygarlığın kültürel varlıklarının bulunduğu, Dağlık Frigya Bölgesi olarak tanımlanan doğal bir ortamda sergilenen eserlerin yer aldığı bir bisiklet ve yürüyüş yoludur. Her yıl binlerce turist tarafından ziyaret edilmektedir. Bu önemine rağmen alanyazında Frig Yolu kültür rotasını ele alan herhangi bir araştırma bulgusu ile karşılaşılmamıştır.

Bu çalışmanın amaçları; Frig Yolu üzerinde bulunan kaya anıtları, antik kentler, mezar yapıları, kale yapıları, derin vadiler gibi doğal ve kültürel varlıklar ile birlikte Frig Yolu hakkında ayrıntılı ve açıklayıcı bilgiler sunmak, bu rotayı yürüyen yerli turistlerin demografik özelliklerini ortaya çıkarmak, seyahatlerini etkileyen motivasyonları belirlemek, genel memnuniyet düzeylerini ortaya çıkarmak, Frig Yolu boyunca dahil olunan etkinlikleri saptamak ve bu turistlerin seyahat alışkanlıklarının neler olduğunu açığa çıkarmaktır. Bunun yanında Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin demografik değişkenlerinin seyahat motivasyonları üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Son olarak araştırmada Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin profilinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Bu araştırmanın amaçları doğrultusunda bazı araştırma soruları ve hipotezler geliştirilmiştir:

1. Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin demografik özellikleri nelerdir?
2. Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat alışkanlıkları nelerdir?
3. Frig Yolu'nu yürüyen turistler, kendilerini nasıl tanımlamaktadır?
4. Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin genel memnuniyet düzeyleri, tekrar ziyaret etme niyetleri ve başkalarına tavsiye etme niyetleri nasıldır?

5. Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları hangi faktörler altında incelenebilir?

Hipotez 1: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H_{1a}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H_{1b}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, medeni durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H_{1c}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, yaşa göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H_{1d}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H_{1e}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, mesleklerine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

H_{1f}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

2.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Doğal ve kültürel miras kaynaklarını bütüncül bir yaklaşımla ele alan kültür rotası kavramı, ilk olarak ortaya çıktığı Avrupa ülkelerinde ve ardından diğer dünya ülkelerinde kapsamlı bir şekilde birçok araştırmaya konu olmaktadır. Ülkemizde ise ilk olarak 1999 yılında Likya Yolu ile birlikte tanınmaya başlanan bu kavram günümüzde giderek yaygınlaşmaya ve bilimsel araştırmalara konu olmaya başlamaktadır. Türkiye'deki önemli kültür rotalarından biri olan Frig Yolu ise yapımının tamamlandığı 2013 yılından itibaren yerli ve yabancı birçok turistini ilgisini çekmektedir. Rotanın geçtiği güzergahın önemli bir bölümünün UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'ndeki Dağlık Frigya Bölgesi'nden geçmesi ve bu bölgenin gelecekte açık hava müzesine dönüştürülmesi gibi planların bulunması Frig Yolu'nun kısa zamanda önemli bir çekim merkezine dönüşeceğini yansıtmaktadır. Bu çalışmanın, özellikle alternatif turizm

kapsamında ilgi çeken Frig Yolu'nu ele alan ilk bilimsel çalışma olması araştırmanın önemini arttıran en önemli etkenlerden birisidir.

Bu araştırmanın, akademik anlamda Frig Yolu'nu ve bu rotayı yürüyen turistlerin demografik özellikleri ile seyahat motivasyonlarını ele alan ilk çalışma olması nedeniyle gelecekte yapılacak araştırmalara yardımcı bir kaynak olacağı düşünülmektedir. Bunun yanında bu araştırmanın karar vericilerin, alternatif turizm kapsamında yeni bir çekim merkezi sayılabilecek Frig Yolu ile ilgili etkili kararlar alması ve uygulamaya dönük somut adımlar atmasında bir kaynak oluşturacağı planlanmaktadır. Ayrıca bu araştırma, turizm alanında faaliyet gösteren işletme sahipleri ve girişimcilere hedef pazarı daha iyi tanımaları ve buna uygun olarak ürün geliştirmelerine yardımcı olacak bilgileri sunması bakımından uygulamaya dönük katkılar sağlamaktadır. Frig Yolu'nun Avrupa Kültürel Rotalar Programına dahil olabilmesi için yapılması gereken hazırlıklar, çalışma kapsamında önerilmiştir. Bu çalışmanın hem bilimsel literatüre hem de uygulamaya yönelik önemli katkılar getireceği düşünülmektedir.

2.4. ÇALIŞMA EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın çalışma evrenini, Frig Yolu'nun yapımının tamamlandığı yıl olan 2013 yılı ile 2018 yılı arasında, Frig Yolu'nun herhangi bir parkurunu yürümüş yerli turistler oluşturmaktadır. Dört il arasında yer alan ve toplam 506 km'lik uzunluğa sahip Frig Yolu, araştırmacıların veri toplamasında birtakım güçlüklerle sahiptir. Evrenin tamamına ulaşmak, özellikle Frig Yolu'nun geçtiği bölgenin dağlık ve kırsal bir coğrafyaya sahip olmasından ve herhangi bir kurum tarafından tutulan resmi kayıtların bulunmamasından dolayı güçtür. Frig Yolu'nu 2013-2018 yılları arasında yürüyenlerin sayısını öğrenmek amacıyla iletişime geçtiğimiz Frig Yolu'nun yapımcısı H. Sarı (kişisel iletişim, 7 Kasım 2018), kesin olmamakla birlikte 2013-2018 yılları arasında 2000-3000 arasında kişinin rotayı yürüdüğünü bildirmiştir. Çalışma evreni olarak ele aldığımız 2000-3000 arasındaki yürüyüşçüye ulaşmanın maliyet, zaman ve erişme güçlüğü gibi nedenlerden dolayı evreni temsilen kolayda örneklem yönetimi (Kozak, 2017, s. 118) tercih edilmiştir.

2.5. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN TOPLANMASI

Araştırma alanına ilişkin veriler, nicel araştırma yöntemlerinde yaygın olarak kullanılan anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. 2018 yılının Ağustos ve Kasım ayları arasında basılı ve internet üzerinde doldurulabilir anket formu aracılığıyla toplam 241 katılımcıya ulaşılmıştır. İnternet üzerinden çevrimiçi doldurulabilen anket formları Frig Yolu kültür rotasının resmi Facebook sayfası olan Frig Yolu-Phrygian Way grubunda, Türkiye Kültür Rotaları Derneği'nin sosyal medya hesaplarında, çeşitli doğa yürüyüşü yapanların oluşturdukları sosyal medya hesaplarındaki gruplarda Frig Yolu'nu yürüyenler ile paylaşılmıştır. Beş anket formu, bazı sorularının yanıtı bırakılmasından dolayı değerlendirmeye alınmamıştır. Sonuç olarak 236 adet kullanılabilir soru formu değerlendirmeye alınmış ve SPSS aracılığıyla analiz edilmiştir.

2.6. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN ANALİZİ

Çalışma kapsamında toplanan verilerin analizinde SPSS Statistics 22 programı kullanılmıştır. Araştırmanın verileri yüzde dağılım tabloları, sıklık analizi (Frekans), aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanarak tanımlanmıştır. Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarını belirlemeye yönelik ifadelerin her birinin hangi boyutta yer aldığını belirlemek üzere araştırmada varimax rotasyonu kullanılarak açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Örneklem hacminin yeterliliğini belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri kullanılırken faktör analizinin uygulanabilirliği için de Bartlett testi kullanılmıştır. Araştırma verilerine ilişkin basıklık ile çarpıklık değerleri ve histogramlar incelenerek verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının demografik özelliklerine bağlı olarak değişimleri t-testi ve Tek Yön ANOVA testleri uygulanarak incelenmiştir. Tek Yön ANOVA testinden sonra farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla çoklu karşılaştırmalar için Tamhane's T2 ve Bonferroni testlerine başvurulmuştur. Daha sonra bunların etki dereceleri (η^2) hesaplanmıştır. Cohen'e (1992) göre Cohen's f değerinin etki derecesi, şu şekilde ele alınmıştır: “ $r = 0,10$ Küçük; $r = 0,30$ Orta; $r = 0,50$ Geniş.” Varyans analizi (ANOVA) için etki büyüklüğü hesaplaması ise şu şekilde ele alınmaktadır: (Eta

kare) $\eta^2 = \text{Gruplar Arası Kareler Toplamı} / \text{Toplam Kareler Toplamı}$ şeklindedir (Büyüköztürk, 2015).

2.7. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışmanın birtakım sınırlılıkları bulunmaktadır. Bunlar arasında ana kütlenin tamamına ulaşmanın güçlüğü, zaman ve maliyet açısından sınırlılıklar yer almaktadır.

2.8. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin demografik özellikleri, seyahat motivasyonları, seyahat etme alışkanlıkları, genel memnuniyet düzeyleri ve davranışsal niyetlerini ortaya çıkarmaya yönelik yapılan araştırma kapsamında elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bununla birlikte bu bölümde araştırma soruları ve araştırmanın hipotezlerinin test edilmesinin sonuçları yer almaktadır.

2.8.1. KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Araştırma kapsamında yer alan Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin demografik özellikleri Tablo 12 üzerinde ele alınmıştır.

Tablo 12: Katılımcıların Demografik Özelliklerinin Dağılımı (n=236)

Demografik Özellikler	Frekans	Oran (%)
Cinsiyet		
Kadın	98	41,5
Erkek	138	58,5
Medeni Durum		
Bekar	133	56,4
Evli	103	43,6
Eğitim Düzeyi		
Lise	19	8,1
Önlisans-Lisans	139	58,9
Lisansüstü	78	33,1
Yaş		
18-25	9	3,8
26-35	55	23,3
36-44	63	26,7

45 ve üzeri	109	46,2
Gelir Durumu		
1000 TL ve altı	10	4,2
1001-2000 TL	15	6,4
2001-3000 TL	38	16,1
3001-4000 TL	64	27,1
4001 TL ve üzeri	109	46,2
Meslek		
Öğrenci	17	7,2
Emekli	41	17,4
Özel Sektör Çalışanı	103	43,6
Kamu Sektörü Çalışanı	56	23,7
Çalışmıyor	10	4,2
Serbest Meslek	9	3,8

Tablo 12 üzerinde görüldüğü gibi araştırma kapsamında yer alan Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin kadın-erkek ile evli-bekar oranları birbirine yakın oranda olmaktadır. Eğitim durumu bakımından %58,9 ile önlisans-lisans ve %33,1 ile lisansüstü mezunları ilk sıralarda yer almaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunu 45 yaş ve üzerinde olan yaş grubu oluşturmaktadır (%46,2). Gelir durumuna göre ise katılımcıların %46,2'sinin 4000 TL ve üzeri aylık gelire sahip olduğu görülürken %27,1'nin 3001-4000 TL aylık gelire sahip olma durumu söz konusudur. Son olarak katılımcıların %43,6'sı özel sektör çalışanı iken %23,7'sinin kamu sektörü çalışanı olduğu görülmüştür.

2.8.2. KATILIMCILARIN KENDİLERİNİ TANIMLAMA ŞEKLİ

Frig Yolu'nu yürüyen katılımcıların kendilerini tanımlama şekline ilişkin bulgular Tablo 13 üzerinde verilmiştir.

Tablo 13: Katılımcıların Kendilerini Nasıl Tanımladıklarına İlişkin Dağılım (n=236)

Kendini Tanımlama Şekli	Frekans	Oran (%)
Turist	23	9,7
Gezgin	120	50,8
Sırtçantalı	86	36,4
Diğer	7	3,0

Tablo 13 üzerinde görüldüğü gibi katılımcıların %50,8'i kendini gezgin olarak görürken %36,4'ü sırtçantalı, %9,7'si turist olarak tanımlamıştır.

2.8.3. KATILIMCILARIN SEYAHAT ALIŞKANLIKLARI

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin çeşitli seyahat alışkanlıklarına ilişkin bulgular Tablo 14 üzerinde verilmiştir.

Tablo 14: Katılımcıların Seyahat Alışkanlıklarına İlişkin Bulgular (n=236)

Seyahat Alışkanlığı		Frekans	Oran (%)
Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarını yürüme durumu	Evet	148	62,7
	Hayır	88	37,3
Yürüyüşlere çıkılan kişiler	Yalnız	15	6,4
	Arkadaş(lar)ımla	167	70,8
	Ailemle	26	11,0
	Sosyal Grup	26	11,0
	Diğer	2	0,8
Frig Yolu yürüyüşü boyunca konaklama süresi	Günübirlik	16	6,8
	1-2 gün	125	53,0
	3-4 gün	64	27,1
	5-6 gün	20	8,5
	7 gün ve üzeri	11	4,7
Frig Yolu hakkında bilgi kaynakları	İnternet	70	29,7
	Yakın Çevre	113	47,9
	Rehber Kitap	48	20,3
	Diğer	5	2,1

Tablo 14 üzerinde görüldüğü gibi katılımcıların %62,7'si daha önce Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarını yürümüş iken %37,3'ü yürümemiştir. Araştırmaya dahil olan katılımcıların yürüyüşlere çıkma şekline verdikleri yanıtlar ise %70,8 arkadaş(lar(ım)la), %11 ailemle, %11 sosyal grup, %6,4 yalnız ve %2 diğer şeklindedir. Katılımcıların verdikleri yanıtlar arasında yer alan gruplar/ kulüp ile şeklinde verilen yanıtlar sosyal grup başlığında değerlendirilmiştir. Katılımcıların yürüyüşleri boyunca konaklama süreleri oranları ise en çok %53 ile 1-2 gün ve %27,1 ile 3-4 gün şeklindedir. Katılımcıların bilgi kaynakları arasında %47,9 Yakın çevre, %29,3 İnternet, %20,3 oranında rehber kitap yer almaktadır.

2.8.3.1. Katılımcıların Türkiye'de Bulunan Diğer Kültür Rotalarını Yürüme Durumuna İlişkin Dağılım

Frig Yolu'nu yürüten turistlerin Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarını yürüme durumlarına ilişkin bulgular Tablo 15 üzerinde verilmiştir.

Tablo 15: Katılımcıların Türkiye'de Bulunan Kültür Rotalarını Yürüme Durumu

Kültür Rotası	Frekans	Oran (%)
Likya Yolu	111	47,0
Aziz Paul Yolu	19	8,1
Karia Yolu	42	17,8
Ephesus-Mimas Yolu	13	5,5
İstiklal Yolu	8	3,4
Hiçbiri	104	44,1
Diğer	22	9,3
Toplam	319	135,2

Çoklu seçeneklerin bulunduğu ankette, Tablo 15 üzerinde görüleceği üzere Frig Yolu'nu yürüten turistlerin Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarından en çok Likya Yolu'nu (% 47), Karia Yolu'nu (%17,8) ve Aziz Paul Yolu'nu (%8,1) yürüdükleri tespit edilmiştir.

2.8.3.2. Katılımcıların Frig Yolu'na Ulaşım Şekline İlişkin Dağılım

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin Frig Yolu'na ulaşımında tercih ettikleri ulaşım araçlarına ilişkin bulgular Tablo 16 üzerinde verilmiştir.

Tablo 16: Katılımcıların Frig Yolu'na Ulaşım Şekli

Ulaşım Aracı	Frekans	Oran (%)
Tren	34	14,4
Otostop	5	2,1
Bisiklet	9	3,8
Toplu Taşıma	94	39,8
Şahsi Araç	88	37,3
Tur Aracı	49	20,8
Kiralık Araç	4	1,7
Diğer	2	0,8
Toplam	285	120,8

Çoklu seçeneklerin bulunduğu ankette, Tablo 16'ya göre Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin bu rotaya ulaşmak için tercih ettikleri ulaşım araçları arasında en çok toplu taşıma (%39,8), şahsi araç (%37,3), tur aracı (%20,8) ve tren (%14,4) yer almaktadır.

2.8.3.3. Katılımcıların Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Tercih Ettiği Konaklama Türlerine İlişkin Dağılım

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin rota boyunca tercih ettikleri konaklama türlerine ilişkin bulgular Tablo 17 üzerinde verilmiştir.

Tablo 17: Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Tercih Edilen Konaklama Türleri

Konaklama Türü	Frekans	Oran (%)
Hostel	6	2,5
Otel	56	23,7
Çadır	145	61,4
Pansiyon-Frig Evi	96	40,7
Köy odası	32	13,6
Konaklamasız	8	3,4
Toplam	343	145,3

Çoklu seçeneklerin bulunduğu ankette, Tablo 17'e göre Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin yürüyüşleri boyunca en çok tercih ettikleri konaklama türü arasında çadır (%61,4), pansiyon-Frig Evi (40,7), otel (%23) ve köy odası (13,6) yer almaktadır.

2.8.3.4. Katılımcıların Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Dahil Olduğu Etkinliklere İlişkin Dağılım

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin rota boyunca dahil oldukları etkinliklere ilişkin bulgular Tablo 18 üzerinde verilmiştir.

Tablo 18: Frig Yolu Yürüyüşü Boyunca Dahil Olunan Etkinlikler

Etkinlikler	Frekans	Oran (%)
Tarihi Yerleri Ziyaret Etmek	206	87,3
Doğa Yürüyüşü	225	95,3
Müze Ziyareti	89	37,7
Doğa ve Kuş gözlemi	57	24,2
Fotoğraf Etkinliği	160	67,8
Toplam	737	312,3

Çoklu seçeneklerin bulunduğu ankette, Tablo 18'e göre Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin yürüyüşleri boyunca en çok katıldıkları etkinlikler arasında doğa yürüyüşü (%95,3), tarihi yerleri ziyaret etmek (%87,3), fotoğraf etkinliği (%67,8) ve müze ziyareti (%37,7) yer almaktadır.

2.8.4. KATILIMCILARIN GENEL MEMNUNİYET DÜZEYLERİ VE DAVRANIŞSAL NİYETLERİ

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin genel memnuniyet düzeyleri, tekrar ziyaret etme ve başkalarına tavsiye etme niyetlerine yönelik sorulan soruların yanıtları Tablo 19 üzerinde ele alınmıştır.

Tablo 19: Katılımcıların Memnuniyet Düzeyleri ve Davranışsal Niyetlerine İlişkin Dağılım

	Yanıtlar	Frekans	Oran (%)
Frig Yolu'nun Katılımcıların Beklentilerini Karşılama Durumu (N=236)	Evet	225	95,3
	Hayır	11	4,7
Frig Yolu'nu Tekrar Ziyaret Etme Durumu (N=236)	Evet	218	92,4
	Hayır	18	7,6
Frig Yolu'nu Başkalarına Tavsiye Etme Durumu (N=236)	Evet	232	98,3
	Hayır	4	1,7

Tablo 19 üzerinde de görüleceği üzere, katılımcılar, Frig Yolu'nu yürüdüktan sonra beklentilerini karşılama durumuna %95,3'ü Evet yanıtını verirken %4,7'si Hayır şeklinde yanıt vermiştir. Frig Yolu'nu yürüten katılımcıların bu rotayı tekrar yürüme sorusuna verdikleri Evet yanıtı %92,4 iken Hayır diyenlerin oranı %7,6 olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların %98,3'ü Frig Yolu'nu başkalarına tavsiye edeceğini belirtirken %1,7'si tavsiye etmeyeceğini belirtmiştir.

2.8.5. FRIG YOLUNU YÜRÜYEN TURİSTLERİN SEYAHAT MOTİVASYONU ÖLÇEĞİNE AİT AÇIMLAYICI FAKTÖR ANALİZİ SONUÇLARI

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi, açımlayıcı faktör analizinde ölçekteki değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı ile kısmi korelasyon katsayısını karşılaştırmak ve örneklem büyüklüğünün yeterliliğini ölçmek için kullanılmaktadır. Bartlett testi de değişkenler arasındaki korelasyonun yeterliliğini test eden ki-kare istatistiğidir. Araştırmanın KMO testi ve Bartlett testine ilişkin sonuçlar Tablo 20 üzerinde verilmiştir.

Tablo 20: Araştırmada Kullanılan Motivasyon Ölçeği için Kaiser-Meyer-Olkin ve Barlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Testi (Örneklem Yeterliliği)	,868
Barlett Testi-Ki-Kare Değeri (x^2)	2077,534
Serbestlik Derecesi	171
Anlamlılık Düzeyi	0,000

Tablo 20 üzerinde görüldüğü gibi örneklemden elde edilen verilerin kabul edilebilir düzeyde olduğunu belirleyebilmek için yapılan Kaiser-Meyer-Olkin değerinin 0,868 olarak çıkması, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermektedir.

2.8.6. KATILIMCILARIN SEYAHAT MOTİVASYONLARINA İLİŞKİN FAKTÖR ANALİZİ

Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarını belirlemek amacıyla belirlenen 26 ifadeden 4 ifadenin binişik olması 3 ifadenin ise eşkökenlilik değeri düşük olması nedeniyle araştırma kapsamından çıkarılarak analizlere devam edilmiştir. Tablo 21 üzerinde 19 ifadeye ait faktör analizi sonucunda oluşan beş boyut (faktör), bunlara ilişkin özdeğerler (Eigenvalue), boyutların varyansı açıklama oranları, faktörlere ait güvenilirlik analizi sonuçları, aritmetik ortalama, standart sapma değerleri, birikimli varyans oranları ile anket formundaki ifadelerin faktör yükleri gösterilmektedir.

Tablo 21: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarına İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

İfadeler	Sakinlik Arayışı	Deneyim Arayışı	Kişisel Gelişim	Dünyayı Tanıma	Bağımsız Seyahat Etme
Faktörler					
Zihinsel olarak rahatlamak	,826				
Sakin bir atmosferde bulunmak	,783				
Rekabetten/karmaşadan uzaklaşmak	,768				

Fiziksel olarak rahatlamak	,763				
Arkadaşlarımla iyi vakit geçirmek		,805			
Ailem ve arkadaşlarımla paylaşabileceğim deneyimler yaşamak		,802			
Heyecan yaşamak		,698			
Özel etkinliklere katılmak		,584			
Yeteneklerimi göstermek			,772		
Ziyaret ettiğim yerlere bir şekilde katkı sağlamak			,674		
Hayal gücümü kullanmak			,660		
Fiziksel yeteneklerimi kullanmak			,629		
Diğer kültürleri keşfetmek				,857	
Dünya hakkındaki bilgimi arttırmak				,815	
Yerel halktan insanlar ile etkileşime girmek				,674	
Seyahatimi kendi kendime organize etmek					,810
Daha önce gidilmemiş ücra yerlere gitmek					,720
Bağımsız ve açık görüşlü olmak					,639
Kendimi keşfetmek					,547
Özdeğer	3,129	2,609	2,383	2,354	2,247
Varyansı Açıklama Oranı (%)	16,471	13,733	12,542	12,392	11,827
Birikimli Varyans	16,471	30,203	42,745	55,137	66,964
Cronbach's Alpha (Her bir boyut için)	,896	,825	,748	,747	,753
Cronbach's Alpha (Ölçeğin Tamamı İçin)	,896				
Faktörlere ilişkin aritmetik ortalama değerleri	4,5318	4,2458	3,8676	4,5424	4,1663

Faktörlere ilişkin standart sapma değerleri	,61154	,73004	,78191	,56165	,70909
Toplam varyansı açıklama oranı	66,964				

Nicel verilerin güvenilirlik analizinde kullanılan en önemli ölçüt olan Cronbach Alpha değeri ,80 ile 1,00 arasında olan araştırmaların güvenilirliği yüksek olarak kabul edilmektedir (Kozak, 2017, s. 146). Tablo 21 üzerinde de görüldüğü gibi bu çalışmada kullanılan anket formunun, yapılan analiz sonucu Cronbach Alpha değeri ,896'dır. Faktör analizinde direct oblimin yöntemi seçilmiş ve her ifadeye ilişkin faktör yüklerinin 0,50 değerinin üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda Frig Yolu'nu yürüyen katılımcıların seyahat motivasyonlarının beş boyut (faktör) altında toplandığı tespit edilmiştir. Elde edilen bu beş faktörün toplam varyansı açıklama oranı yüzde 67'dir. Bu faktörler sakinlik arayışı, deneyim arayışı, kişisel gelişim, dünyayı tanıma ve bağımsız seyahat etmek olarak adlandırılmıştır.

Özdeğeri 3,129, varyansı açıklama oranı 16,471, aritmetik ortalaması 4,5318 ve standart sapma değeri 0,61154 olan dört ifadeli birinci faktör, Frig Yolunu yürüyen turistlerin genellikle sakin bir atmosferde bulunma isteği ve zihinsel olarak rahatlamaya yönelik ifadeleri içerdiğinden bu faktör, "Sakinlik Arayışı" olarak isimlendirilmiştir. "Sakinlik Arayışı" isimlendirmesi, literatürdeki diğer çalışmalarda (Paris ve Teye, 2010; Harman, 2012; Pazarbaşı, 2014) da benzer ifadeleri adlandırmak için kullanılmıştır.

Özdeğeri 2,609, varyansı açıklama oranı 13,733, aritmetik ortalaması 4,2458 ve standart sapma değeri 0,73004 olan dört ifadeli ikinci faktör, Frig Yolunu yürüyen turistlerin heyecan yaşamak, çevresindekiler ile paylaşabileceği deneyimler yaşamak gibi ifadeleri içermesinden dolayı "Deneyim Arayışı" olarak isimlendirilmiştir. Benzer şekilde "Deneyim Arayışı" isimlendirmesi, literatürdeki diğer çalışmalarda (Paris ve Teye, 2010; Harman, 2012; Pazarbaşı, 2014) da benzer ifadeleri adlandırmak için kullanılmıştır.

Özdeğeri 2,383, varyansı açıklama oranı 12,542, aritmetik ortalaması 3,8676 ve standart sapma değeri 0,78191 olan dört ifadeli üçüncü faktör, Frig Yolunu yürüyen turistlerin genellikle kişisel olarak yeteneklerini sergileme isteğine yönelik ifadeleri içerdiğinden bu faktör, "Kişisel Gelişim" olarak isimlendirilmiştir. Kişisel Gelişim

faktörünün isimlendirmesi literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Paris ve Teye (2010) bu faktör altında toplanan ifadeleri belirtmek için Kişisel/Sosyal Gelişim adlandırmasını; Harman (2012) Yetenekleri Gösterme adlandırmasını kullanmışlardır.

Özdeğeri 2,354, varyansı açıklama oranı 12,392, aritmetik ortalaması 4,5424 ve standart sapma değeri 0,56165 olan üç ifadeli dördüncü faktör, Frig Yolunu yürüyen turistlerin dünya hakkındaki bilgilerini arttırmaya yönelik ifadeleri içerdiğinden bu faktör, “Dünyayı Tanıma” olarak isimlendirilmiştir. Dünyayı Tanıma faktörünün isimlendirmesi literatürdeki diğer çalışmalarda (Paris ve Teye, 2010; Harman, 2012; Pazarbaşı, 2014) da benzer ifadeleri adlandırmak için kullanılmıştır.

Özdeğeri 2,247, varyansı açıklama oranı 11,827, aritmetik ortalaması 4,1663 ve standart sapma değeri 0,70909 olan dört ifadeli beşinci faktör, Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahatlerini planlarken ve gerçekleştirirken özgür olmayı arama isteğinden bu faktör, “Bağımsız Seyahat Etme” olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörün isimlendirmesi literatürdeki çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Paris ve Teye (2010) bu faktör altında toplanan ifadeleri belirtmek için Bağımsızlık; Pazarbaşı (2014) ise Bağımsız Seyahat Etme olarak adlandırmıştır.

2.8.7. KATILIMCILARIN SEYAHAT MOTİVASYONLARININ DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE BAĞLI OLARAK DEĞİŞİMİ

Bu bölümde Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının demografik özelliklerine bağlı olarak değişimleri t testi ve Tek Yön ANOVA testleri uygulanarak incelenmiştir. Gruplar arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için post-hoc testleri (çoklu karşılaştırma testleri) uygulanmıştır. Araştırmada post-hoc testlerinden varyansların homojen olduğu durumda eşit örneklem sayısı ilkesi gerektirmeyen Bonferroni testi; varyansların homojenliğinin ihlal edildiği durumlarda ise Tamhane's T2 testi kullanılmıştır.

2.8.7.1. Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Cinsiyete Bağlı Olarak Değişimi

Katılımcıların seyahat motivasyonlarının, araştırmanın hipotezine göre demografik özelliklerine göre farklılık göstermesi beklenmektedir. Bu doğrultuda yapılan testlerle hipotezler kabul veya reddedilecektir.

Tablo 22 üzerinde katılımcıların seyahat motivasyonlarının cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonuçlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 22: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

Faktör	Cinsiyet	n	Aritmetik Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	
Sakinlik Arayışı	Erkek	138	4,4801	,62276	,05301	
	Kadın	98	4,6046	,59087	,05969	
Deneyim	Erkek	138	4,1793	,68880	,05863	
	Kadın	98	4,3393	,77846	,07864	
Kişisel Gelişim	Erkek	138	3,7699	,79635	,06779	
	Kadın	98	4,0051	,74351	,07511	
Dünyayı Tanıma	Erkek	138	4,4420	,61630	,05246	
	Kadın	98	4,6837	,43965	,04441	
Bağımsız Seyahat Etme	Erkek	138	4,1359	,77077	,06561	
	Kadın	98	4,2092	,61310	,06193	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için t-Testi		
		F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (Çift Kuyruk)
Sakinlik Arayışı	Varyanslar eşit kabul edildi	,022	,881	1,546	234	,123
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			1,560	215,467	,120
Deneyim	Varyanslar eşit kabul edildi	1,931	,166	1,665	234	,097
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			1,631	192,676	,105

Kişisel Gelişim	Varyanslar eşit kabul edildi	,807	,370	2,297	234	,022
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			2,324	217,309	,021
Dünyayı Tanıma	Varyanslar eşit kabul edildi	12,916	,000	3,326	234	,001
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			3,516	233,992	,001
Bağımsız Seyahat Etme	Varyanslar eşit kabul edildi	5,585	,019	-,782	234	,435
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			-,813	230,947	,417

Tablo 22'ye göre, Frig Yolunu yürüyen turistlerin “dünyayı tanıma” motivasyonları katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=3,516$; $sd=234$; $p<0,05$). Aritmetik ortalamaları karşılaştırıldığında kadın katılımcıların ($\bar{x} = 4,6837$) “dünyayı tanıma” boyutunda erkek katılımcılara ($\bar{x}=4,4420$) göre motivasyonlarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle, Frig Yolunu yürüyen kadın turistler dünyayı tanıma boyutunda erkek turistlere göre daha isteklilerdir.

Tablo 22'ye göre, Frig Yolunu yürüyen turistlerin “kişisel gelişim” motivasyonları katılımcıların cinsiyetlerine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($t=2,297$; $sd=234$; $p<0,05$). Aritmetik ortalamaları karşılaştırıldığında kadın katılımcıların ($\bar{x}=4,0051$), “kişisel gelişim” boyutunda erkek katılımcılara ($\bar{x}=3,7699$) göre motivasyonlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

2.8.7.2. Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Medeni Durumuna Bağlı Olarak Değişimi

Katılımcıların seyahat motivasyonlarının medeni duruma göre istatistiksel olarak değişim gösterip göstermediği Tablo 23 üzerinde incelenmektedir.

Tablo 23: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Medeni Durumuna Göre t-Testi Sonuçları

Faktör	Cinsiyet	n	Aritmetik Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	
Sakinlik Arayışı	Bekar	133	4,5808	,57451	,04982	
	Evli	103	4,4684	,65368	,06441	
Deneyim	Bekar	133	4,2744	,74991	,06503	
	Evli	103	4,2087	,70546	,06951	
Kişisel Gelişim	Bekar	133	3,9041	,83128	,07208	
	Evli	103	3,8204	,71436	,07039	
Dünyayı Tanıma	Bekar	133	4,5539	,53793	,04664	
	Evli	103	4,5275	,59322	,05845	
Bağımsız Seyahat Etme	Bekar	133	4,2350	,67403	,05845	
	Evli	103	4,0777	,74593	,07350	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene Testi		Ortalamaların Eşitliği için t-Testi		
		F	Sig.	t	Serbestlik Derecesi	Sig. (Çift Kuyruk)
Sakinlik Arayışı	Varyanslar eşit kabul edildi	1,381	241	1,403	234	,162
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			1,380	204,097	,169
Deneyim	Varyanslar eşit kabul edildi	,007	,935	,685	234	,494
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			,690	225,307	,491
Kişisel Gelişim	Varyanslar eşit kabul edildi	2,772	,097	,815	234	,416
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			,831	231,433	,407
Dünyayı Tanıma	Varyanslar eşit kabul edildi	,623	,431	,357	234	,721
	Varyanslar eşit kabul edilmedi			,353	208,072	,725
Bağımsız Seyahat	Varyanslar eşit kabul edildi	,290	,591	1,697	234	,091

Etme	Varyanslar eşit kabul edilmedi			1,675	207,630	,095
-------------	--------------------------------	--	--	-------	---------	------

Tablo 23'e göre, Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları medeni durumlarına göre hiçbir boyutta istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p>0,05$).

2.8.7.3. Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Yaşa Bağlı Olarak Değişimi

Tablo 24 üzerinde katılımcıların seyahat motivasyonlarının, yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 24: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Yaşa Göre Değişimi

	Yaş	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Sakinlik Arayışı	18-25	9	4,7500	,35355	,11785
	26-35	55	4,6909	,46389	,06255
	36-44	63	4,5754	,49926	,06290
	45 ve üzeri	109	4,4083	,72142	,06910
	Toplam	236	4,5318	,61154	,03981
Deneyim	18-25	9	4,6944	,42898	,14299
	26-35	55	4,4545	,63116	,08511
	36-44	63	4,1468	,73867	,09306
	45 ve üzeri	109	4,1606	,76264	,07305
	Toplam	236	4,2458	,73004	,04752
Kişisel Gelişim	18-25	9	4,0556	,96645	,32215
	26-35	55	4,0273	,67301	,09075
	36-44	63	3,9167	,77771	,09798
	45 ve üzeri	109	3,7431	,80899	,07749
	Toplam	236	3,8676	,78191	,05090
Dünyayı Tanıma	18-25	9	4,5556	,55277	,18426
	26-35	55	4,6364	,45935	,06194
	36-44	63	4,5079	,55150	,06948
	45 ve üzeri	109	4,5138	,61452	,05886
	Toplam	236	4,5424	,56165	,03656

Bağımsız Seyahat Etme	18-25	9	4,6111	,51707	,17236	
	26-35	55	4,3773	,59875	,08074	
	36-44	63	4,1825	,61271	,07719	
	45 ve üzeri	109	4,0138	,78531	,07522	
	Toplam	236	4,1663	,70909	,04616	
		Levene Testi	sd1	sd2	Sig.	
Sakinlik Arayışı		5,102	3	232	,002	
Deneyim		1,735	3	232	,161	
Kişisel Gelişim		1,600	3	232	,190	
Dünyayı Tanıma		2,972	3	232	,033	
Bağımsız Seyahat Etme		1,177	3	232	,319	
		Karelerin Ortalaması	Sd	Aritmetik Ortalama Karesi	F	Sig.
Sakinlik Arayışı	Gruplar arası	3,604	3	1,201	3,307	,021
	Gruplar içi	84,282	232	,363		
	Toplam	87,887	235			
Deneyim	Gruplar arası	5,617	3	1,872	3,631	,014
	Gruplar içi	119,628	232	,516		
	Toplam	125,246	235			
Kişisel Gelişim	Gruplar arası	3,561	3	1,187	1,965	,120
	Gruplar içi	140,114	232	,604		
	Toplam	143,675	235			
Dünyayı Tanıma	Gruplar arası	,651	3	,217	,686	,562
	Gruplar içi	73,480	232	,317		
	Toplam	74,132	235			
Bağımsız Seyahat Etme	Gruplar arası	6,782	3	2,261	4,709	,003
	Gruplar içi	111,378	232	,480		
	Toplam	118,160	235			

Tablo 24 incelendiğinde, Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları yaş gruplarına göre “sakinlik arayışı” ve “bağımsız seyahat etme” boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir ($p < 0,05$).

Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($F=4,709$, $sd=3$; 232, $p < 0,05$). Tablo 25 üzerinde farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için post-hoc testlerinden

varyansların homojen olduğu durumlarda farkın kaynağını bulmada kullanılan Bonferroni testi yapıldı. Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının; 26-35 yaş arasındakiler ile 45 yaş ve üzeri olanların “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda birbirinden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamaları incelendiğinde 26-35 yaş arasındaki turistlerin ($\bar{x}=4,3773$) seyahat motivasyonlarının “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda 45 yaş ve üzeri olanlardan ($\bar{x}=4,0138$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları yaşa göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($F=3,307$, $sd=3$; 232 , $p<0,05$). Tablo 25’te, farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için post-hoc testlerinden varyansların homojen olmadığı durumlarda farkın kaynağını bulmada kullanılan Tamhane’s T2 testi yapılmıştır. Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının; 26-35 yaş arasındakiler ile 45 yaş ve üzeri olanların “Sakinlik Arayışı” boyutunda birbirinden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamaları incelendiğinde 26-35 yaş arasındaki turistlerin ($\bar{x}=4,6909$) seyahat motivasyonlarının “Sakinlik Arayışı” boyutunda 45 yaş ve üzeri olanlardan ($\bar{x}=4,4083$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 25: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Yaşa Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları

Yaş		
Bonferroni/Tamhane’s T2	Bağımsız Seyahat Etme	Sakinlik Arayışı
26-35 45 yaş ve üzeri	0,010	0,017
Etki Büyüklüğü		
	Bağımsız Seyahat Etme	Sakinlik Arayışı
Yaş	0,24	0,20

Tablo 25 üzerinde görüleceği üzere Bağımsız Seyahat Etme ve Sakinlik Arayışı boyutlarındaki farklılığın etki dereceleri istatistiksel olarak orta düzeydedir ($0,20<r<0,80$).

2.8.7.4. Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Gelir Duruma Bağlı Olarak Değişimi

Tablo 26 üzerinde Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının, gelir durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 26: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Gelir Durumuna Göre Değişimi

	Gelir Durumu	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Sakinlik Arayışı	1000 TL ve altı	10	4,7750	,39878	,12611
	1001-2000 TL	15	4,8000	,47434	,12247
	2001-3000 TL	38	4,5461	,69471	,11270
	3001-4000 TL	64	4,4219	,65446	,08181
	4001 TL ve üzeri	109	4,5321	,57745	,05531
	Toplam	236	4,5318	,61154	,03981
Deneyim	1000 TL ve altı	10	4,6500	,47434	,15000
	1001-2000 TL	15	4,6667	,50592	,13063
	2001-3000 TL	38	4,3684	,61988	,10056
	3001-4000 TL	64	4,2109	,70037	,08755
	4001 TL ve üzeri	109	4,1284	,79394	,07605
	Toplam	236	4,2458	,73004	,04752
Kişisel Gelişim	1000 TL ve altı	10	4,1750	,78218	,24735
	1001-2000 TL	15	4,1333	,80659	,20826
	2001-3000 TL	38	3,9539	,93515	,15170
	3001-4000 TL	64	3,7031	,80902	,10113
	4001 TL ve üzeri	109	3,8693	,69021	,06611
	Toplam	236	3,8676	,78191	,05090
Dünyayı Tanıma	1000 TL ve altı	10	4,7000	,36683	,11600
	1001-2000 TL	15	4,8667	,24560	,06341
	2001-3000 TL	38	4,5614	,54307	,08810
	3001-4000 TL	64	4,4323	,61915	,07739
	4001 TL ve üzeri	109	4,5413	,56435	,05406
	Toplam	236	4,5424	,56165	,03656
Bağımsız Seyahat Etme	1000 TL ve altı	10	4,4750	,46323	,14649
	1001-2000 TL	15	4,6500	,40970	,10579
	2001-3000 TL	38	4,2500	,71895	,11663

	3001-4000 TL	64	4,1211	,71269	,08909	
	4001 TL ve üzeri	109	4,0688	,72558	,06950	
	Toplam	236	4,1663	,70909	,04616	
		Levene Testi	sd1	sd2	Sig.	
	Sakinlik Arayışı	2,005	4	231	,095	
	Deneyim	1,890	4	231	,113	
	Kişisel Gelişim	2,781	4	231	,028	
	Dünyayı Tanıma	5,192	4	231	,001	
	Bağımsız Seyahat Etme	1,723	4	231	,146	
		Karelerin Ortalaması	Sd	Aritmetik Ortalama Karesi	F	Sig.
Sakinlik Arayışı	Gruplar arası	2,452	4	,613	1,657	,161
	Gruplar içi	85,435	231	,370		
	Toplam	87,887	235			
Deneyim	Gruplar arası	6,441	4	1,610	3,131	,016
	Gruplar içi	118,805	231	,514		
	Toplam	125,246	235			
Kişisel Gelişim	Gruplar arası	4,019	4	1,005	1,662	,160
	Gruplar içi	139,655	231	,605		
	Toplam	143,675	235			
Dünyayı Tanıma	Gruplar arası	2,615	4	,654	2,112	,080
	Gruplar içi	71,516	231	,310		
	Toplam	74,132	235			
Bağımsız Seyahat Etme	Gruplar arası	5,895	4	1,474	3,033	,018
	Gruplar içi	112,264	231	,486		
	Toplam	118,160	235			

Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları gelir durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($F=3,033$, $sd=4$; 231, $p<0,05$). Tablo 27 üzerinde farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için post-hoc testlerinden varyansların homojen olduğu durumlarda farkın kaynağını bulmada kullanılan Bonferroni testi yapıldı. Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının; gelir durumu 1001-2000 TL arasındakiler ile 4001 TL ve üzeri olanların “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda birbirinden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamaları incelendiğinde gelir

durumu 1001-2000 TL arasındaki turistlerin ($\bar{x}=4,6500$) seyahat motivasyonlarının “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda 4001 ve üzeri geliri olanlardan ($\bar{x}=4,0688$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 27: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Gelir Durumuna Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları

Gelir Durumu	
Bonferroni	Bağımsız Seyahat Etme
1001-2000 TL 4001 TL ve üzeri	0,027
Etki Büyüklüğü	
	Bağımsız Seyahat Etme
Gelir Durumu	0,22

Tablo 27 üzerinde görüleceği üzere Bağımsız Seyahat Etme boyutundaki farklılığın etki derecesi istatistiksel olarak orta düzeydedir ($0,20 < r < 0,80$).

2.8.7.5. Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Mesleklerine Bağlı Olarak Değişimi

Tablo 28 üzerinde Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının, mesleklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 28: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Mesleklerine Göre Değişimi

	Meslek	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Sakinlik Arayışı	Öğrenci	17	4,7647	,42821	,10386
	Emekli	41	4,3476	,70904	,11073
	Özel sektör çalışanı	103	4,5388	,58238	,05738
	Kamu sektörü çalışanı	56	4,6518	,49927	,06672
	Çalışmıyor	10	4,4500	,55025	,17401
	Serbest meslek	9	4,1944	1,09529	,36510
	Toplam	236	4,5318	,61154	,03981
Deneyim	Öğrenci	17	4,5588	,75792	,18382

	Emekli	41	4,1402	,65919	,10295	
	Özel sektör çalışanı	103	4,1990	,74620	,07353	
	Kamu sektörü çalışanı	56	4,4107	,56494	,07549	
	Çalışmıyor	10	4,0500	,88819	,28087	
	Serbest meslek	9	3,8611	1,20618	,40206	
	Toplam	236	4,2458	,73004	,04752	
Kişisel Gelişim	Öğrenci	17	4,1029	,81996	,19887	
	Emekli	41	3,5366	,77371	,12083	
	Özel sektör çalışanı	103	3,7791	,77673	,07653	
	Kamu sektörü çalışanı	56	4,1563	,61156	,08172	
	Çalışmıyor	10	4,1750	,87440	,27651	
	Serbest meslek	9	3,8056	1,00606	,33535	
	Toplam	236	3,8676	,78191	,05090	
Dünyayı Tanıma	Öğrenci	17	4,6275	,45464	,11027	
	Emekli	41	4,4309	,55400	,08652	
	Özel sektör çalışanı	103	4,4531	,60832	,05994	
	Kamu sektörü çalışanı	56	4,7143	,49412	,06603	
	Çalışmıyor	10	4,6667	,38490	,12172	
	Serbest meslek	9	4,7037	,56383	,18794	
	Toplam	236	4,5424	,56165	,03656	
Bağımsız Seyahat Etme	Öğrenci	17	4,5000	,51539	,12500	
	Emekli	41	3,9451	,81108	,12667	
	Özel sektör çalışanı	103	4,1578	,68150	,06715	
	Kamu sektörü çalışanı	56	4,2902	,53039	,07088	
	Çalışmıyor	10	4,2500	,84163	,26615	
	Serbest meslek	9	3,7778	1,23392	,41131	
	Toplam	236	4,1663	,70909	,04616	
		Levene Testi	sd1	sd2	Sig.	
Sakinlik Arayışı		3,213	5	230	,008	
Deneyim		2,881	5	230	,015	
Kişisel Gelişim		1,235	5	230	,293	
Dünyayı Tanıma		2,291	5	230	,047	
Bağımsız Seyahat Etme		4,373	5	230	,001	
		Karelerin Ortalaması	Sd	Aritmetik Ortalama Karesi	F	Sig.
Sakinlik Arayışı	Gruplar arası	4,216	5	,843	2,318	,044

	Gruplar içi	83,670	230	,364		
	Toplam	87,887	235			
Deneyim	Gruplar arası	5,586	5	1,117	2,147	,061
	Gruplar içi	119,660	230	,520		
	Toplam	125,246	235			
Kişisel Gelişim	Gruplar arası	11,886	5	2,377	4,149	,001
	Gruplar içi	131,789	230	,573		
	Toplam	143,675	235			
Dünyayı Tanıma	Gruplar arası	3,498	5	,700	2,278	,048
	Gruplar içi	70,634	230	,307		
	Toplam	74,132	235			
Bağımsız Seyahat Etme	Gruplar arası	6,194	5	1,239	2,545	,029
	Gruplar içi	111,965	230	,487		
	Toplam	118,160	235			

Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları mesleklerine göre Sakinlik Arayışı ($F=2,318$, $sd=5$; 230, $p<0,05$), Kişisel Gelişim ($F=4,149$, $sd=5$; 230, $p<0,05$), Dünyayı Tanıma ($F=2,278$, $sd=5$; 230, $p<0,05$), ve Bağımsız Seyahat Etme ($F=2,545$, $sd=5$; 230, $p<0,05$), boyutlarında istatistiksel olarak farklılık göstermektedir. Tablo 29 üzerinde farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için post-hoc testlerinden varyansların homojen olduğu durumlarda farkın kaynağını bulmada kullanılan Bonferroni testi yapılmıştır. Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının; meslekleri göz önüne alındığında kamu çalışanlarının emekli ve özel sektör çalışanlarından “Kişisel Gelişim” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamaları incelendiğinde kamu sektörü çalışanlarının ($\bar{x}=4,1563$) seyahat motivasyonlarının “Kişisel Gelişim” boyutunda emekli ($\bar{x}=3,5366$) ve özel sektör çalışanlarından ($\bar{x}=3,7791$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 29 üzerinde farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için post-hoc testlerinden varyansların homojen olmadığı durumlarda farkın kaynağını bulmada kullanılan Tamhane’s T2 testi yapılmıştır. Frig Yolunu yürüyen turistlerin

seyahat motivasyonlarının; meslekleri göz önüne alındığında öğrenciler ile emeklilerin “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamaları incelendiğinde öğrencilerin ($\bar{x}=4,500$) seyahat motivasyonlarının “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda emekli katılımcılardan ($\bar{x}=3,9451$) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Sakinlik Arayışı ve Dünyayı Tanıma boyutlarındaki farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için yapılan post-hoc testlerinde gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde olmadığı görülmüştür.

Tablo 29: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Mesleklerine Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları

Meslek		
Bonferroni/Tamhane’s T2	Kişisel Gelişim	Bağımsız Seyahat Etme
Kamu Sektörü Çalışanı Özel Sektör Çalışanı	0,045	-
Kamu Sektörü Çalışanı Emekli	0,001	-
Öğrenci Emekli	-	0,046
Etki Büyüklüğü		
	Kişisel Gelişim	Bağımsız Seyahat Etme
Meslek	0,29	0,23

Tablo 29 üzerinde görüleceği üzere Gelişim ve Bağımsız Seyahat Etme boyutlarındaki farklılığın etki dereceleri istatistiksel olarak orta düzeydedir ($0,20 < r < 0,80$).

2.8.7.6. Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Eğitim Düzeylerine Bağlı Olarak Değişimi

Tablo 30 üzerinde Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının, eğitim düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 30: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Eğitim Düzeylerine Göre Değişimi

	Eğitim Düzeyi	n	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Standart Hata
Sakinlik Arayışı	Lise	19	4,7632	,49633	,11387
	Önlisans-Lisans	139	4,5378	,58816	,04989
	Lisansüstü	78	4,4647	,66782	,07562
	Toplam	236	4,5318	,61154	,03981
Deneyim	Lise	19	4,6447	,56098	,12870
	Önlisans-Lisans	139	4,2626	,67856	,05755
	Lisansüstü	78	4,1186	,81953	,09279
	Toplam	236	4,2458	,73004	,04752
Kişisel Gelişim	Lise	19	3,9211	,86624	,19873
	Önlisans-Lisans	139	3,8273	,78589	,06666
	Lisansüstü	78	3,9263	,75926	,08597
	Toplam	236	3,8676	,78191	,05090
Dünyayı Tanıma	Lise	19	4,6667	,59835	,13727
	Önlisans-Lisans	139	4,5372	,54803	,04648
	Lisansüstü	78	4,5214	,58007	,06568
	Toplam	236	4,5424	,56165	,03656
Bağımsız Seyahat Etme	Lise	19	4,2105	,83026	,19047
	Önlisans-Lisans	139	4,1835	,69586	,05902
	Lisansüstü	78	4,1250	,70911	,08029
	Toplam	236	4,1663	,70909	,04616
		Levene Testi	sd1	sd2	Sig.
Sakinlik Arayışı		1,203	2	233	,302
Deneyim		2,584	2	233	,078
Kişisel Gelişim		,815	2	233	,444
Dünyayı Tanıma		,067	2	233	,935
Bağımsız Seyahat Etme		,259	2	233	,772

		Karelerin Ortalaması	Sd	Aritmetik Ortalama Karesi	F	Sig.
Sakinlik Arayışı	Gruplar arası	1,373	2	,686	1,848	,160
	Gruplar içi	86,514	233	,371		
	Toplam	87,887	235			
Deneyim	Gruplar arası	4,325	2	2,163	4,167	,017
	Gruplar içi	120,920	233	,519		
	Toplam	125,246	235			
Kişisel Gelişim	Gruplar arası	,548	2	,274	,446	,641
	Gruplar içi	143,126	233	,614		
	Toplam	143,675	235			
Dünyayı Tanıma	Gruplar arası	,332	2	,166	,524	,593
	Gruplar içi	73,800	233	,317		
	Toplam	74,132	235			
Bağımsız Seyahat Etme	Gruplar arası	,211	2	,106	,209	,812
	Gruplar içi	117,949	233	,506		
	Toplam	118,160	235			

Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları eğitim düzeylerine göre Deneyim boyutunda anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir (F=4,167, sd=2; 233, p<0,05). Tablo 31 üzerinde farkın hangi grup ya da gruplardan kaynaklandığını bulmak için post-hoc testlerinden varyansların homojen olduğu durumlarda farkın kaynağını bulmada kullanılan Bonferroni testi yapılmıştır. Frig Yolunu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının; eğitim düzeylerine göre lise mezunu ile lisansüstü mezunlarının “Deneyim” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Aritmetik ortalamaları incelendiğinde lise mezunu katılımcıların (\bar{x} =4,6447) seyahat motivasyonlarının “Deneyim” boyutunda lisansüstü katılımcılardan (\bar{x} =4,1186) daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 31: Katılımcıların Seyahat Motivasyonlarının Eğitim Düzeylerine Göre Değişimine İlişkin Farklılığın Kaynağını Belirlemeye Dönük Test Sonuçları

Eğitim Düzeyi	
Bonferroni	Deneyim
Lise Mezunu Lisansüstü	0,14
Etki Büyüklüğü	
	Deneyim
Eğitim Düzeyi	0,19

Tablo 31 üzerinde görüleceği üzere Deneyim boyutundaki farklılığın etki derecesi istatistiksel olarak düşük düzeydedir ($r < 0,20$).

TARTIŞMA

Çalışmanın tartışma bölümünde araştırmanın bulguları araştırma soruları ve hipotezleri kapsamında, literatürdeki ilgili araştırmalarla benzerlik ve/veya zıtlıkları bakımından ilişkilendirilerek değerlendirilecektir. Bu kapsamda araştırma soruları ve hipotezler tek tek ele alınarak tartışılacaktır.

Araştırmada “Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin demografik özellikleri nelerdir?” sorusu sorulmuştur. Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin demografik özelliklerine yönelik elde edilen bulgular ışığında turistlerin kadın-erkek ve evli-bekar oranlarının birbirine yakın (%41,5 Kadın, %58,5 Erkek; %56,4 Bekar, %43,6), eğitim düzeylerinin yüksek (%58,9 Önlisans ve Lisans, %33,1 Lisansüstü), yaşlarının ise ağırlıklı olarak orta yaşın üzerinde (%46,2’si 45 yaş ve üzeri, %26,7’si 36-44 yaş yaş aralığında), gelir durumunun yüksek (%46,2’si 4001 TL ve üzeri, %27’si 3001-4000 TL arasında gelire sahip) ve meslek grupları arasında ise en çok özel sektör çalışanı (%43,6) ile kamu sektörü çalışanının (%23,7) olduğu görülmüştür. Elde edilen sonuçlar arasında 45 yaş üzeri yaş grubunda yer alan turistlerin (%46,2) gelir durumlarının aynı orana (%46,2) sahip olması Frig Yolu’nu yürüyen 45 ve üzeri yaş grubundakilerin nispeten yüksek gelir düzeyine (4000 TL ve üzeri) sahip olduğunu yansıtmaktadır.

Türkiye’de bulunan bir diğer önemli kültür rotası olan Likya Yolu’nu ele alan çalışmada, Likya Yolu’nu yürüyen turistlerin demografik özelliklerinin çalışmanın katılımcıları ile birtakım benzerlikler taşıdığı görülmüştür (Pazarbaşı, 2014). Likya Yolu’nu yürüyen turistlerin cinsiyet ve medeni durumlarının dağılımı birbirine yakın, ağırlıklı olarak orta yaşlı (%43,5’i 46 yaş ve üzeri) geçkin turistlerden oluştuğu, eğitim ve gelir düzeyi yüksek turistler olduğu görülmektedir (Pazarbaşı, 2014). Araştırmamızın sonuçları ile Likya Yolu’nu ele alan çalışmanın sonuçları göz önüne alındığında Türkiye’de kültür rotalarını yürüyen turistlerin demografik özellikleri belirlenebilir. Buna göre Türkiye’de kültür rotalarını yürüyen turistlerin, cinsiyet ve medeni durumlarının dağılımı bakımından birbirine yakın, genellikle orta yaş (45 yaş ve üzeri) grubunda, eğitim ve gelir düzeyi yüksek turist profiline sahip olduğu söylenebilir.

Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat alışkanlıklarını ortaya çıkarmayı amaçladığımız çalışmada, katılımcıların kendilerini tanımlama şekilleri, Türkiye’de bulunan diğer kültür rotalarını yürüme durumu, yürüyüşlere çıkılan kişiler, Frig Yolu

yürüyüşü boyunca tercih edilen konaklama türleri, konaklama süreleri, dahil olunan etkinlikler, Frig Yolu hakkında bilgi kaynakları ve tercih edilen ulaşım araçlarına yönelik önemli bulgular elde edilmiştir. Buna göre Frig Yolu'nu yürüyen turistler kendilerini daha çok gezgin olarak (%50'si gezgin, %36'sı sırtçantalı olarak) tanımlamakta, ağırlıklı olarak Türkiye'deki diğer kültür rotalarını yürümüş (%62,7), yürüyüşlere genellikle arkadaşlarıyla (%70) çıkan, yürüyüşleri boyunca en az 1-2 gün (%53) ve ağırlıklı olarak çadır-kamp (%61,4) şeklinde konaklayan, ulaşım aracı olarak en çok toplu taşımayı (%40) tercih eden ve Frig Yolu yürüyüşleri süresince en çok doğa yürüyüşü ve tarihi yerleri ziyaret etmek gibi etkinliklere katılan bir turist profili oluşturdukları görülmüştür. Çalışma kapsamında Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarından en çok Likya Yolu'nu ve Karia Yolu'nu yürüdükleri ortaya çıkmıştır. Frig Yolu hakkında başvuru bilgi kaynakları arasında ise yakın çevre ve internetin büyük etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Frig Yolu diğer kültür rotalarına nazaran yeni sayabileceğimiz bir rota olmasına karşın Frig Yolu'nu yürüyen turistler açısından çok büyük oranda beklentileri karşıladığı (%95,3 oranında Evet yanıtı verilmiştir) görülmüştür. Benzer şekilde Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin *Bu rotayı tekrar yürümek ister misiniz?* sorusuna %92,4 oranında Evet yanıtı verilmiştir. *Frig Yolu'nu başkalarına tavsiye eder misiniz?* sorusuna ise %98,3 oranında Evet yanıtı verilmiştir. Bu sonuçlar, Frig Yolu'nun Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarını da yürümüş turistler tarafından yürünmüş olmasına rağmen yüksek memnuniyet oranına sahip olması bakımından ilgi çekicidir. Frig Yolu'nun, 506 km'lik güzergahı üzerinde Gordion Antik Kenti ve Dağlık Frigya Bölgesi gibi UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde bulunan miras alanlarından geçmesi, volkanik yapıya sahip Türkmen Dağı'nın çevrelediği doğal güzelliklere ve patlaması sonucu ortaya çıkan ilginç jeolojik oluşumların bulunması, antik döneme damgasını vurmuş ve günümüze kadar çeşitli efsaneleri ve devasa anıtlarıyla ulaşan Friglerin mirasını barındırması bakımından rotayı yürüyen turistlerin memnuniyetlerini karşıladığı söylenebilir.

Çalışma kapsamında Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının beş boyutta ele alınabileceği tespit edilmiştir. Bu boyutlar literatürdeki çalışmalardan (Paris ve Teye, 2010; Harman, 2012; Pazarbaşı, 2014) faydalanılarak; sakinlik arayışı,

deneyim arayışı, kişisel gelişim, dünyayı tanıma ve bağımsız seyahat etme olarak adlandırılmıştır. Likya Yolu'nu ele alan çalışmada Likya Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının, çalışmamıza benzer şekilde beş boyutta ele alındığı görülmektedir. Bu boyutlar ise sosyalleşme ve kendini gerçekleştirme, bağımsız seyahat etme, dünyayı tanıma, deneyim arayışı ve sakinlik arayışı olarak adlandırılmıştır (Pazarbaşı, 2014).

Bu tez çalışmasında *Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat alışkanlıklarının demografik özelliklere göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir* hipotezi test edilmiştir. Buna göre oluşturulan alt hipotezlerin test sonuçları aşağıdaki gibidir.

H_{1a}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarından “dünyayı tanıma” boyutu katılımcıların cinsiyetine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Buna göre kadın katılımcıların “diğer kültürleri keşfetmek, dünya hakkındaki bilgimi arttırmak ve yerel halktan insanlar ile etkileşime girmek” ifadelerinin yer aldığı “dünyayı tanıma” boyutunda erkek katılımcılara oranla seyahat motivasyonlarının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Literatürde yer alan Likya Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarını belirlemeyi amaçlayan araştırma (Pazarbaşı, 2014) ile karşılaştırıldığında, bu araştırmadan farklı olarak ilgili araştırmada seyahat motivasyonlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır.

H_{1b}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, medeni durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının medeni duruma göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Benzer sonuç Likya Yolu'nu ele alan çalışmada da ortaya çıkmıştır (Pazarbaşı, 2014).

H_{1c}: Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, yaşa göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının yaşlarına göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına göre “sakinlik arayışı” ve “bağımsız seyahat etme” boyutlarında istatistiksel

olarak anlamlı bir farklılık ortaya çıkmıştır. Buna göre 26-35 yaş arasındakiler ile 45 yaş ve üzeri olanların “Sakinlik Arayışı” ve “Bağımsız Seyahat Etme” boyutlarında birbirinden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu ve 26-35 yaş arasındaki turistlerin seyahat motivasyonlarının 45 yaş ve üzeri olanlardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Literatürde yer alan benzer çalışmada (Pazarbaşı, 2014), Likya Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Buna göre ilgili çalışmada (Pazarbaşı, 2014), katılımcılardan 30-45 yaş arasındakilerin 46 yaş ve üzerinelere göre sosyalleşme ve kendini gerçekleştirme boyutunda; 30-45 yaş arasındakilerin yine 46 yaş ve üzerinelere göre bağımsız seyahat etme boyutunda ve son olarak yine 30-45 yaş arasındakilerin 46 yaş ve üzerinelere göre sakinlik arayışı boyutunda daha istekli oldukları ortaya çıkmıştır.

H_{1d}: Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının, gelir durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına göre gelir durumu 1001-2000 TL arasındakiler ile 4001 TL ve üzeri olanların “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda birbirinden istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Buna göre gelir durumu 1001-2000 TL arasındaki turistlerin seyahat motivasyonlarının, “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda 4001 ve üzeri gelire sahip turistlerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

H_{1e}: Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, mesleklerine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının, mesleklerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına göre katılımcıların seyahat motivasyonlarının mesleklerine göre “Sakinlik Arayışı”, “Kişisel Gelişim”, “Dünyayı Tanıma”, ve “Bağımsız Seyahat Etme” boyutlarında farklılık göstermektedir. Buna göre meslekleri göz önüne alındığında kamu çalışanlarının emekli ve özel sektör çalışanlarından “Kişisel Gelişim” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu ve kamu çalışanlarının seyahat motivasyonlarının emekli ve özel sektör çalışanlarından daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bir diğer boyut olan “Bağımsız Seyahat Etme” boyutunda öğrenciler ile

emeklilerin seyahat motivasyonlarının istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu ve öğrencilerin seyahat motivasyonlarının emekli katılımcılardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer iki boyutta ise (Sakinlik Arayışı ve Dünyayı Tanıma) gruplar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde olmadığı görülmüştür.

H_{1f}: Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının, eğitim düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan Tek Yön ANOVA testi sonuçlarına göre turistlerin seyahat motivasyonlarının eğitim düzeylerine göre lise mezunu ile lisansüstü mezunlarının “Deneyim” boyutunda istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmektedir. Buna göre incelendiğinde lise mezunu katılımcıların seyahat motivasyonlarının “Deneyim” boyutunda lisansüstü katılımcılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Literatürde yer alan benzer çalışmada (Pazarbaşı, 2014), katılımcıların eğitim düzeylerindeki farklılıklar, sosyalleşme ve kendini gerçekleştirme boyutunda istatistikler olarak anlamlı bir farklılık göstermiştir.

Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonlarının demografik özelliklerine bağlı olarak değişimine ilişkin geliştirilen hipotezlerin test sonuçları Tablo 32 üzerinde verilmiştir.

Tablo 32: Araştırmanın Hipotez ve Alt Hipotezlerinin Kabul/Ret Durumu

Hipotez-Alt Hipotez	Kabul	Ret
Hipotez 1: Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir.	X	
H _{1a} : Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, cinsiyete göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.	X	
H _{1b} : Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, medeni durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.		X
H _{1c} : Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, yaşa göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.	X	

H _{1d} : Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.	X	
H _{1e} : Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, mesleklerine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.	X	
H _{1f} : Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.	X	

Tablo 32'ye göre araştırmamızın ana hipotezi olan *Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, demografik özelliklerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir* hipotezi kabul edilmiştir. Bununla birlikte alt hipotezler incelendiğinde Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, turistlerin cinsiyeti, yaşı, gelir durumu, meslekleri ve eğitimi düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermektedir. Son olarak Frig Yolu'nu yürüyen turistlerin seyahat motivasyonları, medeni durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar göstermemektedir ve araştırmamızın ilgili alt hipotezi kabul edilmemiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kültür rotası kavramı, yıllar içerisinde miras alanlarına yönelik değişen koruma anlayışının bir çeşit tezahürüdür. Sadece obje odaklı, anıtsal özellik gösteren yapıların korunması anlayışı değişerek insan eliyle inşa edilmiş, geçmişin izlerini yansıtan alanların ve doğa ile insanın yarattığı kültürel eserlerin de korunması gerektiği yönünde bir anlayış gelişmiştir (Aksoy ve Enlil, 2013). Kültür rotaları ise tam bu noktada, ülkelerin farklı miras alanlarındaki doğal ve kültürel varlıklarına yönelik olarak ortak bir tema altında, tek bir ağ aracılığıyla ve bütüncül bir yaklaşımla sürdürülebilir koruma sağlamak ve tanıtımını ve gelişimini ise turizme kazandırarak gerçekleştirmek amacıyla tercih edilen en işlevsel uygulamalardan birisidir. İlk olarak Avrupa Konseyi tarafından uygulanan Avrupa Kültürel Rotalar Programı ile ortaya çıktığı 1987 yılından itibaren kültür rotaları, “gerek ulusal ve uluslararası ortamlarda gerekse yazında yapılan çok sayıda çalışma ve araştırmaya konu olmuştur” (Durusoy, 2016, s. 24).

Çalışmamızın konusunu oluşturan Türkiye’deki önemli kültür rotalarından biri olan Frig Yolu, 506 km’lik uzunluğu sahip, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi’nde yer alan Gordion ve Dağlık Frigya Bölgesi olarak adlandırılan kültürel miras alanlarından geçen önemli bir yürüyüş ve bisiklet yoludur. Bu kültür rotasını her yıl özellikle doğa yürüyüşü yapan özel ilgi turistleri ziyaret etmektedir. Frig Yolu’nu yürüyenlerin seyahat motivasyonlarının bilinmesi birçok yönden önem taşımaktadır. Turist motivasyonu, turistin karar alma süreçlerinin başlangıç noktasını oluşturur ve turist davranışlarının anlaşılmasında önemli bir adımdır (Caber ve Albayrak, 2016, s. 75). Turist davranışlarını bilmek ise öncelikle turisti, karar merciindeki kamu sektörünü ve ilgili sektörlerdeki iş dünyasını ilgilendirmektedir (Pearce, 2005, s. 6). İnsanları turizm olayına dahil eden davranışları anlamının turizm ile ilgili kesimlere getireceği avantajlar arasında yeni turistik pazar fırsatlarını değerlendirme, turistik pazar bölümlerini seçme, turizm pazarlama stratejilerinin ve taktiklerinin etkinliğini artırma, turistik tüketicileri koruma, turistik tüketiciler için iyi bir kamu politikası geliştirme ve yerli-turist ilişkilerini dengeleme yer almaktadır (Rızaoğlu, 2003).

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular ışığında Frig Yolu’nu yürüyen turistlerin demografik özellikleri ve seyahat alışkanlıkları belirlenmiş, genel memnuniyet düzeyleri ve davranışsal niyetleri tespit edilmiş ve son olarak turistlerin

seyahat motivasyonları farklı boyutlar altında ele alınmıştır. Bu kapsamda Frig Yolu'nun doğa ve kültür turizmi odaklı kullanımı ve bir kültür rotası olarak değerlendirilmesine yönelik birtakım öneriler geliştirilmiştir.

Frig Yolu'nun doğa ve kültür turizmi odaklı turistik kullanımlarının geliştirilmesi için getirilen öneriler şu şekilde sıralanmıştır:

1. Frig Yolu, İç Anadolu ve Ege Bölgesi'nin kesişme noktasında yer almakta ve güzergah olarak daha çok kırsal alanlardan geçmektedir. Yoğun orman örtüsü, volkanik tüf yapısından dolayı meydana gelen ilginç ve nadir görülen jeolojik oluşumlar ve önemli arkeolojik eserlerin bir arada bulunduğu alanlar Frig Yolu'nu ayrıcalıklı kılmaktadır. Frig Yolu'nun geçtiği güzergah üzerindeki yerleşim alanlarında yaşayan yöre halkı, alanda köylüler ile yapılan görüşmeler sonucunda da anlaşıldığı üzere, bu kültür rotasının farkında ve son yıllarda birçok sırtçantalı kimselerin köylerinden geçtiğini, onlarla iletişim kurduklarını ifade etmektedir. Bir bölgenin turizm açısından gelişebilmesi için her zaman vurgulanan önceliklerden biri olan yerel halk-turist ilişkisi ve bu ilişkinin olumlu yönden geliştirilmesi, Frig Yolu için de geçerlidir. Şahin Güçhan, Bilgin Altınöz ve Ataöv (2017, s. 13) tarafından da vurgulandığı gibi, “insanların kendi yaşam koşulları ve refah düzeyleri yükselmeden çevrelerindeki kültürel kaynaklar konusunda bilinçli olmaları, onlara değer vermeleri ve korunmaları için maddi-manevi destek sağlamaları mümkün değildir.” Bu açıdan ele alındığında yerel halka yönelik olarak turizm bilinci oluşturacak eğitimlerin verilmesi, bölgede altyapı ve üst yapı alanında eksikliklerin tamamlanması, yerelde kalkınmayı sağlayacak ekonomik anlamda gelir getirici faaliyetlerin teşvik edilmesi, kadın iş gücünün ön plana çıkarılması ve bölgede genç nüfusun desteklenerek açılacak olan küçük ölçekli turistik işletmelere yönlendirilmesi yerelde olası turist-yerel halk çatışmasını önleyecek ve ileride seçkin bir destinasyon durumuna geldiğinde bölge turizminin sürdürülebilirliğini sağlayacaktır.
2. Frig Yolu'nun içinden geçtiği 44 köy, 6 mahalle ve 5 beldede yaşayan yöre halkının teşvik edilerek kırsalda turizmin geliştirilmesi için turistik ev pansiyonculuğunun yaygınlaştırılması gerekmektedir. “Sürdürülebilir bir

kültür rotasının en önemli amaçlarından biri bölge kırsal halkına gelir sağlamak olduğundan, konaklama vb hizmetler konusunda kendilerine devamlı destek sağlanmalıdır” (Eryurt ve Clow, 2016, s. 64). Kültür rotalarını yürüten turistlerin önem verdiği konulardan biri de konaklama imkanının bulunmasıdır. Doğa yürüyüşçülerinin genellikle aile pansiyonlarında, küçük ölçekli butik otellerde veya kamplarda konaklamayı tercih ettikleri bilinmektedir (Eryurt ve Clow, 2016, s. 77). Benzer şekilde Frig Yolu’nu yürüten turistlerin de bu araştırmanın sonuçlarında görüldüğü gibi kamp-çadır, pansiyon ve/veya köy odası gibi konaklama türlerini tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle konaklama imkanlarının artırılması Frig Yolu’na olan talebi arttıracak ve yerelde istihdamı sağlayacaktır.

3. Frig Yolu üzerindeki kırsal bölgelerde geleneksel gastronomik ve el yapımı ürünlerin satışının gerçekleştirildiği alanların bulunması, yöre halkının ürettiği gıda ve eşyaların pazarlanması ile yerelde ekonomik bir canlılık meydana gelecektir.
4. Frig Yolu ile ilgili basılı kaynakların çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda tanıtım broşürü ve tanıtım afişleri gibi Türkçe ve çeşitli yabancı dillerde basılı kaynakların geliştirilmesinin yanı sıra Frig Yolu’nun tüm parkurlarının doğal ve kültürel varlıkları ile yansıtılacağı üç boyutlu canlandırmaların yer alacağı bir uygulama ve/veya web sitesinin geliştirilmesi tanıtım açısından etkili olacaktır. Basılı kaynakların özellikle rotanın geçtiği illerdeki üniversitelere dağıtımının yapılması rotanın tanıtımını sağlamasının yanı sıra hem üniversite öğrencilerinin hem de öğretim elemanlarının dikkatini çekecektir.
5. Frig Yolu’nun geçtiği bölgelerde haşhaş ve lavanta gibi bitkilerin yetiştirildiği alanların botanik turizmi kapsamında değerlendirilmesi ile birlikte Frig Yolu özellikle doğa-eko turizm faaliyetine katılan özel ilgi turistlerini kendine çekecektir. Dolayısıyla yurt içi ve yurt dışı bağlantılı tur operatörleri ile bağlantı kurulması, bölgenin endemik ve zengin bitki çeşitliliğinin ilgililere aktarılması bölgenin tanıtımını önemli ölçüde arttıracaktır.

6. Frig Yolu'nun geçtiği bölgelerde, bölge halkında turizm bilinci uyandırmak ve eski eser sevgisini kazandırmak amacıyla katılımı yüksek, alanında uzman kişilerce verilen turizm odaklı eğitim programları etkinliklerinin düzenlenmesi kültürel miras alanlarının korunması ve tanıtılmasında etkili olacaktır.
7. Frig Yolu'nu yürüyenlere yönelik en önemli güvenlik tehdidi sayılan köpeklerin başıboş bırakılması ve saldırgan tavırlar sergilemeleri, rotayı yürüyenlerin memnuniyetlerini ve tekrar ziyaret etmelerini etkilemektedir. Bu noktada kırsal bölgede yaşayan kimseler ile bu konunun konuşulması ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.
8. Frig Yolu'nun geçtiği güzergah üzerinde özellikle I. derece arkeolojik sit alanı sayısı yüksektir. Arkeolojik sit alanlarında bölgenin kültürel miras değerini konu alan belgesel film ve sergi alanlarının yer aldığı tanıtım merkezlerinin kurulması gelen turistlerin daha kalıcı bilgi edinmelerini ve gezilerini bu farkındalık ile sürdürmelerini sağlayacaktır.
9. Frig Yolu'nun geçtiği güzergah üzerinde özellikle Yazılıkaya-Midas Kenti, Ayazini Ören Yeri, Pessinus Antik Kenti, Fındık Vadisi gibi belirli noktalarda uluslararası resim, heykel ve/veya müzik festivalleri düzenlenerek hem yurtiçinde hem de uluslararası düzeyde Frig Yolu'nun tanıtımı sağlanabilir. Özellikle Frig kültürünü yansıtan ve Frig icadı sayılan Panflüt yarışmaları, Frig dönemi anıtları veya ana tanrıça Matar'ı betimleyen heykellerin sergilendiği yarışmalar tanıtımda kalıcı bir etki bırakacaktır.
10. Frig Yolu'nun ulusal ve uluslararası düzeyde turistleri hedef alan tanıtım ve pazarlama faaliyetleri, rotanın bilinirliğini arttıracaktır. Bu kapsamda ulusal düzeyde, Türkiye'deki Kültür Rotaları Derneği ile kamu otoritelerinin bir araya gelerek işbirliği halinde çeşitli tanıtım etkinlikleri düzenlenebilir. Uluslararası tur operatörlerine yönelik bilgilendirici ve teşvik edici tanıtımlar yapılabilir. Uluslararası düzeyde gezginlerin medya kanalı sayılan Lonely Planet dergisi ve internet sitesi aracılığıyla Frig Yolu'nun tanıtımı yapılabilir.

11. Frig Yolu'nun geçtiği güzergahın büyük bölümü, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alan Dağlık Frigya Bölgesi'nden geçmektedir. Bu bölgeyi ele alan kapsayıcı ve katılımcı, miras alanlarının korunmasını ve geleceğe taşınmasını sağlayacak bir Alan Yönetim Planı hazırlanmalıdır. Bu alan yönetim planının etkili olması, Dağlık Frigya Bölgesi'nin UNESCO Dünya Miras Kalıcı Listesi'ne girmesini sağlayacak ve bunun yanında alanda bulunan arkeolojik ve tarihi değerlerin sürdürülebilir koruma anlayışıyla geleceğe taşınmasını ve bu değerleri görmek isteyen turistlerin sayısının artmasını sağlayacaktır.
12. Frig Yolu'nu yürüyen veya paket tur ile ziyaret eden turistlere yönelik olarak Frigler döneminden kalan antik yol izlerinden anlaşıldığı gibi Friglerin de ulaşım aracı olarak kullandıkları atlı arabalar ile kırsal bölgede kısa veya uzun mesafeli turlar düzenlenebilir. Bu etkinlik, Frig Yolu'nu görmek için gelen doğaseverler için ilginç ve unutulmaz bir deneyim kazandıracaktır. Turistik ürün çeşitlendirmesi bakımından Frig Yolu'nu ziyaret etmek isteyen turistlere at üzerinde kısa mesafeler arasında (Örneğin Afyonkarahisar'da Köhnüş Vadisi'nin bulunduğu alanda, Kütahya'da Sabuncupınar'dan Fındık Vadisi, Doğuluşah ve Sökmen Köyü'ne kadar olan alan üzerinde, Eskişehir'de ise Seyigazi ilçesine bağlı Çukurcu Köyü'ne yakın olan Doğanlı Kale ve Deveboynu Kale'den başlayarak Gerdekkaya Anıtı, Areyastin Anıtı ve Midas Kenti'ne uzanan alan üzerinde) atlı turlar düzenlenebilir.
13. Frig Yolu'nu ziyaret edecek olan turistlere bölgeyi tanıttacak, gezdirecek ve onlara eşlik edecek kişiler profesyonel turist rehberleridir. Turist rehberi, yerli veya yabancı turistlere, seyahatleri süresince eşlik eden ve ziyaret edilen turistik çekimyerlerini, gerçek ve tarafsız bilgiler sunarak tanıtan, turizm sektörünün önemli öğelerinden olan profesyonel meslek erbabıdır. Turist rehberlerinin aktif olarak çalıştıkları yerler daha çok kültür turizmine yönelik tur programlarında yer almaktadır. Doğa ve yürüyüş turlarını kapsayan kültür rotalarına yönelik olarak ülkemizde turist rehberleri, daha çok popüler kültür rotası olan Likya Yolu turlarına dahil oldukları ve diğer kültür rotaları hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmadığı için sınırlı

bölgelerde çalışabilmektedir. Daha önce TUREB desteğiyle düzenlenen Likya Yolu Uzmanlık Programı ile Likya Yolu'nda turlara çıkabilen birçok turist rehberi, Türkiye'deki 20'den fazla kültür rotası içerisinde sadece tek bir rota üzerinde rehberlik yaptığı gözlemlenmektedir. Diğer rotalara yönelik uzmanlık programları gibi eğitici programlar düzenlenmediğinden tur programlarına turist rehberleri bulunamamakta ve belgesiz olarak turlara eşlik eden ve bölgeyi kısmen bilen kimseler bu tur programlarına çıkmaktadır. Turist Rehberleri Birliği (TUREB) ve Turist Rehberleri Odaları tarafından düzenlenecek olan Frig Yolu Uzmanlık Eğitimi Programı ve bunun gibi diğer rotalara yönelik de düzenlenecek uzmanlık eğitim programları, bu açığı kapatacak ve yeni bir alternatif turizm etkinliği olan kültür rotaları yürüyüşlerini içeren tur programlarında turist rehberleri etkili bir şekilde rehberlik yapabilecektir.

Frig Yolu'nun bir kültür rotası olarak değerlendirilmesine yönelik olarak birtakım öneriler getirilmiştir ve bunlar şu şekilde sıralanmıştır:

1. Frig Yolu, sahip olduğu doğası ve kültürel varlıkları ile son yıllarda tanınmaya ve ilgi çekmeye başlamış olan Türkiye'nin önemli yürüyüş ve bisiklet yollarından birisidir. Ülkemizde son yıllarda özellikle kamp ve yürüyüş etkinliklerine katılım oranında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Gelişmekte ve büyümekte olan bu pazar içerisinde, insanlar daha çok işaretilenmiş yollar ve konaklama olanakları açısından görece zengin olan kültür rotalarını tercih etmektedir. Dolayısıyla öncelikle uzun süre konaklayan, yerli halk ile doğrudan iletişim kuran ve ekonomik girdi sağlayan kültür rotalarını ziyaret eden yerli turist/yürüyüşçülere yönelik tanıtım, reklam faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için atılacak ilk somut adım ülkemizdeki yaklaşık 200 üniversitenin öğrenci ve öğretim elemanlarına yönelik yapılacak tanıtıcı reklamlar aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Ayrıca yürüyüşçülere yönelik olarak ihtiyaçlarının giderilebileceği uygun kamp ve karavan alanlarının yapılması Frig Yolu'nun öncelikle tercih edilmesinde etkili olacaktır.

2. Kültür Rotaları Derneği tarafından başlatılan ‘‘Avrupa’dan Türkiye’ye Yürüyoruz-Europe To Turkey On Foot’’ adlı proje ile Via Francigena kültür rotasının İtalya’dan Balkanlar yoluyla Türkiye’ye bağlantısını sağlamak ve Avrupa Konseyi ve Türkiye’deki kültür rotalarına ilişkin pazarlama, markalaştırma ve tanıtım yaklaşımlarının entegre edilmesi amaçlanmaktadır. *Via Francigena* rotasını, Türkiye’deki Evliya Çelebi Yolu, Aziz Paul Yolu ve Likya Yolu ile birleştirmek için ve İstanbul, Bursa, Isparta ve Antalya’da sonlanan bir güzergah çalışması yürütülmektedir. Türkiye’deki kültür rotalarının Avrupa ve dünya ülkelerince tanınmasını sağlayacak olan bu projeye Frig Yolu’nun dahil edilebilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Bursa ve Isparta arasında yer alan bölge Frig Yolu’nun geçtiği güzergah noktaları arasındadır. Frig Yolu’nun da dahil olduğu bu proje ile birlikte ülkeler arası bir kültür rotası geliştirilecek ve böylece ülkemizdeki kültür rotalarının Avrupa Kültürel Rotalar Ağına dahil olma fırsatı doğacaktır. Avrupa Konseyi Kültürel Rota Sertifikası’nı alacak olan Türkiye’deki rotalar ile birlikte özellikle Avrupa’dan gelecek olan sırtçantalı yryşlerin ülkemizdeki kültür rotalarına ilgisinin artması ve sürdürülebilir turizm kapsamında rotaların geçtiği güzergahta bulunan bölgelerin kalkınması gerekleēecektir.
3. Frigler, Avrupa’dan ve özellikle Makedonya’dan gelen göçebe bir topluluktur. Anadolu’ya gelmeleri boğazlar yolu ile ilk önce Troya, Balıkesir, Bursa ve ardından da daha iç kısımlara doğru Sakarya Nehri ve Kızılırmak Nehri etrafına yerleşmeleri şeklinde olmuştur. Dolayısıyla Friglerin izledikleri bu güzergah Gordion’dan başlanarak İznik, Balıkesir, Troya ve oradan da Avrupa’ya özellikle Makedonya’ya uzanacak şekilde ele alınması, bu rotanın uluslararası bir kültür rotasına bürünmesini sağlayacak ve aynı zamanda dünya uygarlık tarihine damgasını vurmuş Friglerin izlerini sürmeye yardımcı olacaktır. Bu önerinin farklı uzmanlık alanlarından oluşan uzman bir ekip tarafından özgün bir tema belirlenerek doğal ve kültürel değerleri kapsayacak bütüncül bir kurgu ile uygulanması halinde, Frig Yolu

hem Avrupa Konseyi Kültürel Rota Sertifikası'na sahip olabilecek hem de dünya çapında tanınan bir kültür rotası mertebesine ulaşabilecektir.

4. Frig Yolu'nun hem yurt içinde hem de yurt dışında bilinirliğinin sağlanması için 506 km uzunluğundaki rotanın tümünü kapsayan uzun ve/veya kısa metrajlı tanıtıcı bir belgesel film çekilebilir. Yurt içi ve yurt dışındaki yürüyüşçülere yönelik hazırlanacak belgesel filmde, 506 km'lik rotayı yürüyecek ünlü kimselerin yer alması belgeseli daha ilgi çekici kılacaktır. Avrupa'nın ve dünyanın en çok bilinen kültür rotası olan Santiago de Compostela rotası, belki de özellikle 2010 yılındaki *The Way* adlı filmden sonra daha geniş kitlelerce tanınmaya başlanmıştır. Frig Yolu'nu konu alan yerli veya yabancı yapımcılar tarafından çekilecek ve kültür rotasını merkeze alacak bir film, tanıtım açısından en büyük katkıyı sağlayacaktır.
5. Frig Yolu'nu yürüyenlere, başlangıç noktalarında küçük bir defter şeklinde *Frig Pasaportu* verilerek Frig Yolu'nu yürüyenlere farklı bir deneyim yaşatılabilir. Bu pasaporta Frig Yolu güzergahı üzerindeki önemli noktalarda (örn. Gordion, Pessinus, Yazılıkaya, Kümbet, Sabuncupınar, Yenice Çiftliği, Seydiler, Ayazini, Köhnüş, Döğer), Frig Yolu'nu yansıtan bir damga vurularak yürüyüşçülere Frig Yolu'ndan bir hatıra bırakılabilir. Bu hatıra, yürüyüşçülerin çevresinde bulunan kimselere anlatacağı unutulmaz bir deneyim olacaktır. Bu pasaport sistemi ile birlikte aynı zamanda Frig Yolu'nu yürüyenlerin sayısını belirlemek de kolaylaşacaktır. Bu pasaport uygulaması dünyadaki birçok yürüyüş rotasında (Santiago de Compostela, via Francigena, Apalaş Yolu, Jeju Olle Yürüyüş Yolu vb) kullanılmaktadır ve bu şekilde rota kullanıcılarının ne zaman, nerede yürüdükleri veya konakladıkları gibi önemli bilgiler kayıt altına alınmaktadır (Eryurt ve Clow, 2016, s. 50). Frig Yolu üzerindeki aynı önemli noktalar üzerinde, yürüyüşçülerin kendi cümleleriyle paylaşmak istedikleri görüşler, önemli gördükleri özlü sözler ile kendi ismi veya takma isminin bulunduğu notların yer alacağı bir çeşit anı defterinin yer alması, aynı parkuru yürüyen diğer yürüyüşçülerin ilgisini çekecek ve bir bakıma yürüyüşçüler arasında bir etkileşim sağlayacaktır. Bunun yanında Frig Yolu'nun tamamını yürüyenlere

sertifikaya benzer bir başarı belgesi ve Frig Şapkası verilmektedir. Bu tür ödüller, geçmişin izlerini yansıtan anı eşyası olarak değer görür ve Frig Yolu'nu, hem yürüyen kimselerce unutulmaz kılar hem de gönülden yapılacak ağızdan ağıza pazarlama ile geniş kitlelerce tanınmasını sağlar.

6. Frig Yolu üzerindeki parkurlarda, ön plana çıkan ve en çok ilgi çeken noktalarda, parkur ve çevresini kapsayan ve doğal ve arkeolojik çekicilikleri, konaklama ve yeme içme noktalarını gösteren bir *turizm haritasının* yer aldığı tanıtıcı levhaların konulması, rotayı yürüyen turistler açısından kolaylık sağlayacaktır. Frig Yolu uluslararası işaretlemeleri yapılmış ve yön levhalarının bulunduğu bir kültür rotasıdır. Kısıtlı imkanlarla yapılan bu işaretleme ve levhalar kimi zaman yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı desteği alınarak rota üzerinde levha ve işaretlenmelerin zenginleştirilmesi ve rotanın önemli parkurlarına hem Frig Yolu ile ilgili tanıtıcı bilgilerin yer alacağı hem de parkurun bilgilerinin bulunduğu dikkat çekecek büyüklükte levhaların yerleştirilmesi gerekmektedir.
7. Türkiye'deki kültür rotalarının hem akademik anlamda hem de uluslararası boyutta kültür rotalarını yürüyen yürüyüşçüler açısından dikkat çekmesi ve ilgi uyandırması açısından Dünya Yürüyüş Yolları Ağı (World Trails Network) tarafından organize edilen World Trails Conference veya Avrupa Konseyi tarafından düzenlenen Cultural Routes Annual Advisory Forum gibi etkinliklerin, özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kültür Rotaları Derneği işbirliği ile Türkiye'de düzenlenmesi için girişimlerde bulunulması en etkili tanıtım faaliyeti olacaktır. Dünyanın birçok yerinden katılımcıların yer aldığı ve 2018 yılında yedincisi düzenlenen World Trails Conference İspanya'da düzenlenmiştir. Bu konferanslarda, birçok farklı ülkeden gelen katılımcılar tarafından hem ev sahibi ülkede bulunan kültür rotası ziyaret edilmekte hem de kültür rotaları ve yürüyüşler ile ilgili akademik çalışmalar sunulmaktadır.

Tur operatörleri, seyahat acentaları ve yürüyüşçülere yönelik bağımsız veya grup halinde dahil olunabilecek Frig Yolu tur programı ile ilgili olarak bazı program önerileri getirilmiştir. Tur programının akılda kalıcı ismi olarak ise “Efsanevi Frig Diyarına Yolculuk” veya “Frig Uygarlığı’nın İzini Sürmeye Yürüyoruz” gibi örnekler verilebilir.

Paket tur programı olarak Ankara çıkışlı 5 gece 6 günlük Frig Yolu tur önerisi ve Frig Yolu’nu yürüyerek gerçekleştirilecek konaklamalı doğa yürüyüşü tur programı önerileri aşağıda sunulmuştur.

Ankara Çıkışlı 5 Gece 6 Günlük Frig Yolu Paket Tur Programı

Efsanevi Frig Diyarına Yolculuk

- 1. Gün:** Ankara’dan saat 09.00’da hareket ederek misafirlerimizi aldıktan sonra ilk durağımız Polatlı ilçesine bağlı Yassihöyük Köyü’nde bulunan Friglerin başkenti Gordion Antik Kenti olacaktır. Burada bulunan Gordion Müzesi’ni ve hemen karşısında yer alan Anadolu’nun en büyük tümülüslerinden biri sayılan, Frig kralı Midas’ın babası onuruna yaptırdığı kabul edilen Midas Tümülüsünü göreceğiz. M. Ö. 740 yılına tarihlenen bu eşsiz tümülüs gezildikten sonra yaklaşık 3 km ötedeki Gordion Antik Kenti kazı alanı ziyaret edilecektir. Sakarya Nehri kıyısına kurulan ve binlerce yıllık geçmişe sahip olan antik kent kalıntıları gezildikten sonra Friglerin ana tanrıçaları Matar ya da en çok bilinen adıyla Kybele’nin en önemli kült merkezine, Sivrihisar ilçesi yakınlarındaki Pessinus’a hareket ediyoruz. Öğle yemeği, Sivrihisar ilçe merkezinde bulunan ve bamya çorbası, kelem dolması, güveç, Sivrihisar baklavası gibi yöresel ev yemekleri sunan restoranda yapılacaktır. Yemeğimizi yedikten sonra Nasreddin Hoca’nın doğduğu ve dünyanın merkezi burasıdır sözünü söylediği Sivrihisar ilçe merkezindeki çekicilikleri ziyaret edilecektir. İlk olarak 800 yıllık UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi’nde yer alan Sivrihisar Ulu Cami ve hemen yanındaki Selçuklu yapısı Alemşah Kümbeti’nin ziyareti gerçekleştirilecektir. Buradan yürüyerek Sivrihisar’ın geleneksel, tarihi konaklarını ve Kurtuluş Savaşı sırasında zarar görerek yıkılan Kılıç Mescit’ten geriye kalan camisiz minareyi görerek tarihi Ermeni Kilisesinin olduğu noktaya geliyoruz. Yüzyıllar boyunca uyum içinde Sivrihisar’da yaşayan Ermenilerin 1881 yılında inşa ettiği

kiliseyi ziyaret ediyoruz. Kiliseden sonra Sivrihisarlı sanatçı-heykeltıraş Metin Yurdanur tarafından yapılan heykellerin yer aldığı Açık Hava Müze'sini ve buradaki dikkat çekici heykelleri görme fırsatı yakalıyoruz. Ardından Sivrihisar'ın panoramik görüntüsünü elde edebileceğimiz yüksekçe bir tepeye inşa edilen 20. yüzyıl yapısı Saat Kulesi'ni ziyaret ediyoruz. Sivrihisar ilçe merkezi gezimizi tamamladıktan sonra yaklaşık 13 km uzaklıktaki Pessinus Antik Kenti'ne varıyoruz. 1967'den beri kazıları yapılan ve Kybele'nin tapınak merkezini bulmayı amaçlayan çalışmalar yapılmasına rağmen henüz bulunamayan Pessinus antik kentinde, kazı çalışmalarıyla çıkarılan ve Kazı Evi'nde sergilenen önemli eserleri ziyaret ediyoruz. Ardından Roma döneminden kalan tapınak alanı ve agorayı geziyoruz. Gezimizi burada tamamladıktan sonra konaklayacağımız otelimize varmak üzere Eskişehir'e doğru yola çıkıyoruz.

2. **Gün:** Otelde kahvaltımızı yaptıktan sonra Eskişehir il merkezinde bulunan çekicilikleri görmek üzere ilk durağımız olan tarihi Odunpazarı bölgesine varıyoruz. Odunpazarı, yerleşim tarihi 12. yüzyıldan itibaren Türkler ile başlayan, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alan kentsel sit alanıdır. Odunpazarı'nda Osmanlı ve Cumhuriyet döneminden kalan geleneksel Türk tipi konaklar, el sanatları çarşısı Atlıhan, Kanuni Sultan Süleyman döneminden yapılan Kurşunlu Külliyesi, Lületaşı Müzesi ve Balmumu Heykelleri Müzesi'nin yer aldığı turistik bir bölgedir. Odunpazarı'nı gezdikten sonra öğle yemeğini Odunpazarı'na hakim bir noktada yer alan Şelale Park'taki restoranda yapıyoruz. Yemeğimizi yedikten sonra ilk yerli otomobilimiz olan Devrim otomobilinin sergilendiği alana varıyoruz. 1961 yılında yapılan ve hala çalışır vaziyette olan Devrim otomobilini gördükten sonra Eskişehir'de yer alan Eti Arkeoloji Müzesi'ni ziyaret ediyoruz. Zengin arkeolojik eserlerin yer aldığı müzeyi gezdikten sonra şehrin merkezinde bulunan Porsuk Çayı'na doğru hareket ediyoruz. Eskişehir'in şehir merkezinin içinden geçen Porsuk Çayı'nın bulunduğu bölgede gondol ve tekne turları yanında birçok yeme-içme işletmesi bulunmaktadır. Gezimizi tamamladıktan sonra akşam yemeğini yemek üzere otelimize dönüyoruz.

3. **Gün:** Eskişehir’de kahvaltımızı yaptıktan sonra yaklaşık 70 km uzaklıkta bulunan Seyitgazi ilçesindeki Seyyid Battal Gazi Külliyesini ziyaret etmek üzere yola çıkıyoruz. İlçeye ismini veren 8. yüzyılda yaşayan ünlü komutan Seyyid Battal Gazi ve ona olan aşkı yüzünden canını veren Elenora’nın türbelerinin yer aldığı külliyei geziyoruz. Külliyei gezdikten sonra Yazılıkaya-Midas Kenti’ne doğru yola çıkıyoruz. Midas Kenti’ne varmadan önce yolumuz üzerinde bulunan Çukurca Köyü’ndeki Hellenistik döneme tarihlenen anıtsal Gerdekkaya Nekropolü’nü geziyoruz. Kaya kütesinin oyulmasıyla yapılan mezar alanının bölgenin ileri gelenlerinden birine ait olduğu düşünülmektedir. Gerdekkaya’yı gördükten sonra hemen ilerisindeki anıtsal Frig eseri Areyastin Anıtı’nı inceliyoruz. Kaya kütesine oyularak yapılan, M. Ö. 6. yüzyıla tarihlenen 2500 yıllık anıtın üzerindeki bezemeleri ve Frigce yazıtları inceledikten sonra Yazılıkaya Köyünde yer alan Friglerin dini merkezi sayılan Midas Kenti’ne varıyoruz. Öğle yemeğimizi Yazılıkaya Köyü’nde yer alan yöresel ürünler sunan restoranda yapıyoruz. Yemeğimizi yedikten sonra Midas Kenti’ndeki en görkemli Frig anıtı sayılan, yüksekliği 17, genişliği ise 16.5 m’yi bulan Midas Anıtı’nı inceliyoruz. Anıtın bulunduğu Yazılıkaya platosu üzerinde, Frigler döneminden kalan birçok anıt, kaya mezarı ve sunak alanı bulunmaktadır. Uzun bir rota yaparak buradaki Kırkgöz Kayalıkları, Bitmemiş Anıt, Frig Kaya Mezarı, sarnıçlar, sunak alanları ve Sümbüllü Anıt’ı gördükten sonra Midas Kenti’nden ayrılıyoruz. Buradan Kümbet Köyü’ne hareket ediyoruz. Kümbet Köyü’ne hakim bir noktada yer alan Himmet Baba Türbesi ve hemen yakınında yer alan Roma dönemi mezar yapısı Solon’un Mezarını ve tepeden köyün panoramik manzarasını elde etme fırsatı yakalıyoruz. Gezimizi burada tamamladıktan sonra Afyon’da yer alan kaplıcalarıyla ünlü Gazlıgöl’deki termal otelimize yerleşmek üzere yola çıkıyoruz.
4. **Gün:** Gazlıgöl’deki termal otelimizde öğle yemeğimizi yedikten sonra Frig Yolu’nun Afyon bölümünde kalan önemli yerleşim alanlarından Ayazini Beldesine varıyoruz. Ayazini’de Frig dönemi yerleşim alanları, Frig kaya mezarları, Erken Hıristiyanlık dönemine ait Oyma Kilise gibi kaya kiliseleri, kaya mezarları ziyaret ediyoruz., Ayazini’de soluklanmak için Şefika Teyze’nin

yerine varıyoruz. Yöresel katmer, gözleme ve çay sunulan küçük bir işletmede dinlendikten Ayazini'nin kuzeyinde kalan Avdalaz Vadisi'ne varıyoruz. Burada tuf kayaya oyulmuş Bizans döneminden kalan Avdalaz Kale'sini ziyaret ediyoruz. Gezimizi tamamladıktan sonra Gazlıgöl'deki termal otelimize dönüyoruz.

5. **Gün:** Otelde kahvaltımızı yaptıktan sonra Döğer kasabasına doğru hareket ediyoruz. Döğer Kasabasında bulunan Osmanlı dönemi Kervansaray'ı ziyaret ediyoruz. Döğer kasabasından sonra Emre Gölü'nün yakınlarında yer alan, AROG filminin çekildiği alanlardan biri olan Çifte Kilise ve sunak alanlarının yer aldığı Memeç Kayalıklarına varıyoruz. Ardından Emre Gölü yakınında yer alan restoranda öğle yemeğimizi alıyoruz. Burada göl üzerinde Kral Midas olarak adlandırılan Frig kayığı ile Emre Gölü üzerinde kısa bir tur gerçekleştiriyoruz. Ardından Emre Gölü yakınlarında yer alan Friglerden günümüze ulaşan en önemli anıtlardan biri sayılan 2500 yıllık Aslankaya Anıtı'nı ziyaret ediyoruz. Aslankaya Anıtı'ndan sonra Demirli Köyü'ne doğru hareket ediyoruz. Burada Demirli Kale, peribacaları oluşumu ve tamamlanamamış Frig eseri Burmeç Anıtı'nı ziyaret ediyoruz. Buradan da Köhnüş Vadisi'ne doğru hareket ediyoruz. Köhnüş Vadisi'nde Friglerden kalan en görkemli kaya mezarları olan Aslantaş, Yılantaş Anıtlarını, nekropol alanını, vadideki nadir görülen peribacaları oluşumunu ziyaret ediyoruz. Gezimizi tamamladıktan sonra Gazlıgöl'e dönüyoruz.
6. **Gün:** Gazlıgöl'deki otelimizde kahvaltımızı yaptıktan sonra ilk durağımız olan Seydiler Beldesine doğru hareket ediyoruz. Seydiler Beldesi, Frig Yolu üzerinde yer alan en yoğun peribacaları oluşumunun görüldüğü ilgi çekici noktalardan biridir. İlk durağımız burada bulunan Seydiler Hisar Kalesi, Kuzini Kaya Yerleşim alanlarının bulunduğu yerler olacaktır. Jeoturizm açısından önemli bir nokta sayılan Seydiler'de Frigler döneminden günümüze kadar volkanif tuf yapısı nedeniyle kolay işlenebilir olan mağara ve kaya kütleleri yerleşim alanı ve mezar yapısı olarak kullanılmıştır. Seydiler beldesinden ayrılarak Ankara yolu üzerinde yer alan, Frig ve Bizans döneminden kalan kaya mezarları, kilise ve

şapelin yer aldığı Kırkinler Kaya Yerleşimi ziyaret edildikten sonra tur programımızı tamamlıyoruz ve Ankara'ya doğru yola çıkıyoruz.

Frig Yolu'nu yürümek isteyenlere yönelik olarak hafta sonu yapılabilecek iki günlük ve ayrıca gününbirlik yürüyüş programları önerilmiştir. Tur programının akılda kalıcı ismi, "Frig Uygarlığı'nın İzini Sürmeye Yürüyoruz" olarak belirlenmiştir:

Frig Uygarlığı'nın İzini Sürmeye Yürüyoruz

1. **Gün:** Frig Yolu'nu yürüyecekler için önerilebilecek tur güzergahı programı, Sarı (2013) tarafından yayımlanan "Frig Yolu Rehber Kitap" içerisindeki Halka Yürüyüşler veya Gününbirlik Yürüyüşler başlıklarında verilen yürüyüş planı örnek alınarak oluşturulabilir. Başlanılan noktaya geri dönecek şekilde önereceğimiz halka yürüyüş tur programı özellikle Yazılıkaya-Midas Kenti'ni içermekte ve yaklaşık 44 km uzunluğa sahiptir (Sarı, 2013). Ulaşım kolaylığı sağlanması açısından, Afyonkarahisar-Eskişehir karayoluna yakın yerde bulunan Kümbet Köyü ile yürüyüşe başlanabilir. Kümbet Köyü'ndeki Himmet Baba Türbesi ve Roma döneminden kalan Solon'un Mezarı gibi eserler görülebilir ve köye hakim bir noktada yer aldığı için köy yakınındaki Bor Madeni Yatakları göze çarpmaktadır. Buradan güneye doğru Büyük Yayla Köyü'ne geçilir. Köyde Frig kaya mezarları bulunmaktadır. Büyük Yayla Köyü'nden Gökbağçe Köyü'ne geçerek bir süre dinlenilebilir. Köydeki nekropol alanı görülebilir. Ardından Oynaş ve Gökçeğüney Köyü'ne doğru hareket edilir. Bu güzergah boyunca peribacaları oluşumları, yoğun antik yol izleri görülmektedir. Gökçeğüney'den yaklaşık 3 km uzaklıktaki Yazılıkaya Köyü'ne varılır. Burada yöresel yemekler sunan bir kafeterya bulunmaktadır. Bir süre dinlendikten sonra Yazılıkaya-Midas Kenti'ndeki Midas Anıtı, Bitmemiş Anıt, Sümbüllü Anıt, Frig kaya mezarları, sarnıçlar, sunak alanları görülebilir. Ardından Yazılıkaya'dan 1 km ötedeki Areyastin Anıtı'na doğru devam edilir. Önemli Frig kaya fasadlarından biri olan bu anıt Frig kalelerinin karşısında yer almaktadır. Buradan da gece konaklama için

Çukurca Köyü'ne varılır. Köyde Frig Evi ve Midas Han gibi çeşitli konaklama yerleri mevcuttur.

2. **Gün:** Çukurca Köyü'nde bir gece konakladıktan sonra Frig Yolu'nun işaretlenmiş noktalarından biri olmayan, köye yaklaşık 1,5 km uzaklıktaki Doğanlı Kale ve Deveboynu Kale'ye doğru hareket edilir. Friglerden günümüze ulaşan kale ve kaya mezarlarının bulunduğu bu alan incelendikten sonra Gerdekkaya Mezar Anıtı'na 500 metre uzaklıktaki Hamamkaya Frig Mezar Anıtı'na doğru devam edilir. Volkanik kaya kütesine oyularak yapılan, arka arkaya iki odadan oluşan bezemeli anıt görülmeye değerdir. Buradan ayrılarak Hellenistik Dönem eseri olan görkemli Gerdekkaya Anıtı'na ulaşılır. Gerdekkaya Anıtı'nı ziyaret ettikten sonra peribacaları oluşumları, antik yol izleri, Berberini ve Asar Kale'nin görülebileceği Kümbet Köyü'ne uzanan yaklaşık 13 km'lik mesafe yürünebilir ve halkanın başlangıç noktasına ulaşılarak yürüyüş turu tamamlanabilir.

Günübirlilik Frig Yolu Yürüyüş Programı Önerisi

Frig Yolu'nun belirli bir kısmını günübirlilik bir program ile yürümek isteyenlere yönelik önerilebilecek en uygun rotalardan biri, Kütahya'da yer alan Sabuncupınar Köyü ve çevresinin bulunduğu alanı içine alan rotadır. Bu rota, hem hızlı ve rahat bir şekilde tren ile ulaşımı mümkün kılmakta hem de kısa zamanda farklı yerleri tekrara düşmeden yürüme fırsatı sunmaktadır. Kütahya iline bağlı Sabuncupınar Köyü'ne tren yolu ile ulaşarak yürüyüşe başlanabilir. Burada üçgene benzer bir rota çizerek geri başlangıç noktası olan Sabuncupınar'a ulaşılır. Toplam mesafe yaklaşık 26 km'dir. Başlangıç olarak Sabuncupınar tren istasyonundan inilerek Fındık Köyü'ne doğru yürümeye başlanır. Fındık köyüne giden yol boyunca mağara ve nadir doğal oluşumlar göze çarpmaktadır. Fındık Köyü, panoramik manzarası, ilginç jeolojik oluşumları ve Fındık Kalesi ile birlikte görülmeye değer bir yerdir. Buradan ayrılarak İncik Köyü'ne doğru yürümeye devam edilir. İncik Köyü yolu boyunca antik dönemden günümüze ulaşan antik yol izleri ve mağaralar dikkat çeker. Buradan devam ederek dinlenmek üzere Doğuluşah Köyüne doğru hareket edilir. Doğuluşah Köyü'nde yer alan köy

odasında soluklandıktan sonra yaklaşık 6 km sürecek olan Fındık Köyü'ne geri dönülür. Yol boyunca manzarası ile hayranlık uyandıran Fındık Vadisi içerisinden geçilir. Doğal su kaynağı açısından zengin olan Fındık Vadisi'nde birçok mağara ve peribacası oluşumu görsel açıdan ilginç manzara sunar. Fındık Köyü'nden sonra, daha önce ilçe olan Sabuncupınar Köyü'ne varılır. Köydeki Frig Evi'nde bir süre dinlendikten sonra tren ile dönüş yapılabilir.

Gelecekte Yapılacak Çalışmalara Yönelik Öneriler

Frig Yolu'nu ele alacak gelecek çalışmalar için şu önerilerde bulunulmuştur:

1. Bu çalışma, Frig Yolu'nu yürüyen yerli turistler ile yapılmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalar Frig Yolu'nu yürüyen yabancı turistlere yönelik gerçekleştirilebilir.
2. Bu çalışmada nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Frig Yolu'na yönelik yapılacak diğer araştırmalarda nitel araştırma yaklaşımlarından derinlemesine görüşme/mülakat tekniği kullanılarak farklı bulgulara ulaşılabilir.
3. Bu çalışma, 2018 yılının Ağustos ve Kasım ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalar, Frig Yolu yürüyüşlerinin yapıldığı Nisan-Temmuz ayları arasında düzenlenebilir.
4. Bu çalışma ile birlikte özellikle Frig Yolu'nu yürüyen turistlere yönelik önemli bulgular elde edilmiştir. Frig Yolu'nu ele alacak diğer çalışmalarda rotanın geçtiği güzergah üzerinde yaşayan yerli halka yönelik (yerli halkın Frig Yolu'na karşı tutumu, yürüyüşçülere yönelik tutum ve davranışları vb) çeşitli çalışmalar yürütülebilir.
5. Bu çalışma, Frig Yolu'nu bilimsel olarak ele alan ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır. Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarını (Hitit Yolu, İstiklal Yolu vb) ele alan çalışmalar yürütülebilir. Bu şekilde Frig Yolu ile diğer kültür rotaları arasında çeşitli yönlerden karşılaştırma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Amrhein, A., Waters, S. C., Holzman, S. ve Tanaka, K. 2016. (İmparatorlukların Etkileşimi- the interaction of empires. Rose, C. B. ve Darbyshire, G. (Ed.). (2016) *The Golden Age of King Midas- Kral Midas'ın Altın Çağı*. The University of Pennsylvania Press: Pennsylvania, USA.
- Aksoy, A. ve Enlil, Z. (2013). Kültürel Miras Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar. A. Aksoy ve D. Ünsal. (Ed.). *Kültürel Miras Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Akurgal, E. (2014). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Akurgal, E. (2017). *Anadolu Uygarlıkları*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alanyalı, H. S. (2015). İlk Çağlar, İlk Kültürler. Gülmez. B. (Ed). *Kültür Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Aşılıoğlu, F. ve Memlük, Y. (2010). Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2), 185-197. DOI: 10.1501/Csaum_0000000035
- Baştemur, C. (2013). Mimar Sinan Rotasının Doğal ve Kültürel Peyzaj İzleri. (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Berk, F. M. (2011). Antik Kaynaklara Göre İç Batı Anadolu'nun (Phrygia) Jeopolitiği (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Berti, E. (2015). Defining the Cultural Routes of the Council of Europe. In European Institute of Cultural Routes. (Ed.). (2015). *Cultural Routes Management: From Theory to Practice*. Strasbourg, France: Council of Europe Publishing.
- Boniface, P. and Fowler, P. J. (2003). *Heritage and Tourism in the global village*. New York, USA: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chen, G., Bao, J. ve Huang, S. (2014). Segmenting Chinese Backpackers by Travel Motivations. *International Journal of Tourism Research* , 16: 355–367 (2014). DOI: 10.1002/jtr.1928

- Claerhout, I. ve Devreker, J. (2008). *Ana Tanrıça'nın Kutsal Kenti: Pessinus*. (çev. B. Avunç). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Claude Moulin & Priscilla Boniface. (2001). Routeing Heritage for Tourism: making heritage and cultural tourism networks for socio-economic development, *International Journal of Heritage Studies*, 7:3, 237-248, DOI: 10.1080/13527250120079411
- Clow, K. (2015). *Türkiye'nin İlk Uzun Mesafe Yürüyüş Rotası: Likya Yolu*. (Çev. H. Eryurt). İstanbul: Hil Yayın.
- Cohen, J. (1992). "Quantitative Methods in Psychology: A Power Primer", *Psychological Bulletin*, 112(1), s. 155-159. Erişim adresi: <http://web.mit.edu/hackl/www/lab/turkshop/readings/cohen1992.pdf>
- Çaypınar, Z. G. (1991). Frigler'in Kökeni ve Tarihi (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Durusoy, E. (2013). From An Ancient Road To A Cultural Route: Conservation And Management Of The Road Between Milas And Labraunda (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Fen Bilimleri Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Durusoy, E. (2016). *Tarihi Yoldan Kültürel Rotaya: Milas ile Labraunda Arasındaki Yolun Korunması ve Yönetimi*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Erdan, E. (2015). Demir Çağ ve Sonrası Batı Anadolu'da Frig Kültür Etkileri. (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Erhat, A. (2015). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eryurt, H. Clow, K. (2016). *Kültür Rotaları Rehberi*. Antalya: Kültür Rotaları Derneği.
- European Institute of Cultural Routes. (2015). *Cultural routes management : from theory to practice*. Strasbourg, France: Council of Europe Publishing.
- Evcim, S. (2015). Dağlık Frigya Bölgesi Bizans Dönemi Kaya Mimarisi. (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Gezgin, İ. (2017). *Sanatın Mitolojisi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Glaesser, D. (2006). *Crisis Management: In the tourism industry*. Hollanda: Elsevier.
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma*. (çev. S. Tamgüç) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Harman, S. (2012). Sırtçantalı Turistlerin Seyahat Motivasyonları ve İlgilenimleri: İstanbul'a Gelen Sırtçantalı Turistler Üzerinde Bir Araştırma (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale Üniversitesi, Çanakkale.
- Haspels, C. H. E. (1971). *The Highlands of Phrygia: Sites and Monument, Volume 1-The Text*. Princeton, New Jersey, USA: Princeton University Press.
- Herodotos. (2016). *Tarih*. (çev. M. Ökmen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaçar, T. (2009). *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Karataş, E. (2011). The Role of Cultural Route Planning in Cultural Heritage Conservation The Case of Central Lycia (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Fen Bilimleri Enstitüsü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Kortanoğlu, R. E. (2006). Hellenistik ve Roma Dönemlerinde Dağlık Phrygia Bölgesi Kaya Mezarları. (*Yayımlanmamış doktora tezi*). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kozak, M. (Ed.). (2014). *Sürdürülebilir Turizm: Kavramlar-Uygulamalar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kozak, M. (2017). *Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayımlama Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kuruç, T. (2018). Kültürel Mirasın Korunmasında Araç Olarak Kültürel Rota Oluşturma Rehberi (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Liebhart, R. ve Stephens, L. (2016). Tumulus MM: Fit For A King-Tümülüs MM: Krallara Layık. İçinde. Rose, C. B. ve Darbyshire, G. (Ed.). (2016) *The Golden Age of King Midas- Kral Midas'ın Altın Çağı* (Exhibition catalogue- sergi kataloğu). The University of Pennsylvania Press: Pennsylvania, USA.
- Mansel, A. M. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar-2* (Çev. S. Özge). Ankara: Yayın Odası.
- Olcaç Uçkan, B. Y. (Ed.). (2010). *Frigya (Phrygia) Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisini*. Eskişehir: Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayını.

- Ovidius. (2017). *Dönüşümler* (çev. İ. Z. Eyuboğlu). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Özel, Ç. H. (2010). Güdülere Dayalı Yerli Turist Tipolojisinin Belirlenmesi: İç Turizm Pazarına Yönelik Bir Uygulama. (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Özçelik, M. (2017). Nasreddin Hoca'nın Bir Din Adamı Olarak Portresi. Koylu, Z. ve Şahin, H. (Ed.). *Geçmişten Günümüze Sivrihisar*. Eskişehir: Sivrihisar Belediyesi.
- Özkaymak, Ç., Yıldız, A., Karabaşoğlu, A., Bağcı, M. ve Başaran, C. (2017). Seydiler (Afyonkarahisar) ve Çevresinin Jeoturizm Potansiyelinin Belirlenmesi. *Türkiye Jeoloji Bülteni*, 60, s. 259-282. DOI:10.25288/tjb.325426
- Özlem, D. (2010). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Paris, C. M. & Teye, V. (2010) Backpacker Motivations: A Travel Career Approach. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19:3, 244-259, DOI: 10.1080/19368621003591350
- Pazarbaşı, G. (2014). Likya Yolu'nu Yürüyen Turistlerin Seyahat Motivasyonlarını ve Memnuniyet Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Mersin.
- Pearce, P. L. (2005). *Tourist Behaviour: Themes and Conceptual Schemes*. Clevedon, Britain: Channel View Publications.
- Pearce, P. L., Murphy, L. ve Brymer E. (2009). *Evolution of the Backpacker Market and the Potential for Australian Tourism*. Australia: CRC for Sustainable Tourism Pty Ltd.
- Polat, Y. (2008). M. Ö. IV. Binyıl-M.Ö. I. Binyıl Arasında Dağlık Phrygia Bölgesi'nde Yerleşim Modelleri. (*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*. (Çev. M. Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Rızaoğlu, B. (2003). *Turizm Davranışı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Roller, L. E. (2013). *Anadolu Kybele Kültü: Ana Tanrıça'nın İzinde* (B. Avunç). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Roller, L. E. (2018). Frigyalı Ana Tanrıça: Anadolu Kybele Kültü. *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, 62, Mart-Nisan, s. 48-59.

- Rose, C. B. (2016). Gordion ve Penn Müzesi – Gordion and the Penn Museum -Rose, C. B. ve Darbyshire, G. (Editörler). (2016) *The Golden Age of King Midas- Kral Midas'ın Altın Çağı* (Exhibition catalogue- sergi kataloğu). The University of Pennsylvania Press: Pennsylvania, USA.
- Rose, C. B. ve Darbyshire, G. (Ed.). (2016) *The Golden Age of King Midas- Kral Midas'ın Altın Çağı* (Exhibition catalogue- sergi kataloğu). The University of Pennsylvania Press: Pennsylvania, USA.
- Şahin Güçhan, N., Bilgin Altınöz, G. ve Ataöv, A. (2017). Kommagene-Nemrut Yönetim Planı Ana Çerçevesi ve Yöntemi. Şahin Güçhan, N. (Ed.). (2017). *Kommagene Nemrut Yönetim Planı*. Ankara: Sonsöz Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Sarı, H. (2013). *Frig Yolu: Rehber Kitap*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Sevin, V. (2003). *Anadolu Arkeolojisi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tekeli, İ. (2009). *Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (ikinci cilt). (çev. Ali Suat). Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Tüfekçi Sivas, T. (1997). Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları İçindeki Phryg Kaya Anıtları (*Yayımlanmamış doktora tezi*). Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Tüfekçi Sivas, T. ve Sivas, H. (2007). *Frig Vadileri*. Eskişehir: Fabrika Basım.
- Uçankuş, H. T. (2002). *Ana Tanrıça Kybele'nin ve Kral Midas'ın Ülkesi: Phrygia (Kültür Rehberi)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uğurlu, F. ve İznik, E. (2007). *Kültürü ve Doğasıyla Han*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Umar, B. (2008). *Phrygia: Bir tarihsel coğrafya araştırması ve gezi rehberi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uygur, N. (2006). *Kültür Kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünsal, D. ve Pulhan, G. (2013). Türkiye'de Kültürel Mirasın Anlamı ve Yönetimi. A. Aksoy ve D. Ünsal (Ed.). *Kültürel Miras Yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Valle, P. O., Silva, J. A., Mendes, J. ve Guerreiro, M. (2006). Tourist Satisfaction and Destination Loyalty Intention: A Structural and Categorical Analysis. *International Journal of Business Science and Applied Management*. 1 (1), s. 25-44. Erişim adresi: http://www.business-and-management.org/download.php?file=2006/1_1--25-44--Oom_do_Valle,Silva,Mendes,Guerreiro.pdf
- Yoon, Y. ve Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: a structural model. *Tourism Management*, 26(1), s. 45-56. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2003.08.016>
- Yüksel, İ. (2000). *Şifalı Frigya: Phrygia Salutaris*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Afyonkarahisar İli Doğa Turizmi Master Planı: 2013-2023. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2018. Erişim adresi: <http://bolge5.ormansu.gov.tr/5bolge/Files/resimliHaber/MasterPlan/AfyonkarahisarDTMP.pdf>
- Anadolu Ajansı, Anadolu Açık Hava Müzesi Frigya Projesi'nde çalışmalar başlıyor. Erişim tarihi: 10 Ağustos 2018, Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/anadolu-acik-hava-muzesi-frigya-projesinde-calismalar-basliyor/1224737>
- Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972. Erişim tarihi: 26 Mayıs 2018. <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>
- Council of Europe. Erişim tarihi: 23 Mayıs 2018. <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/by-theme>
- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı-ÇEKÜL. (2015). Kültür Rotaları Planlama Rehberi. Erişim tarihi: 20 Mayıs 2018. Erişim adresi: http://www.tarihikentlerbirliigi.org/wp-content/uploads/rota-rehberi_press.pdf
- Dünya Mirası Konvansiyonunun Uygulanmasına Yönelik İşlevsel İlkeler. (2008). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Erişim tarihi: 25 Mayıs 2018. Erişim adresi: <http://www.alanbakanligi.gov.tr/files/Uygulama%20Rehberi.pdf>

- Eskişehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Tarihi: 5 Haziran 2018. Erişim adresi: <http://www.eskisehirkulturturizm.gov.tr/TR,157682/bahseyis-aniti-seyitgazi.html>
- Eskişehir İli Doğa Turizmi Master Planı: 2013-2023. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2018. Erişim adresi: <http://bolge5.ormansu.gov.tr/5bolge/Files/resimliHaber/MasterPlan/Eski%C5%9FehirD TMP.pdf>
- Eskişehir Rehberi. 2014. Eskişehir: Eskişehir Valiliği. Erişim tarihi: 1 Haziran 2018, Erişim adresi: <http://www.eskisehirmim.gov.tr/genel/rehber.pdf>
- Frig Kaya Anıtları. Erişim tarihi: 5 Haziran 2018, Erişim adresi: Kaynak: www.arkeopolis.com, Erişim adresi: <http://arkeopolis.com/frig-kaya-anitlari/>
- FRİGKÜM. Erişim tarihi: 5 Haziran 2018. Erişim adresi: <http://frigvadisi.gov.tr/index.php/frig-vadisi-2/frig-yuruyus-yolu/>
- Frig Yolu, Erişim tarihi: 18 Aralık 2018, Erişim Adresi: <http://www.frigyolu.com/frigyuruyusyolu-tanitim.pdf>
- Han Belediyesi, Erişim Tarihi: 6 Haziran 2018, Erişim adresi: <http://www.han.bel.tr/index.php?mn=4&sayfa=foto&kategori=Han%20Foto%F0raflar%FD&bolum=hanfoto&kodid=17e62166fc8586dfa4d1bc0e1742c08b>
- Kültürel Mirasımızın Bir Parçası Olarak Kültürel Rotalar, Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2018, <http://whc.unesco.org/archive/routes94.htm>
- Kültür Rotaları Derneği. Erişim tarihi: 23 Mayıs 2018. <http://cultureroutesinturkey.com/tr>
- ICOMOS Charter on cultural routes. (2008). http://www.icomos-ciic.org/ciic/charter_cultural_routes.pdf
- Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, (1983). <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=2863>
- Kütahya İli Doğa Turizmi Master Planı: 2013-2023. Erişim tarihi: 22 Mayıs 2018. Erişim adresi: <http://bolge5.ormansu.gov.tr/5bolge/Files/resimliHaber/MasterPlan/KutahyaDTMP.pdf>

- Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. 2005. Erişim tarihi: 26 Mayıs 2018. <https://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>
- Lonely Planet, Erişim tarihi, 21 Ekim 2018, Erişim adresi: https://www.lonelyplanet.com/news/2018/10/15/worlds-walking-routes-on-instagram/?fbclid=IwAR0_q9bLDG8-QoECTrkxnDINpH0pdLvbn39qHI2ScC43gFwEwII0LL08icU
- Türkiye Kültür Portalı. Erişim tarihi: 7 Haziran 2018. Erişim adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/afyonkarahisar/turizmaktiviteleri/avdalaz-kalesi-kaya-yerlesimleri>
- Türkiye Turizm Strateji 2023, 2007. Erişim tarihi: 26 Mayıs 2018 <http://www.kultur.gov.tr/Eklenti/906,ttstratejisi2023pdf.pdf?0>
- Tsetskhladze, G. (2018). Erişim tarihi 6 Haziran, Erişim adresi: <http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/detay.aspx?ID=25>
- UNESCO Tentative List, Mountainous Phrygia. Erişim tarihi: 28 Mayıs 2018. Erişim adresi: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/6040/>
- UNWTO Tourism Highlights. (2017). Erişim tarihi: 6 Haziran, Erişim adresi: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419029>
- UNWTO Tourism Highlights. (2018). Erişim tarihi: 6 Haziran, Erişim adresi: <https://www.e-unwto.org/>
- Yazılıkaya/Midas Vadisi Yüzey Araştırması. Erişim tarihi: 6 Haziran 2018, <http://www.midaskent.com/tarihce.asp#page>,

EKLER

EK 1: Anket Formu

<i>Sayın Katılımcı,</i>			
Bu çalışma, Frig Yolu'nu yürüten turistlerden veri toplamayı amaçlamaktadır. Veri toplama aracı olarak hazırlanan anket çalışması, yüksek lisans tez çalışmamız kapsamında değerlendirilecektir. Elde edilen bilgiler, sadece araştırmamızın amacı dahilinde kullanılacaktır. Katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.			
Muhammed KAVAK Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim: muhammedkavak00@gmail.com			
1. Yaşınız:	☐ 18-25	☐ 26-35	☐ 36-44 ☐ 45 ve üzeri
2. Cinsiyetiniz:	☐ Kadın	☐ Erkek	
3. Medeni Durumunuz:	☐ Evli	☐ Bekar	
4. Mesleğiniz:	☐ Öğrenci	☐ İşsiz	(.....) Diğer (Belirtiniz)
5. Eğitim Düzeyiniz:	☐ Lise	☐ Ön lisans- Lisans	☐ Lisansüstü
6. Aylık Geliriniz:	☐ 1000 TL ve altı	☐ 1001-2000 TL	☐ 2001-3000 TL ☐ 3001-4000 TL ☐ 4001 TL ve üzeri
7. Yandaki seçeneklere göre kendinizi nasıl tanımlarsınız?	☐ Turist	☐ Gezgin	☐ Sırtçantalı (.....) Diğer (Belirtiniz)
8. Türkiye'de bulunan diğer kültür rotalarını yürüdünüz mü?	☐ Evet	☐ Hayır	
9. Türkiye'de bulunan hangi kültür rotalarını yürüdünüz?			
10. Genellikle kiminle birlikte sırtçantalı seyahatlere katılırsınız?	☐ Yalnız	☐ Arkadaşım	☐ Eşimle (.....) Diğer (Belirtiniz)
11. Frig Yolu kültürel rotasını daha önce yürüdünüz mü?	☐ Evet	☐ Hayır	
12. Frig Yolu seyahatiniz öncesinde, bu kültür rotası hakkında bilgilerinizi hangi kaynaktan edindiniz?	☐ İnternet	☐ Yakın çevre	☐ Rehber kitap (.....) Diğer (Belirtiniz)
13. Frig Yolu rotasına ulaşımı nasıl sağladınız? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)	☐ Tren	☐ Otostop	☐ Bisiklet ☐ Toplu Taşıma ☐ Şahsi araç (.....) Diğer (Lütfen belirtiniz)
14. Frig Yolu geziniz boyunca genellikle hangi konaklama türünü tercih ediyorsunuz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)	☐ Hostel	☐ Otel	☐ Çadır-Kamp ☐ Karavan ☐ Pansiyon-Frig Evi ☐ Köy Odası (.....) Diğer (Belirtiniz)
15. Frig Yolu yürüyüşünüz boyunca ne kadar süre konaklıyorsunuz?			
16. Yöre halkıyla iletişiminiz nasıldır? Hangi yönlerden iletişim sağlıyorsunuz? (Örneğin kültürlerini öğrenmek, beraber yemek yemek vb)			
17. Frig Yolu yürüşünüz boyunca hangi etkinlikleri gerçekleştirirsiniz? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)	☐ Tarihi Yerleri Ziyaret Etmek	☐ Doğa Yürüyüşü	☐ Müze Ziyareti ☐ Doğa ve Kuş Gözlemi ☐ Fotoğraf Etkinliği ☐ Diğer.....
18. Frig Yolu beklentilerinizi karşıladı mı?	☐ Evet	☐ Hayır	
19. Frig Yolu'nu tekrar ziyaret etmek ister misiniz?	☐ Evet	☐ Hayır	
20. Frig Yolu'nu başkalarına tavsiye eder misiniz?	☐ Evet	☐ Hayır	

<i>Aşağıdaki ifadeler, turistlerin seyahate çıkma motivasyonlarını ölçmeye yöneliktir. Lütfen ilgili ifadelere katılım derecenizi, verilen puanlamaya göre uygun bulduğunuz seçeneği işaretleyerek belirtiniz.</i>	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne Katılıyorum, Ne Katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
(1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum).					
1. Fiziksel yeteneklerimi kullanmak	①	②	③	④	⑤
2. Ziyaret ettiğim yerlere bir şekilde katkı sağlamak	①	②	③	④	⑤
3. Yeteneklerimi göstermek	①	②	③	④	⑤
4. Hayal gücümü kullanmak	①	②	③	④	⑤
5. Diğerleri ile yeni arkadaşlıklar geliştirmek	①	②	③	④	⑤
6. Aidiyet hissine sahip olmak	①	②	③	④	⑤
7. Yakın dostluklar geliştirmek	①	②	③	④	⑤
8. Diğer gezginlere eşlik etmek	①	②	③	④	⑤
9. Hayatımda bir kere yapabileceğim faaliyetleri yapmak	①	②	③	④	⑤
10. Ailem ve arkadaşlarım ile paylaşabileceğim deneyimler yaşamak	①	②	③	④	⑤
11. Arkadaşlarımla iyi vakit geçirmek	①	②	③	④	⑤
12. Heyecan yaşamak	①	②	③	④	⑤
13. Özel etkinliklere katılmak	①	②	③	④	⑤
14. Fiziksel olarak rahatlamak	①	②	③	④	⑤
15. Sakin bir atmosferde bulunmak	①	②	③	④	⑤
16. Zihinsel olarak rahatlamak	①	②	③	④	⑤
17. Rekabetten/karmaşadan uzaklaşmak	①	②	③	④	⑤
18. Diğer kültürleri keşfetmek	①	②	③	④	⑤
19. Dünya hakkındaki bilgimi arttırmak	①	②	③	④	⑤
20. Yerel halktan insanlar ile etkileşime girmek	①	②	③	④	⑤
21. Düşük bütçe ile seyahat etmek	①	②	③	④	⑤
22. Mümkün olduğunca uzun süre seyahat etmek	①	②	③	④	⑤
23. Seyahatimi kendi kendime organize etmek	①	②	③	④	⑤
24. Daha önce gidilmemiş ücre yerlere gitmek	①	②	③	④	⑤
25. Bağımsız ve açık görüşlü olmak	①	②	③	④	⑤
26. Kendimi keşfetmek	①	②	③	④	⑤

Katılımınız için teşekkür ederiz 😊

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana desteklerini esirgemeyen değerli insanlara teşekkürü borç bilirim. Öncelikle, bilgi birikimi ve pozitif enerjisiyle tez çalışmam boyunca önemli desteklerini gördüğüm tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Elçin Doğan Gürbüzler hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çok önemli katkılarını ve desteklerini gördüğüm Çeşme'deki yüksek lisanstaki arkadaşlarıma, Prof. Dr. İsmail Gezgin ve Doç. Dr. Serap Özdöl Kutlu'ya teşekkür ederim.

Tez çalışmasının hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesi'ndeki değerli hocalarıma, Prof. Dr. Semra Günay Aktaş hocama, Araş. Gör. Önder Yayla ve Araş. Gör. Engin Bayraktaroğlu'ya çok teşekkür ederim. Frig Yolu'nu turizme kazandıran, tez çalışmam süresince büyük desteklerini gördüğüm Prof. Dr. Hüseyin Sarı hocama emeklerinden dolayı teşekkür ederim. Tanımaktan büyük onur duyduğum, her zaman desteğini gördüğüm Nevzat Süzen'e çok teşekkür ederim. Birlikte Frig Yolu'nu yürüdüğüm kıymetli arkadaşlarım Olcay Çelikel ve Osman Kahraman'a teşekkür ederim.

En büyük övgüye layık olan ve her zaman yanımda olduklarından emin olduğum başta annem Zeynep Kavak ve babam Mustafa Kavak olmak üzere aileme, tüm fedakârlıkları ve destekleri için minnettarım.

Benim için her zaman ayrı bir önemi olan ve bitmek bilmeyen enerjisi ve sevgisinden güç aldığım, hayatıma anlam katan Araş. Gör. Öznur Doğan'a her zaman yanımda olduğu için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammed KAVAK, 11 Eylül 1992 yılında Adıyaman ilinde doğdu. 2014 yılında Gazi Üniversitesi Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği bölümünden mezun oldu. Pedagojik Formasyon belgesini 2015 yılında Gazi Üniversitesi'nden aldı. 2016 yılından beri turist rehberliği ruhsatnamesine sahip eylemli profesyonel turist rehberidir. 2016 yılında Ege Üniversitesi'nde Rekreasyon ve Turist Rehberliği alanında tezli yüksek lisans eğitimine başladı. Yabancı dil puanları arasında YDS (2015) İngilizce'den 82,5 puan ve YÖKDİL (2018) İngilizce'den 93,75 dil puanına sahiptir. 2017 yılından beri Anadolu Üniversitesi Turizm Fakültesinde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.